

A GUIDE
TO
SANSKRIT PRIMER

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોપીરાસિદ વિભાગ]

અનુક્રમાંક

૬૮૮-૯

વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ સંસ્કૃત પ્રાચીન ભારતીય સાહિત્ય

વિષય

મંદર, ૮૪૩:૫૪૪

**A
GUIDE
TO
SANSKRIT PRIMER.**

With rules, translations. numerous extracts
from Siddhanta Kaumudi,
&c, &c, &c.

**DESIGNED TO SERVE THE PURPOSE OF A
PRIVATE TEACHER;**

BY

JEKISANDAS GANGADAS BHAKTA,
(Late) Sanskrit Teacher, Mission High School,
SURAT.

KARSONDAS NARANDAS, BOOK-SELLER;

(7th EDITION.—*All Rights Reserved.*)

Price 10 Annas.

સુરત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમલવાદ
સુરતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૬૮-૬૧

Published by
Balubhai Karsandas Narandas Bookseller,
Nanavat-Surat.

Printed by
Thakordas Mansing. at the "SURAT CITY"
Printing Press, Near Chowta Bridge, SURAT.

PREFACE TO THE FIFTH EDITION.

The popularity of these Guides is established among students and teachers. The rapid sale of the fourth Edition has necessitated the publication of the 5th Edition very soon and nothing more needs be said here except thanks to the Sanskrit reading public for their appreciation.

Surat October 1911.

The Author.

PREFACE.

The following pages have been published to supply a want long felt by students of Sanskrit Primer.

This book contains:—1 All rules translated into Gujarati with numerous important additions and alterations. 2 Extracts instead of rules from Kaumudi and new easy rules framed by its aid. 3 Special forms of nouns and verbs in whose declension and conjugation respectively majority of boys usually commit mistakes. 4 Numerous forms of Grammar not given in Primer. 5 Translation into Gujarati & English and into Gujarati and Sanskrit of Sanskrit and English sentences respectively.

A few words about each of the five points mentioned above:—

1 During the seven years that I have been working as Sanskrit Teacher I have been orally dictating the Gujarati translation of rules to my students and have been examining their exercise—books in the important time of school that would otherwise be better spent. By experience I have learnt and every Sanskrit teacher would admit that boys make a very

good application of rules when they have grasped them in their vernacular. In many a school I have known, teachers have been dictating translation of rules. For this purpose all the rules are translated in this book. In some places they are split up in order that young men can readily grasp and recollect. Vide rules of Lessons V, VI, VIII & others.

2 Boys remember extracts of poetry more easily than those of prose. In like manner they remember Sutras & Vartikas of our Sanskrit Grammar more easily than rules in prose form. For this purpose I have given, in some lessons, extracts from Kaumudi, *Vide* Page I. New rules are also framed by its aid. *Vide* P. 72 on the forms न्यसूदयम् and न्यसूदयम्.

Even students of higher classes of our High Schools commit the foolish mistake of saying वनौकसी and सुखभाजी as feminine bases of वनौकर and सुखभाज respectively. So some light is thrown on the formation of these bases also by framing rules.

3 Forms of अभाषिषत्, चकृवत्, जगन्वत्, अद् to eat, very often puzzle students, so they with many others are given ready-made.

4 Necessary important rules on the Passive

Voice, the irregular forms of अम्बा, अका, तरी, अवी etc. the forms of किम् with चित्, important additions in the lesson of verbal derivatives and much other useful matter have been given.

5 Owing to the stiffness of examiners the Sanskrit standard of the Matriculation is every year increasing and consequently many Sanskrit teachers of our High Schools, have been trying to increase the Sanskrit standards. Some schools teach 27 to 30 lessons instead of 22 in Std. IV. In the class, teachers have not sufficient time for revision For these reasons boys write exercise-books of translation and teachers manage to correct them. In such a case the translation in this book will not be small help. In some schools, teachers desire their students to write out translation from other reasons also. To them also this book will be of no little use.

One marked feature of the translation in this book is that each and every sentence is translated into Gujarati. Boys translate from Sanskrit into English and from English into Sanskrit, but many have not the idea of the exact purport of the sentences. This shortcoming will be removed by this book.

6 Lastly, in discharging my duty as teacher to my satisfaction, I have often to give tuition

to those good students who remain absent for a couple of days, who join the school after some progress is done in the Vacation-time of school.

For such and many other private men fond of studying the old language of our Rishis, this book will serve the purpose of an able private teacher.

Haripura.
SURAT.
21-1-1898.

}

J. G. BHAKTA.

PREFACE TO THE SECOND EDITION.

2000 copies of the first edition of this book have already been sold away. Several pressing demands for a Guide to Sanskrit Second Book were received. Part I of this Guide has already been out. I have been receiving letters of a similar nature from various places in India for Part II which is shortly to be out. This gives a sufficient evidence to the usefulness of these Guides. Many improvements and additions in the Grammar portion have been made in this second edition:—Vide pages 23, 30, 49, 78, 162 etc.

January 1901
SURAT.

}

J. G. BHAKTA.

PREFACE TO THE THIRD EDITION.

This new edition of the book speaks of its merits itself and of its popularity among the student world. The author also embraces the opportunity of expressing his deep sense of obligation here.

SURAT, July 1906.

THE AUTHOR.

WORKS BY THE SAME AUTHOR.

શુદ્ધ રાજ્ય રાન અથવા સંસ્કૃત, ફારસી, ઇંગ્રેજી વગેરે ભાષામાંથી બદલાઈને ગુજરાતીમાં વપરાતા શબ્દોની શુદ્ધિ. ગુજરાતી શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓને, ગુજરાતી સેકંડ લેંગ્વેજ લઈને શિખનાર ઇંગ્રેજી પાંચમા, છઠ્ઠા તથા સાતમા ધોરણોના તથા ડીપાર્ટમેન્ટલ અને ફાઈનલ કક્ષાસના વિદ્યાર્થીઓને તેમજ પ્રત્યેક વાચક તથા લેખકને એ અનિવાર્ય ઉપયોગનો છે. આ ગ્રંથના ૧૧) ભાગ પાડ્યા છે. ૫૪ ૧૦૭ મૂલ્ય આના ૬.

A Guide to Sanskrit Second book Part I containing 12 lessons. Its contents:-1 several rules fully explained with numerous illustrations 2 Complicated rules of the text made easy. 3 Derivation of the forms of numerous roots. 4 Much useful matter of grammar and thoughts in connection with the text from Kaumudi and works of literature for intelligent students. 5 Literal and free translation into English of Sanskrit sentences and Sanskrit translation of the English ones with copious notes at various places. 6 All the compounds dissolved.

• A Guide to Sanskrit Second Book Part II containing 13 to 20 lessons, As much grammar of the subjects of these lessons as is necessary for the Matriculation is fully treated and made easy in this part.

વિદ્યાર્થીનો સાચો મિત્ર.

રચનાર—છોટાલાલ જીવનલાલ.

(પ્રથમ માસનો સમાગમ.)

ગુજરાતીમાં આ જાતનો આજ સુધી હજી એકે ગ્રંથ પ્રકટ થયો નથી. વિદ્યાર્થીને તે સાચા મિત્રની ગરજ સારે છે. આ ગ્રંથની વિદ્યાર્થીને મિત્રતા થતાં જ તેનું જીવન સુધારવા માંડે છે. નિલ તેની અર્ધો કલાક વાતચીત સાંભળતાં તે સેંકડો કલ્યાણ કરનારી વાતો વિદ્યાર્થીને શીખવે છે. સારા નીરોગી શરીર વિના વિદ્યાર્થીએથી સારો વિદ્યાભ્યાસ થઈ શકતો નથી, એવો નિયમ હોવાથી વિદ્યાર્થીનો મિત્ર પોતાની સોખમ કરનાર વિદ્યાર્થીનું શરીર નીરોગી અને બલવાન કરવાની પ્રથમ કાળજી રાખે છે, અને તે સુધારવાના નિયમો વિદ્યાર્થીના અંતઃકરણમાં એવા તો મજબુત ઠસાવે છે કે તેજ દિવસથી વિદ્યાર્થી તે નિયમો પાળે છે. વિદ્યાર્થી રોગી હોય તો તેને રોગ ટાળવાના ઉપાય બતાવે છે; નીરોગી હોય તો તેને કદી રોગ ન થાય તથા શરીર અધિક બળવાળું થતું જાય એવા સહેલા ઉપાય શીખવે છે. વિદ્યાર્થીનો સાચો મિત્ર આ વિના ખીજી અસંખ્ય બાબતો મનની શક્તિઓ વધારવાની તથા જગતમાં સુખી જીવન ભોગવવાની વિદ્યાર્થીને ક્રમે ક્રમે શીખવે છે. દુકામાં વિદ્યાર્થીના દોષમાત્રને ટાળીને તેનામાં સુગુણો સ્થાપી તેનું ઉત્તમ કલ્યાણ સાધે છે.

વિદ્યાર્થીના સાચા મિત્રના પ્રથમ માસના સમાગમનું મૂલ્ય. ૦-૮-૦, પોસ્ટેજ ૦-૧-૦.

વ્યવસ્થાપક મહાકાલ.

૧૩૧૨.

શ્રીશ્રેયઃસાધક અધિકારીવર્ગદ્વારા પ્રકટ

થયેલા ગ્રંથો.

મૂલ્ય. ટપાલખર્ચ.

૧ શ્રી સુરેશચરિત્ર (પૂર્વાર્ધ)	રૂ. ૧-૮-૦ ૦-૧-૬
૨ સિદ્ધાન્તસિન્ધુ (પ્રથમ રત્ન)	રૂ. ૧-૮-૦ ૦-૨-૬
૩ શ્રી ભામિનીભૂષણ (પ્રથમાલંકાર તૃતીયાવૃત્તિ)	રૂ. ૦-૧૨-૦ ૦-૧-૬
૪ શ્રી ભામિનીભૂષણ (દ્વિતીયાલંકાર)	રૂ. ૧-૦-૦ ૦-૧-૬
૫ શ્રી ભામિનીભૂષણ (તૃતીયાલંકાર)	રૂ. ૧-૦-૦ ૦-૧-૬
૬ શ્રી ભામિનીભૂષણ (ચતુર્થાલંકાર)	રૂ. ૧-૦-૦ ૦-૨-૦
૭ શ્રી ભામિનીભૂષણ (પંચમાલંકાર)	રૂ. ૧-૪-૦ ૦-૨-૦
૮ શ્રી નૃસિંહવાણીવિલાસ (પ્રથમપુસ્તક)	રૂ. ૦-૬-૦ ૦-૧-૦
૯ શ્રી નૃસિંહવાણીવિલાસ (દ્વિતીયપુસ્તક)	રૂ. ૧-૦-૦ ૦-૨-૦
૧૦ નૃસિંહવાણીવિલાસ (તૃતીયપુસ્તક)	રૂ. ૦ ૬-૦ ૦-૧-૦
૧૧ શ્રી ભામિનીભૂષણાંતર્ગત પદ્યસંગ્રહ	રૂ. ૦-૬-૦ ૦-૧-૦
૧૨ શ્રી નૃ. વા.વિ. તૃ.પુ. તથા પદ્યસંગ્રહ એકઠાં	રૂ. ૦-૧૨-૦ ૦-૨-૦
૧૩ સન્મિત્રનું મિત્રપ્રતિપત્ર (પ્રથમ પત્ર)	રૂ. ૦-૬-૦ ૦-૧-૦
૧૪ શ્રીસદ્બોધ પારિજાતક (પ્રથમ પલ્લવ)	રૂ. ૦-૮-૦ ૦-૧-૦
૧૫ શ્રી પંચવરદ્વૃત્તાન્ત (પ્ર. દ્વિ. સમાગમ)	રૂ. ૦-૧૨-૦ ૦-૨-૦
૧૬ શ્રીત્રિભૂવનવિજયીખંડ (પૂર્વધારા)	રૂ. ૧-૪-૦ ૦-૨-૦
૧૭ શ્રી સતી સુવર્ણા (પ્રથમ ભાગ)	રૂ. ૦-૫-૦ ૦-૧-૦
૧૮ શ્રી સુધાસ્ત્રોતસ્વિની (પ્રથમ કલ્લોલ)	રૂ. ૦-૫-૦ ૦-૧-૦
૧૯ શ્રી વિદ્યાર્થીનો સાચો મિત્ર (પ્રથમ માસ- નો સમાગમ)	રૂ. ૦-૮-૦ ૦-૧-૦

વ્યવસ્થાપક-મહાકાલિ.

૧૩૧૬૨૧.

A
GUIDE
TO
SANSKRIT PRIMER.

સંસ્કૃત માગોપદેશિકા.

પ્રત્યેક સ્થાનના અક્ષરો સહેલથી યાદ રાખવા માટે આરંભમાં અહીં કૌમુદીમાંથી કટકા આપ્યા છે.

અકુહવિસર્જનીયાનાં કણ્ઠઃ । અ=અ, આ, કુ=ક ઋ ગ ઘ ઙ, હ અને વિસર્ગ એટલા કંઠસ્થાની અક્ષરો છે.

ઇચુયશાનાં તાલુ । ઇ=ઈ, ઈ, યુ=ચ ળ જ ઙ ઞ ય અને શ એટલા તાલુસ્થાની છે.

ઋદુરણાનાં મૂર્ધા । ઋ=ઋ, ઋઠ, દુ=દ ઢ ડ્ ઢ્ ણ ર અને ષ એટલા મૂર્ધસ્થાની છે.

લૃલ્લાનાં દન્તાઃ । લૃ, લુ=લ ળ ઢ ધ્ ન્ લ્ અને સ્ એટલા દંતસ્થાની છે. સંસ્કૃતમાં દીર્ઘ લ્લ નથી.

ઉપ્પધ્માનીયાનામોઽૈ । ઉ=ઉ ડુ, પુ=પ્ ફ્ બ્ મ્ સ્ અને ષ્પ્ ફ્ એ ઉપધ્માનીય એટલા ઓષ્ઠસ્થાની છે.

યરલવા અન્તઃસ્થાઃ । ય ર્ લ્ અને વ્ એટલા અંતઃસ્થ અથવા અર્ધસ્વર કહેવાય છે.

ઞમઙ્ગન નાં નાસિકા જ્ મ્ ઙ્ ણ ન્ એ અક્ષરોનું નાસિકા સ્થાન છે.

નાસિકા-સ્વારસ્ય । અને અનુસ્વારનું પથુ નાસિકાસ્થાન છે.

વકાર-સ્વારસ્ય વકારનું સ્થાન દંતોષ છે.

ક ક્ ચ્ છ્ દ્ ઢ્ ત્ થ્ પ્ ફ્ શ્ ષ્ અને સ્ આ તેર વ્યંજન અઘોષ વ્યંજન કહેવાય છે અને બાકીના ઘોષ વ્યંજન કહેવાય છે.

ક થી શરૂ થતા પાંચ વ્યંજન ક્ વર્ગના અથવા કુ કહેવાય છે. એજ પ્રમાણે ચ્ વર્ગ અથવા ચુ, ટ્ વર્ગ અથવા ટુ વગેરે માટે સમજવું.

દરેક વર્ગનો પહેલો, ત્રીજો, પાંચમો અને ચ્ ટ્ લ્ અને વ્ એ અલ્પપ્રાણ કહેવાય છે. દરેક વર્ગનો બીજો, ચોથો અને શ્ ષ્ સ્ અને હ્ એ મહાપ્રાણ કહેવાય છે.

૧ બહુ ઉતાવળથી નહિ તેમજ બહુ ધીરેથી નહીં એવી રીતે ધુંટણની આસપાસ ફરી વળી હાથથી ટુચકી વગાડવામાં જેટલો વખત જાય તેને માત્રા કહે છે.

૨ જે સ્વરનો ઉચ્ચાર કરવામાં એક માત્રા જેટલો વખત જાય તે હ્રસ્વ સ્વર કહેવાય છે. તે નીચે પ્રમાણે છે:—

અ, ઇ, ઉ, ઋ, લૃ.

૩ જે સ્વરનો ઉચ્ચાર કરવામાં બે માત્રા જેટલો વખત જાય તે ટીચસ્વર કહેવાય છે. ઉપર કહેલા હ્રસ્વ સ્વરના દીર્ઘસ્વર નીચે પ્રમાણે છે:—

આ, ई, ऊ, ऋ, लृ દીર્ઘ નથી એ પૂર્વે કહ્યું છે.

૪ ઇ અને ઊ એ સ્વરોનું સ્થાન કણ્ઠતાર છે.

ઓ અને ઔ—કણ્ઠા છે.

આ સ્વરો સંધિસ્વર કહેવાય છે તથા દીર્ઘ ગણાય છે.

૫ આધેથી કાઢને બોલાવવામાં, તથા ગાવા રડવા વગેરે ક્રિયામાં સ્વર વધારે લાંબાય છે ત્યારે તેને ધ્રુત કહે છે.

કુળ્લ ૩ અન્ન પદ્ય કૃષ્ણ અહીં જો,

આમાં કુળ્લ શબ્દનો ઉલ્લેખ થયેલ છે, અને તે, ૩એ નિશાનીથી જણાવ્યો છે.

૬ એકજ સ્થાનના સ્વરો સ્વર્ણ કહેવાય છે અથવા જે સ્વરો એકજ હોય અથવા જેમાં હ્રસ્વ દીર્ઘ માત્રાનોજ ફેર હોય તે સ્વર્ણ સ્વર કહેવાય છે. નીચેનાં જોડકાં સવર્ણ છે. અઅ, અઆ, આઅ, આઆ, ઈઈ, ઈઈ, ઉઉ, ઉઊ, ઋઋ, ઌઌ એ શિવાયનાં જે જોડકાં થાય તે અસ્વર્ણ કહેવાય છે. જેમકે અહ, હઊ, ઋઅ, ઌઊ, ઋઓ વગેરે.

પાઠ ૧ લો.

અસ્ to be નાં રૂપો.

અસ્મિ હું છું. સ્વઃ અમે બે છીએ. સ્મઃ અમે છીએ.

અસિ તું છે. સ્થઃ તમે બે છો. સ્થ તમે છો.

અસ્તિ તે છે. સ્તઃ તેઓ બે છે. સન્તિ તેઓ છે.

અદ્ to eat નાં રૂપો.

અદ્મિ હું ખાઉં છું. અદ્ઃ અમે બે ખાઈએ છીએ. અદ્ઃ અમે ખાઈએ છીએ.

અત્સિ તું ખાયછે. અત્થઃ તમે બે ખાઓછો. અત્થ તમે ખાઓછો.

અત્તિ તે ખાયછે. અત્તઃ તેઓ બે ખાયછે. અદ્દન્તિ તેઓ ખાયછે.

સંસ્કૃતમાં ધાતુઓના ૧૦) વર્ગ પાડ્યા છે. જે ‘ગણ’ કહેવાય છે. તથા તે ધાતુઓ બે જાતના પ્રત્યયો લે છે. પરસ્મૈપ ના પ્રત્યયો અને અત્મનેપદ ના પ્રત્યયો. આ પરથી પરસ્મૈપદના પ્રત્યયો લેનાર ધાતુઓ પરસ્મૈપદી કહેવાય છે અને આત્મનેપદના પ્રત્યયો લેનાર ધાતુઓ આત્મનેપદી કહેવાય છે.

પાઠ ૧ થી ૪.

વર્તમાનકાળમાં પરસ્મૈપદી ધાતુનાં રૂપો સધાવનાર
નિયમો.

૧ કોઈ પણ ધાતુનું રૂપ તૈયાર કરવું હોય તો પહેલાં ધાતુ આવે છે, પછી ગણની નિશાની અને પછી પ્રત્યય આવે છે.

ગણની નિશાનીને સંસ્કૃતમાં વિકરણપ્રત્યય કહે છે.

૨. પ્રાઈમરમાં કાટખૂણાકૃતિ કૌસમાં આપેલા રૂપને આદેશ કહે છે.

જેમકે [ગચ્છ] [મુચ્ચ] [તિષ્ઠ] [પદ્ય] [પિબ] [યચ્છ] વગેરે.

જે ધાતુનો આદેશ આપેલો હોય છે તો ધાતુને બદલે આદેશ ને નિશાની તથા પ્રત્યયો લાગે છે. જેમકે ગચ્છસિ, મુચ્ચસિ, જાય કે, વિન્દતે.

આદેશો એ ગણની નિશાની લગાડતાં પૂર્વે ગુણ, વૃદ્ધિ કરવાના નિયમ પ્રમાણે ફેરવાઈને બનેલાં રૂપ નથી.

૩ પહેલા ગણની નિશાની અ છે.

બીજા „ „ નથી.

ત્રીજા „ „ ય છે.

ચત્તી „ „ અ છે.

દશમા „ „ અય છે.

૪ પહેલા ગણની નિશાની અ ઉમેરતાં પહેલાં જે ધાતુને છેડે સ્વર હોય તેના છેલ્લા સ્વરનો અને જે ધાતુને છેડે વ્યંજન હોય તેના છેલ્લા વ્યંજનની પહેલાના હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે.

इ કે ई तो गुण ए.

उ „ ऊ „ „ ओ.

ऋ „ ॠ „ अइ.

लृ „ „ अलृ. लृ ५२थી दीर्घ लृ संस्कृत ભાષામાં નથી.

જેમકે ની+અ=ને+અ

સ્મિ+અ=સ્મે+અ

બુધ્+અ=બોધ્+અ=બોધ.

મુદ્+અ=મોદ્+અ=મોદ

વૃધ્+અ=વર્ધ્+અ=વર્ધ.

વૃત્+અ=વર્ત્+અ=વર્ત.

સ્મૃ+અ=સ્મર્+અ=સ્મર

સૃ+અ=સર્+અ=સર

તૃ+અ=તર્+અ=તર.

રક્ષ ના છેલ્લા ષ્ની પહેલાં ક્ છે તે હ્રસ્વ સ્વર નથી.
છેલ્લા અક્ષરની પહેલાનો=ઉપાંત્ય. જીવ્નો ઉપાંત્ય દીર્ઘ ઈ. છે માટે
ગુણ થતો નથી.

પ ણની પછી કોઈ પણ સ્વર આવે તો ણ નો અર્થ થાય છે.

એ „ „ એ „ આર્ „

ઓ „ „ ઓ „ અર્ „

ઔ „ „ ઔ „ આર્ „

જેમકે ને+અ=નય્+અ=નય, સ્મે+અ=સ્મય્+અ=સ્મય. હ્રે+
અ=હ્રય્+અ=હ્રય, ગૈ+અ=ગાય્+અ=ગાય, ધ્યૈ+અ=ધ્યાય્+અ=ધ્યાય,
ભો+અ=ભવ્+અ=ભવ, અશ્વૌ+ઉત્તતતઃ=અશ્વાવુત્પતતઃ, ક્રોશૌ+
અસ્તિ=ક્રોશાવસ્તિ, બાલૌ+ઉદ્યાને=બાલાવુદ્યાને.

• Join the following by Sandhi.

ગ્રામે+આસનમ્, દાસ્યૈ+આધારઃ, હે ગુરો+ઈશ્વર, જનૌ+
ઈક્ષે+ઈહ.

• ૬ વર્તમાનકાલને શ્રીપાણિનિમુનિના સંસ્કૃત વ્યાકરણમાં લટ
કહ્યો છે. એ કાલનાં ત્રણે પુરુષોનાં ત્રણે વચનોના પ્રત્યયો.

પુ. Per. એ. વ. Sing. ઢિ. વ. Dual બ. વ. Plural

૧	મિ	વસ્ર	મસ્ર
૨	સિ	થસ્ર	થ
૩	તિ	તસ્ર	અન્તિ

ગુજરાતીમાં તથા અંગ્રેજીમાં એકવચન અને બહુવચન એવાં બે વચનો છે અને સંસ્કૃતમાં ત્રણ વચનો છે. એકવચન, દ્વિવચન અને બહુવચન.

૭ અની પછી પહેલા પુરૂપનો મૂ કે ઘ થી શરૂ થતો પ્રત્યય આવે તો અ નો આ થાય છે. જેમકે નય+મિ=નયામિ.

૮ શબ્દને છેડે સૂ આવે તો તેનો વિસર્ગ થાય છે. જેમકે વદામસૂ=વદામઃ, ગચ્છામસૂ=ગચ્છામઃ, નૃપસૂ=નૃપઃ

શબ્દને છેડે રૂ આવે અને તેની પછી કોઈ અઘોષ વ્યંજન આવે અથવા કંઈ ન આવે તો તેનો વિસર્ગ થાય છે. જેમકે ચતુર્+પચ્ચાશત્=ચતુઃપચ્ચાશત્, પુનર્+કરોતિ=પુનઃકરોતિ, પુનર્+પતતિ=પુનઃ પતતિ, પુનર્+પુનર્=પુનઃ પુનઃ, અજાગર્=અજાગઃ અવેર્=અવેઃ, હે માતર્=હે માતઃ, હે પિતર્=હે પિતઃ.

૯ અની પછી અથી શરૂ થતો પ્રત્યય આવે તો પહેલો અ ઉડી જાય છે. જેમકે વદ+અન્તિ=વદન્તિ.

૧૦ સ્વ ગ કે ઘ ની પછી કોઈ અઘોષ વ્યંજન આવે તો

સ્વ ગ કે ઘ ને બદલે ક મૂકાય છે.

છ જ કે ઙ ની પછી કોઈ અઘોષ વ્યંજન આવે તો

છ જ કે ઙ ને બદલે ચ મૂકાય છે.

ટ ઢ કે ઢ ની પછી કોઈ અઘોષ વ્યંજન આવે તો

ટ ઢ કે ઢ ને બદલે ટ મૂકાય છે.

થ દૂ કે ઘ ની પછી કોઈ અઘોષ વ્યંજન આવે તો

થ દૂ કે ઘ ને બદલે ત મૂકાય છે.

ફ બ કે મ ની પછી કોઈ અઘોષ વ્યંજન આવે તો

ફ બ કે મ ને બદલે પ મૂકાય છે.

જેમકે જઘ+સિવ=જઘ્+સિવ, અદૂ+તિ=અસિ, ઉદૂ+તિષ્ઠન્તિ=ઉસિષ્ઠન્તિ, ઉપાનખ્+સુ=ઉપાનત્સુ, ક્ષુધ્+પપાસા=ક્ષુતિપાસા, તદૂ+ત્વમ્=તત્ત્વમ્, શરદૂ+સુ=શરત્સુ, કકુમ્+કાન્તઃ=કકુપ્પાન્તઃ

૧૧ એથા અને છઠ્ઠા ગણના ધાતુઓમાં પહેલા ગણની માફક ગુણ થનો નથી.

જેમકે ક્ષિપ્ નું ક્ષેપ્ નહીં થાય, તેમજ તુદ્ નું તોદ્, કુપ્ નું કોપ્ અને શ્લિષ્ નું શ્લેષ્ નહીં થાય.

૧૨ દશમા ગણની નિશાની અય ઉમેરતાં પહેલાં ધાતુઓના છેલ્લો અક્ષર સ્વર હોય તો તે સ્વરની અથવા ઉપાંત્ય અ હોય તો તે અની વૃદ્ધિ થાય છે, પણ કથ્ ગણ, રચ્, પ્રથ્, વસ્ર to accent ખુશખોદાર-સુગંધી કરવું, વગેરે ધાતુના અની વૃદ્ધિ થતી નથી.

અ ની વૃદ્ધિ આ, ઇ કે ઈ ની વૃદ્ધિ ઍ, ઉ કે ઊ ની ઐ, ઋ કે ઋ ની આર્ અને ૠ ની આલ્.

ચિ+અય=ચૈ+અય=ચાય્+અય=ચાયય,

ધૃ+અય=ધાર્+અય=ધારય.

દૃ+અય=દાર્+અય=દારય.

તડ્+અય=તાડ્+અય=તાડય.

પ્રી ધાતુને માટે પ્રીણ્ આદેશ આપ્યો છે માટે એની ઈ ની વૃદ્ધિ ન થાય. સ્કન્દ્ તથા લઙ્ આ બે ધાતુમાં છેલ્લો અક્ષર તેમજ ઉપાંત્યાક્ષર સ્વર નથી માટે કંઠ ફેરફાર થાય નહીં.

૧૩ દશમા ગણની નિશાની અય ઉમેરતાં પહેલાં ધાતુઓના અ શિવાયના ઉપાંત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે પણ સ્પૃહ, મૃગ વગેરે ધાતુમાં થનો નથી. કેમકે ચુર્+અય=ચોરય, ઘુષ્+અય=ઘોષય.

મૂષ્ અને પૂજ્ આ બે ધાતુઓમાં ઉપાંત્ય દીર્ઘ સ્વર ઊ હોવાથી તેનો ગુણ થતો નથી.

૧૪ પ્રાઈમરમાં એથો પાઠ પૂરો થાય છે ત્યાર પછી પહેલા, એથા, છઠ્ઠા તથા દશમાં એમ દરેક ગણના અકેક ધાતુના વર્તમાન-કાળનાં ૩૫ આખ્યાં છે. તે નમુના પ્રમાણે ચારે પાઠના ધાતુનાં ૩૫ લેવી.

उख्, भू, जि आ धातुઓ પહેલા ગણના છે. તેમનાં વર્તમાન કાળનાં ૩૫ ઉપરના નિયમોની મદદથી તૈયાર કરો. ઓંઘામિ..., ભવામિ..., જયામિ...

યુજ્, પૃચ્, સહ, વૃજ્ વૃ, જૃ, રિચ્, તપ્, તૃપ્, દૃમ્ અને અર્હ આઠલા ધાતુઓ પહેલા તથા દશમા ખંડે ગણના છે. તેથી પહેલા તથા દશમા ગણના ધાતુઓ તરીકે એમનાં ૩૫ તૈયાર કરો.

યોજામિ-યોજયામિ.....જરામિ=જારયામિ...

પર્ચામિ-પર્ચયામિ.....રેચામિ-રેચયામિ...

સહામિ-સાહયામિ.....તપામિ-તાપયામિ...

વર્જામિ-વર્જયામિ.....તર્પામિ-તર્પયામિ...

વરામિ-વારયામિ.....દર્મામિ-દર્મયામિ...

અર્હામિ-અર્હયામિ...

વાક્યો.

પાઠ ૧ લો.

હું બોલું છું. I speak.

તું રક્ષણ કરે છે. Thou protectest.

તે પડે છે. He falls.

તું જાણે છે. Thou knowest.

તું હાલે છે. Thou movest.

હું દોરવું—લઈ જાઉં છું. I lead.

તું રહે છે. Thou livest.

હું હાલું છું. I move.

તે જાય છે. He goes.

હું ખાઉં છું. I eat.

તે દોરવે છે. He leads.

હું જાણું છું. I know.

તે છે, થાય છે. He is

તે ખાય છે. He eats.

તે છે. He is.

તું બોલે છે. વદતિ ।

તે બોલે છે. વદતિ ।

તું જાય છે. ગચ્છસિ ।

હું જાઉં છું. ગજામિ ।

તે રહે છે. વસતિ ।
 હું રહું છું. વસામિ ।
 તું પડે છે. પતસિ ।
 તું ચાલે છે. ચરસિ ।
 તે જાણે છે. बोधति ।
 તું દોરવે છે. नयसि ।
 તે હાલે છે. सरति ।
 હું થાઉં છું. भवामि ।
 તું ખાય છે. अत्ति ।
 હું છું. अस्मि ।

તું છે. असि ।
 તે જીવે છે. जीवति ।
 તે તજે છે. त्यजति ।
 તું નમે છે. नमसि ।
 હું રાંધું છું. पचामि ।
 તું બાળે છે. दहसि ।
 હું રક્ષું છું. रक्षामि ।
 તે ચાલે છે. चरति ।
 હું જીવું છું. जीवामि ।
 તે રાંધે છે. पचति ।
 હું તજું છું. त्यजामि ।

પાઠ બીજો.

આપણે બોલીએ છીએ. We speak.
 તેઓ જાય છે. They go.
 તમે જાણો છો You know.
 અમે દોરવીએ છીએ. We lead.
 તમે છો. You are.
 તેઓ રહે છે. They dwell.
 તમે છો. You are.
 તેઓ ખાય છે. They eat.
 આપણે બાળીએ છીએ. We burn.
 તેઓ છે. They are.
 તમે જીવો છો. You live.
 તેઓ નમે છે. They bow.
 આપણે પોષીએ છીએ. We nourish.

તેઓ નાશ પામે છે. They perish.
 તમે નાચો છો. You dance
 આપણે મૂર્છા ખાઇએ છીએ. We faint.
 તેઓ લોભ કરે છે. They covet.
 આપણે અડકીએ છીએ. We touch.
 તમે ત્યજો—સર્જો છો. You abandon—create.
 તેઓ ઇચ્છે છે. They wish.
 તમે પૂછો છો. You ask.
 આપણે છોડીએ છીએ. We leave
 તેઓ પેસે છે. They enter.

તમે બોલો છો. વદથ ।
 અમે જાણ્યો છીએ. ગચ્છામઃ ।
 તેઓ જાણે છે. બોધન્તિ ।
 તમે લઈ જાઓ છો. નયથ ।
 તેઓ થાય છે. ભવન્તિ ।
 અમે રહીએ છીએ. વસામઃ ।
 તમે ખાઓ છો. અત્ય ।
 અમે છાપ્યો. સ્મઃ ।
 તેઓ ખાઈ છે. દહન્તિ ।
 અમે જીવીએ છીએ. જીવામઃ ।
 તેઓ દુઃખ દે છે. તુદન્તિ ।
 તમે જીવો છો. જીવથ ।
 તેઓ પોષે છે. પુષ્યન્તિ ।
 અમે નાશ પામીએ છીએ.

નશ્યામઃ ।

તેઓ નાચે છે નૃત્યન્તિ ।
 તમે મૂઠ છો-ભૂલો છો મુહ્યથ ।
 અમે લોભ કરીએ છીએ.

લુભ્યામઃ ।

અમે બે ચોરીએ છીએ.

We two steal.

તમે બે દુઃખ દો છો. You
 two give pain.

તે બે કહે છે. They two tell.

અમે બે ગણીએ છીએ. We
 two count,

તેઓ અડકે છે. સ્પૃશન્તિ ।

અમે જીતીએ છીએ; જયોમઃ ।

તમે લઈ જાઓ છો. હરથ ।

તેઓ જીતે છે. પશ્યન્તિ ।

અમે નાંખીએ છીએ અચામઃ ।

આપણે પીએ છીએ પિબામઃ ।

તમે યજ્ઞે-પૂજ્ઞે-ભજ્ઞે છો. યજથા ।

તેઓ લઈ-વહી જાય છે.

વહન્તિ ।

અમે યાદ રાખીએ છીએ.

સ્મરામઃ ।

તમે નાંખો છો. અસ્યથ ।

તેઓ ભેટે છે. કુસ્યન્તિ ।

અમે સંતોષ પામ્યા છીએ.

તુષ્યામઃ ।

તેઓ શોષાય-સૂકાય છે.

શુષ્યન્તિ ।

તમે ગળડો છો. લુઘ્યથ ।

તમે સિંચો-છાંટો છો. સિન્ચથ ।

પાઠ ૩ નો.

અમે બે પ્રગટ કરીએ છીએ.

We two publish.

તે બે રચે છે They two
 arrange.

અમે બે ખાઈએ છીએ. We
 two eat.

તમે બે ઢંઢેરો પીટો છો.

You two proclaim.

અમે બે ઇચ્છીએ છીએ.

We two desire.

તે બે ચિંતન કરે છે. They two think.

તમે બે રાજ કરો છો. You two please.

તે બે જાય છે. They two go.

અમે બે લઈ જઈએ છીએ

We two carry.

તે બે પ્રવેશે છે. They two enter.

તમે બે નમો છો. You two bow.

તે બે છે. They two are
અમે બે સંભારીએ છીએ.

We two remember.

તમે બે જિતો છો. You two conquer.

તે બે નાશ પામે છે. They two perish.

અમે બે નાચીએ છીએ. We two dance.

તે બે ઇચ્છે છે. They two wish.

તમે બે ચોરો છો. ચોરયથ:

તે બે દુઃખ દે છે. પીડયત:

અમે બે કહીએ છીએ કથયા:

તમે બે ગણો છો. ગણય:

તે બે જુએ છે. પશ્યત:

અમે બે રચીએ છીએ. રચયાવ:

તમે બે ઇચ્છો છો. સ્પૃહયથ:

તે બે પ્રસિદ્ધ કરે છે. ઘોષયત:

અમે બે વિચારીએ છીએ.

ચિન્તાગવ:

તમે બે પ્રકટ કરો છો. પ્રથયથ:

તે બે પ્રસન્ન કરે છે. પ્રીણયત:

અમે બે વખોડીએ છીએ. નિન્દાવ:

તમે બે કાપો છો. કુપ્યથ:

તે બે ખેડે છે. કૃષત:

અમે બે પૂજીએ છીએ. પૂજયાવ:

તમે બે રડવડો છો. અદય:

તે બે ઉછળે-અકળાય છે. ક્ષુમ્બયત:

અમે બે વીણીએ છીએ ઉચ્છાવ:

તે બે વણવે છે. વણયત:

અમે બે ભેટીએ છીએ ત્રિભ્યાવ:

તમે બે બળડો છો. જલ્પથ:

તે બે શાંત કરે છે. સાન્ત્વયત:

અમે બે વખાણીએ છીએ. શંસાવ:

તમે બે ખોલો છો. વદ્ય:

તે બે થાય છે. મવત:

તમે બે રાંધો છો. પચથ:

અમે બે સમજીએ છીએ. बोधाव:

તે બે ખાય છે. અન્ન:

અમે બે સંતોષ પામીએ છીએ |
 તુષ્યાવઃ ।
 તમે બે લોભ કરો છો. લુભ્યયઃ ।

તે બે ગબડે છે. લુપ્તયતઃ ।
 અમે બે અડકીએ છીએ. સ્પર્શાવઃ ।
 તમે બંને પૂછો છો. પૂછ્યયઃ ।

પાઠ ૪ થો.

તું બોલે છે. Thou speakest.
 તમે રહો છો. You dwell.
 અમે જાણીએ છીએ. We know.
 તે સંભાળે છે. He protects
 હું પડું છું I fall.
 તેઓ લઈ જાય છે. They lead.
 તમે બે ખાઓ છો. You two eat.
 તેઓ છે. They are.
 તું નાશ પામે છે Thou perishest.
 તે નાચે છે. He dances.
 અમે પેસીએ છીએ. We enter.
 તમે બે પૂછો છો. You two ask.
 તે મોહ પામે છે. He is silly.
 હું ઇચ્છું છું. I wish.
 તમે છોડો છો. You leave.
 તે અડકે છે. He touches.
 તમને સ્મરણ છે. You remember.
 તે બે લઈ જાય છે-વહે છે. They two bear-flow.

તે છાંટે છે He sprinkles.
 તેઓ ગબડે છે They wallow.
 હું સંતોષ પામું છું. I am satisfied.
 તમે બે નાંખો છો. You two throw.
 હું કહું છું. I tell.
 તમે વખાણો છો. You praise.
 તું મારે છે. Thou beatest.
 તેઓ ઉગે છે. They grow.
 તેઓ પૂજે છે. They worship.
 હું ઉભો રહું છું. I stand.
 તમે ઇચ્છો છો. You desire.
 તે ધુએ છે. He washes off.
 તે બે ક્ષીણ થાય છે-ક્ષય પામે છે-ધટે છે. They two waste away.
 હું ખાઉં છું. I eat.
 અમે જીવીએ છીએ. We live.
 તમે છોડો છો. You abandon.
 તેઓ રાંધે છે. They cook.
 હું પોષું છું I nourish.
 તે બે લઈ જાય છે. They two

take away.

તું જિતે છે. Thou conquerest.

તેઓ પીએ છે. They drink.

અમે બે જોઈએ છીએ. We two see.

તે બોલાવે છે. He calls.

તેઓ દુઃખ દે છે. They give pain.

અમે ભજીએ છીએ. We worship

હું થાક્યો છું. I am weary.

તમે દોંડી પીટો છો. You proclaim.

તે ગણે છે. He counts.

આપણે ખેડીએ છીએ. We plough.

તેઓ પીગાળે છે. They melt.

તે ચિંતવે છે. He thinks.

તે પેષે છે. પુષ્યતિ ।

હું નાચું છું. નૃત્યામિ ।

તમે નોલ કરો છો. લુમ્બય ।

તે પેસે છે. વિશતિ

તું ઇચ્છે છે. ઇચ્છસિ ।

હું પૂજું છું. યજામિ-પૂજયામિ ।

તું દુઃખ દે છે. પીડયસિ ।

તે ઉગે છે. રોજતિ ।

અમે બોલાવીએ છીએ. હ્વાયામઃ ।

તે મૂઢ છે. મૂઢ્યાતે ।

તેઓ સંતોષાયા છે. સંતોષ્યાન્તિ ।

હું જિતું છું. જયામે ।

તમે જાઓ છો. ગચ્છથ ।

તું થાક્યો છે. શ્રામ્યસિ ।

હું ઇચ્છું છું. સ્પૃહયામિ ।

અમે બે પીએ છીએ. પિબાવઃ ।

તમે બાળો છો. દહથ ।

તેઓ ધુએ છે. ક્ષાલયન્તિ ।

તે ધટે છે. ક્ષયતિ ।

તું કહે છે. કથયસિ ।

તે તોળે છે. તોલયતિ ।

તેઓ ચોરે છે. ચોરયન્તિ ।

તમે ગોઠવો છો. રચયથ ।

તે ઢંદેરો પીટે છે. ઘોષયતિ ।

મને સાંભરે છે. સ્મરામિ ।

તે બે રહે છે. વસતઃ ।

અમે લઈએ છીએ. હરામઃ ।

તમે કહો છો. કથયથ ।

તું અડકે છે. સ્પૃશસિ ।

તેઓ ઇચ્છે છે. વાચ્છન્તિ ।

તમે બે જાઓ છો. ગચ્છથઃ ।

તે ચોરે છે. ચોર્યાતે ।

અમે બે જઈએ. સ્વઃ ।

તું પ્રસન્ન કરે છે. પ્રીણયસિ ।

હું પેસું છું. વિશામિ ।

તેઓ મારે છે. તાપ્યાન્તે ।

અમે બે રાંધીએ છીએ. પચાવઃ ।

તમે બળો છો. યજથ ।

ધાતુઓની પૂર્વે ઉપસર્ગ લગાડવાથી તેમના મૂળ અર્થમાં ઘણી વખત ફેરફાર થાય છે, જેમ કે

કરોતિ=કરે છે, does.

અનુસરોતે=નકલ કરે છે. imitates.

ક્રામ્યતિ=જાય છે, goes.

અતિક્રામ્યતિ=ને ઓળંગી જાય છે, transgresses.

પ્રક્રામ્યતિ=નીકળે છે. proceeds.

ગચ્છતિ=જાય છે. goes.

અધિગચ્છતિ=મેળવે છે, obtains; જાણે છે. knows.

અનુગચ્છતિ=ની પાછળ જાય છે, follows.

અપગચ્છતિ=જાય છે, goes away.

અપિગચ્છતિ
અભિગચ્છતિ } =ની સમીપ જાય છે, approaches.

આગચ્છતિ=આવે છે, comes.

ઉદ્ગચ્છતિ=ચઢે છે, rises.

ઉપગચ્છતિ=ની પાસે જાય છે, approaches.

સંગચ્છતે=મળે છે, unites.

તરતિ=ઓળંગે છે, crosses.

અવતરતિ=ઉતરે છે, descends.

દધાતિ=મૂકે છે, places.

અપિદધાતિ
પિદધાતિ } =બંધે છે, બંધ કરે છે. shuts.

નયતિ=લઇ જાય છે, leads.

પરિણયતિ=પરણે છે, marries.

રોહતિ=ઉગે છે, grows.

અધિરોહતિ=ચઢે છે, ascends.

આરોહતિ=પર ચઢે છે, ascends.

વર્ત્તતે=છે, is.

પરાવર્તતે=પાછો ફરે છે, turns back.

પતતિ=પડે છે, falls.

ઉત્પતતિ=કુદે છે, jumps.

સીદતિ= { બેસે છે, sints.
દબાઈ રહે છે, sinksdown.
રહે છે, lives.
ચીમળાય છે, despairs.
નાશ પામે છે, perishes.

નિષીદતિ=બેસે છે, sits down.

ભાષતે=બોલે છે, speaks.

પ્રતિભાષતે=જવાબ આપે છે, replies.

શ્લિષ્યતિ=ભેટે છે, embraces.

વિશ્લિષ્યતિ=દૂર પાડે છે. separates.

કોઈ વખતે ઉપસર્ગ લાગનાથી ધાતુનો અર્થ બહુ ફરતો નથી પણ કાયમ જેવો રહે છે.

ઈક્ષતે=જુએ છે. પ્રેક્ષતે= જુએ છે.

નમતિ=નમે છે. પ્રણમતિ નમે છે.

• ધાતુની પહેલાં એક કરતાં વધારે ઉપસર્ગ પણ આવી શકે છે.

અભિ+ઉપ+ગચ્છતિ=અભ્યુપગચ્છતિ ।

સમ્+ઉપ+સરતિ=સમુપસરતિ ।

વિ+ઋ+હરતિ=વ્યવહારતિ ।

સમ્+અધિ+ગચ્છતિ=સમાધિગચ્છતિ ।

શબ્દને છેડે મૂ આવે અને તેની પછી શ ષ સ્ ર કે હ આવે તો મૂ નો અનુસ્વાર જંડર થાય છે. આ શિવાયનો બીજો વ્યંજન આવે તો વિકલ્પે કરીને થાય છે. જે અનુસ્વાર ન કરીએ તો મૂ ની પછીનો વ્યંજન જે વર્ગનો હોય તે વર્ગનો અનુનાસિક મૂ ને બદલે મુકાય છે અને મૂની પછીનો વ્યંજન જે ય્ વ્ કે લ્ હોય તો મૂ ને બદલે અનુનાસિક ય્ વ્ કે લ્ અનુક્રમે મુકાય છે. (ધણું અર્થ મૂ નો અનુસ્વાર જ કરાય છે.) જેમ કે:--

जनम्+संति=जनं संसति ।

अहम्+शिवपुत्रम्+षण्मुखम्+स्तौमि=अहंशिवपुत्रं षण्मुखं स्तौमि ॥ नित्यम्+रमते=नित्यं रमते ।

अजाम्+हरति=अजां हरति ।

त्वम्+करोषि=त्वं or त्वङ्करोषि ।

सम्+गच्छते=संगच्छते or संङ्गच्छते ।

धनम्+चिनोति=धनंचिनोति or धनञ्चिनोति ।

वनम्+टीकते=वनं टीकते or वनण्टીકતે ।

धनम्+नश्यति=धनं नश्यति ।

सुखम्+प्रीणयति=सुखं प्रीणयति or सुखम् પ્રીણયતિ ।

सम्+यच्छति=संयच्छति or सँय्यच्छति ।

सम्+यन्ता+संयन्ता or सँय्यन्ता ।

सम्+वत्सर=संवत्सरः or सँव्वत्सरः ।

भारम्+वहति=भारंवहति or भारँव્વતિ ।

द्रव्यम्+लभते=द्रव्यं લભતે or દ્રવ્યँલ્લભતે ।

यम्+लोकः=यंલોકः or યંલોકમ્ ।

પાઠ ૫ મો.

નિયમો.

જો અ કે આની પછી ઇ કે એ આવે તો બંનેને બદલે એ મુકાય છે. તેથી અ+ઇ=એ. અ+એ=એ. આ+ઇ=એ. આ+એ=એ
 દાખલા:—કૃષ્ણ+ઇકત્વમ્=કૃષ્ણૈકત્વમ્, દેવ+ઇશ્વર્યમ્=દેવૈશ્વ-
 ર્યમ્, તવ+ઇવ=તવૈવ.

જો અ કે આ ની પછી ઓ કે ઔ આવે તો બંનેને બદલે ઔ મુકાય છે. તેથી અ+ઔ=ઔ. અ+ઔ ઔ. આ +ઔ=ઔ.
 આ+ઔ=ઔ.

દાખલા:—વન+ઓપધિઃ=વનૌપધિઃ, નૃપ+ઔ=નૃપૌ.

જો અ કે આની પછી અ કે આ આવે તો બંનેને બદલે આ મુકાય છે. જેમકે અ+અસ્તિ=અસ્તિ, ન+આશસે=નાશસે.
 શરણ+આગતઃ=શરણાગતઃ, વિશ્વ+આધારઃ=વિશ્વાધારઃ

જો ઇ કે ઈ ની પછી ઇ કે ઈ આવે તો બંનેને બદલે ઈ મુકાય છે. જેમકે પરિ+ઈક્ષે+પરીક્ષે, ગિરિ+ઈશઃ=ગિરીશઃ

જો ઉ કે ઉની પછી ઉ કે ઊ આવે તો બંનેને બદલે ઊ મુકાય છે. જેમકે આસનેષુ+ઉપવિશન્તિ = આસનેષૂપવિશન્તિ,
 માનુ+ઉદયઃ=માનૂદયઃ

જો ઋ કે ઋની પછી ઋ કે ઋ આવે તો બંનેને બદલે ઋ મુકાય છે, જેમકે હોતૃ+ઋકારઃ=હોતૃકારઃ કર્તૃ+ઋજુઃ=કર્તૃજુઃ.

જો ઌની પછી ઌ આવે તો બંનેને બદલે ઋ દીર્ઘ મુકાય છે. જેમકે હોત્લૃ+લૃકારઃ=હોતૃકારઃ, કર્તૃ+ઋજુઃ કર્તૃજુઃ.

જો ઇ કે ઇની પછી ઇ કે ઈ આવે તો બંનેને બદલે ઈ મુકાય છે. જેમકે ફલ+ઈ=ફલે, દેવ+ઈશઃ=દેવેશઃ

જો અ કે આની પછી ઉ કે ઊ આવે તો બંનેને બદલે ઔ મુકાય છે. જેમકે ગજ્ઞા+ઉદકમ્=ગજ્ઞા કમ્.

સંસ્કૃતમાં પ્રત્યયો એ જાતના છે. સુપ્ અને તિહ્, સુપ્ એ નામ, સર્વનામ તથા વિશેષણને લાગે છે અને તિહ્ એ ધાતુને લાગે છે. પ્રત્યયો લાગવાથી થયલા રૂપને પદ કહે છે. જેમકે નૃપઃ, અશ્વૌ, સર્વઃ, અન્યઃ, ગચ્છતિ, ચરતઃ, યજામિ વગેરે.

જે પદની અંદર અ કે આની પછી ઋ કે ઋ આવે તો બંનેને બદલે અર્ મુકાય છે, જેમકે પ્ર+ઋષભઃ=પ્રર્ષભઃ

જે અ કે આની પછી લૃ આવે તો બંનેને બદલે અલ્ મુકાય છે. જેમકે તવ+લ્લકારઃ=તવલકારઃ

Join by sandhi:—

પૂર્ણ+ઇન્દુ, પરમ+ઈશ્વર, જ્ઞાન+ઇન્દ્રિય, ભાગ્ય+ઉદય, હિત+ઉપદેશ, સૂર્ય+ઉદય.

વિસર્ગની પૂર્વે અ હોય અને તેની પછી અ કે ઘોષ વ્યંજન હોય તો વિસર્ગ અને તેની પૂર્વતો અ બંનેને બદલે ઓ મુકાય છે. જેમકે રામઃ+અશ્વમ્=રામો અશ્વમ્, યોધઃ+અસિમ્=યોધોઅસિમ્, હસ્તઃ+અસ્યતિ=હસ્તોઅસ્યતિ, નૃપઃ+જયતિ=નૃપો જયતિ વક્ષઃ+ભિઃ=વક્ષોભિઃ

Join by sandhi:—નરઃ અસ્તિ; જનઃ ગચ્છતિ, મનુષ્યઃ વદતિ, વ્યાધયઃ નશ્યન્તિ and પુત્રઃ જનકઃ.

પદને અંતે ઇ કે ઓ આવે અને તેની પછી અ આવે તો તે અ પૂર્વના ઇ કે ઓ ને રૂપે થઇ જાય છે, એટલે ઇ+અ=ઇ, અને ઓ+અ=ઓ. આ અ ને સ્થાને ધણું ખરું અવગ્રહ મુકાય છે. જેમકે રામો+અશ્વમ્=રામોઽશ્વમ્ અથવા રામોશ્વમ્, કૌશિકો+અસ્મિ=કૌશિકોઽસ્મિ અથવા કૌશિકોસ્મિ, ને+અતિ=નયતિ, એમાં ઇ પદને અંતે નથી માટે અ ઇ માં મળી ગયો નહીં.

વિસર્ગની પૂર્વે આ હોય અને તેની પછી સ્વર કે ઘોષ વ્યંજન હોય તો વિસર્ગનો લોપ થાય છે જેમકે જનાઃ + વદન્તિ = જના વદન્તિ, અશ્વાઃ ઉત્પન્તિ=અશ્વા ઉત્પન્તિ, માઃ+ભિઃ=માંભિઃ

Join by sandhi:—

નરાઃ અટન્તિ, નૃપાઃ ઇચ્છન્તિ, મિથુકાઃ વદન્તિ, મુર્ખાઃ જલ્પન્તિ, વિહગાઃ હ્યન્તે, શિષ્યાઃ નમન્તિ.

વિસર્ગની પૂર્વે અ હોય અને પછી અ શિવાયનો સ્વર આવે તો વિસર્ગનો લોપ થાય છે. જેમકે કવયઃ+ઋષીન્=કવય ઋષીન્, ધર્મઃ+ઉપદિશ્યતે=ધર્મઉપદિશ્યતે.

Join by sandhi:—

પુરુષઃ આધારઃ, નરઃ ઇચ્છતિ, જનઃ ઉચ્છતિ, જીવઃ ઋચ્છતિ, નૃપઃ ઇધતે, કુમારઃ ઓદનમ્.

વિસર્ગનો લોપ થયાથી એ સ્વર સાથે આવે તો તેમની સંધિ થતી નથી. જેમકે અશ્વા ઉત્પતન્તિ, નૃપા ઉપહારૈઃ ।

Join by sandhi:—

મનુષ્યઃ આસ્તે, ધર્મઃ ઇહ, દેવાઃ અત્ર, હરઃ ઋષિઃ, નૃપાઃ આદિશન્તિ, નરાઃ ઇધન્તે,

એકજ પદમાં ઋ ર કે ષ ની પછી તરતજ ન આવે તો તે ન નો ણ થાય છે. જેમકે મૃન્+મય=મૃણમય, દીર્+ન=દીર્ણ, સિષ્+નેહ=સિષ્ણેહ.

એ ઋ ર કે ષ અને ન ની વચ્ચે સ્વર, લ્ શિવાયના અર્ધ-સ્વર, કંઠસ્થાની, ઓઞ્ઠસ્થાની અને હ્ એમાંનો એક કે વધારે આવે તોપણ ન નો ણ થાય છે. જેમકે ગૃહાનિ ગૃહાણિ, વારિના=વારિણા, ઇન્દ્રાની=ઇન્દ્રાણો, નૃપેન=નૃપેણ, ગુરુનામ=ગુરુણામ, બહુના, કાયેન આ શબ્દમાં ઋ, ર કે ષ કોઈ પણ નથી માટે ન નો ણ થાય નહીં. પરંતુ એમાં ર છે પણ ર અને ન ની વચ્ચે આવેલા ણ અને હ એમાંનો ણ વચ્ચે આવી શકે એવો નથી.

શબ્દની છેડેના ન નો અથવા પદમાં ન ની પછી ત્, થ, દ્, કે ઙ્ આવે તો તે ન નો ણ થતો નથી. દાખલા:—

1. પૃ+ના+મિ=પૃણામિ, વૃ+ના=મિ, વૃણામિ, નૃ+નામ=

નૃણામ્, ગન્તૃ+નૃ+ઇ=ગન્તૃણિ, આ શબ્દોમાં એકજ પદમાં ઋ અથવા ઋ ની પછી તરતજ નૂ આવ્યો છે તેથી તેનો જ થયો છે.

૨ તરિ+ન=તીર્ણ, પૂર+ન=પૂર્ણ, જીર+ન=જીર્ણ. આમાં એક જ શબ્દમાં ર પછી તરતજ નૂ આવ્યો છે તેથી તેનો જ થયો છે.

૩ કૃષ્+ન કૃષ્ણ, તૃપ્+ના તૃષ્ણા આ શબ્દોમાં એકજ પદમાં ષ ની પછી તરતજ નૂ આવ્યો છે તેથી તેનો જ થયો છે.

૪ નૃપેન=નૃ+ઋ+પ્+અ+નૃ+અ=નૃપેણ. આમાં ઋ અને નૂની વચ્ચે પ+અ, પ વર્ગનો અક્ષર અને સ્વર અ આવેલા છે તે આવી શકે એવા છે.

ગૃહાનિ=ગ+ઋ+હ+આ+નૃ+ઇ=ગૃહાણિ. આમાં ઋ અને નૂની વચ્ચે હ અને આ એ આવી શકે એવા અક્ષરો છે. રામેણ=ર+આ+મ્+અ+નૃ+અ=રામેણ આમાં ર અને મૂ ની વચ્ચે એ સ્વર અને એક પ વર્ગનો વ્યંજન આવેલા છે. સુરભિ+ના=સુરભિના, ઋષિ+ના=ઋષિના, સર્વા+નિ=સર્વાણિ.

૫ બહુના, કાયેન, ફલેન, લઘુના અને બન્ધુના આ શબ્દોમાં નૂ છે પણ તેની પહેલાં ઋ ર કે ષ નથી, તેથી નૂનો જ થયો નથી.

૬ પર્ણેન, રાક્ષસેન, કૃષીવલેન, અરણ્યાનિ, ગચ્છન્તિ, ચલન્તિ, વન્દન્તે, વિન્દન્તે નૃપાન્, ગુરૂન્ આ શબ્દોમાં નૂ નો જ થયો નથી. તેનાં કારણો ઉપરના નિયમમાંથી શોધી કાઢો.

૭ હે પિતર નમઃ ॥ પુનર+નયતિ ॥ આમાં ર અને નૂ જુદા જુદા પદમાં છે તેથી નૂ નો જ થયો નથી. પણ પરિ+નયતિ=પરિણયતિ અને પ્ર+નમતિ=પ્રણમતિ આમાં નૂ નો જ થયો છે, કારણ કે પરિ અને પ્ર એ ઉપસર્ગો લાગવાથી પદ તો એકજ રહે છે.

Indeclinable. જેમનાં રૂપ ન લેવલ્ય તે શબ્દો-અવ્યયો, જેમકે ન, વિના, સ્વાતિ, નમઃ, પ્ર, પરા વિગેરે.

સૂ અથવા વિસર્ગની પૂર્વે અ કે આ શિવાયનો સ્વર આવે અને તેની પછી સ્વર કે ધોષ વ્યંજન આવે તો તેનો ર થાય છે.

જેમકે નૃપતિઃ યજતિ=નૃપતિર્યજતિ, નૃપતિઃ અરીન્=નૃપતિરરીન્,
વારયોઃ યુદ્ધમ=વીરયોર્યુદ્ધમ.

join by sandhi:—

કવિઃવર્ણયતિ, રત્નૈઃભૂષયતિ, યતિઃ અરણ્યમ્, શીર્ષૈઃ
ભારાન્, મુહુસ્+મુહુસ્, બહિસ્+ગચ્છતિ, નિસ્+આચાર, દુસ્+
આચાર, પત્તિભિઃ ગચ્છતિ.

ર ની પછી ર આવે તો આગલો ર ઉડી જાય છે, અને તેની
પૂર્વે હ્રસ્વ અ, ઇ કે ઉ હોય તો હાંવ થાય છે. ધૂર્જટિર્-રક્ષાતિ=
ધૂર્જટી રક્ષતિ, હરિર્ રાશાન્=હરીરાશાન્, બાલકૈર, રમતે=
બાલકૈ રમતે, પુનર્+રમતે=પુના રમતે.

વિસર્ગની પછી શ્ ષ્ સ્ આવે અને તેની પછી અધોપ
વ્યંજન આવે તો વિસર્ગ કાયમ રહે છે અથવા તેને બદલે શ્ ષ
કે સ્ અનુક્રમે મુકાય છે. જેમકે ઋષયઃ શામ્યન્તિ=ઋષયઃ
શામ્યન્તિ અથવા ઋષયશ્શામ્યન્તિ, ચન્દ્રમ્+સુ=ચન્દ્રમ્:સુ
અથવા ચન્દ્રમસ્.

વિસર્ગની પછી શ્ ષ્ કે સ્ આવે અને તેની પછી કોઈ અધોપ
વ્યંજન આવે તો વિસર્ગ ઉડી જાય છે અથવા કાયમ રહે છે અથવા
તેની પછી શ્ હોય તો વિસર્ગને સ્થાને શ્ મુકાય છે, ષ્ હોય તો
ષ્ મુકાય છે અને સ્ હોય તો સ્ મુકાય છે. જેમકે જલબિન્દુઃ
શચ્યોતતિ=જલબિન્દુ શચ્યોતતિ, જલબિન્ :શ્યોતતિ, જલબિન્દુ-
શ્ચ્યોતતિ. બાલઃસ્પૃહયતિ=બાલસ્પૃહયતિ, બાલઃસ્પૃહયતિ બાલ-
સ્પૃહયાતે. દળ્ડૈસ્તેનમ્=દળ્ડૈસ્તેનમ્, દળ્ડૈસ્તેનમ્, દળ્ડૈસ્તે-
નમ્, શિરોભિઃ સ્તૃણાતિ=શિરોભિ સ્તૃણાતિ, શિરોભિઃસ્તૃણાતિ,
શિરોભિસ્સ્તૃણાતિ. રામઃસ્થાતા=રામસ્થાતા, રામઃ સ્થાતા.
રામસ્થાતા.

પદને અન્તે=પદાન્ત.

પ્રશાન્ શબ્દ શિવાયના પદાન્ત નૂ ની પછી ચ્ છ, ટ્ ટ, ત્ કે થ્ આવે તો આગલા નૂ ને બદલે અનુસ્વાર અને વિસર્ગ મુકાય છે. જેમકે બિડાલાન્+તાડયતિ=બિડાલાં: તાડયતિ, પણ પ્રશાન્+તનોતિ = પ્રશાન્તનોતિ.

વિસર્ગની પછી ચ્ કે છ આવે તો તે વિસર્ગને બદલે શ મુકાય છે. જેમકે પ્રકાશ: +ચ્ચન્ડ=પ્રકાશશ્ચન્ડ:

વિસર્ગની પછી ટ્ કે ટ આવે તો વિસર્ગને બદલે ષ મુકાય છે. જેમકે બાલ: ટીકતે=બાલોકતે

વિસર્ગની પછી ત્ કે થ્ આવે અને તેની પછી શ, ષ કે સ્ ન હોય તો વિસર્ગને બદલે સ્ મુકાય છે. જેમ કે બિડાલાં: તાડયતિ=બિડાલાંસ્તાડયતિ વ્યાધિ: તુદતિ=વ્યાધિસ્તુદતિ.

વિસર્ગની પછી ત્ કે થ્ આવે અને તે ત્ કે થ્ ની પછી શ ષ કે સ્ હોય તો વિસર્ગ કાયમ રહે છે. જેમ કે ક:ત્સરુ:

વિસર્ગની પછી ક્, ખ્, પ્, કે ફ આવે તો ધણું ખરું વિસર્ગ કાયમ રહે છે. નર: પતતિ, જન: યનતિ, વ્યાધિ: પીડયતિ, શિશુ: ક્રામતિ, વૃક્ષ: ફલતિ, વ્યાધિ: શિષુ: આ શબ્દોમાં વિસર્ગ પ્રત્યયના સ્ ને બદલે આવેલો છે.

પણ પ્રત્યયને ન લગતા વિસર્ગની પૂર્વે હ્રસ્વ ટ્ કે ડ આવ્યો હોય અને તેની પછી ક્, ખ્, પ્, કે આવે તો તે વિસર્ગનો ષ થાય છે. જેમકે નિસ્+કારણમ્=નિષ્કારણમ્, દુસ્+કાલ: =દુષ્કાલ:, નિસ્+ફલમ્=નિષ્ફલમ્, નિસ્+પીડન: =નિષ્પીડન:, દુસ્+પૂર: =દુષ્પૂર:

વાક્યો.

નૃપ: જયતિ । રાજા જીતે છે. A king conquers.

અશ્વૌ ઉત્તત: બે ઘોડા કુદે છે. Two horses jump.

જના: વદન્તિ: । માણસો બોલે છે. Men speak.

બાલ રુદ્ધ્યાતે: બાળક ઇચ્છે છે. A child desires,

ગૃહાણિ રક્ષન્તિ । ઘરો રક્ષણુ કરે છે. Houses protect.
 નેત્રે પદ્યતઃ । બે આંખ જુએ છે. Two eyes see.
 મેઘઃ સિન્ધતિ । વાદળુ છાંટે છે. Cloud sprinkles.
 બુદ્ધૌ મુન્નતઃ । બે ડાહ્યા માણસ છોડે છે. Two wise men release.
 પવનઃ હરતિ । વાયુ લઇ જાય છે. The wind carries away.
 સુખમ પ્રીણયતિ । સુખ પ્રસન્ન કરે છે. Happiness pleases.
 જીવઃ મુહ્યતિ । પ્રાણી મુર્ચ્છા ખાય છે. The animal faints.
 હસ્તૌ હરતઃ । બે હાથ લઇ જાય છે. Two hands take away.
 મુખાનિ દ્રવન્તિ । મોંહાં ગળે છે. Mouths water.
 દુઃખમ પીડયતિ । દુઃખ પીડે છે. Misery gives pain.
 રામઃ પૂજયતિ । રામ પૂજન કરે છે. Rama worships.
 પુત્રૌ તુષ્યતઃ । બે છોકરા સંતોષ પામે છે. Two sons are satisfied.

જલમ શુષ્યતિ । પાણી સુકાય છે. Water dries.
 મૂર્ખૌ કુપ્યત । બે મૂર્ખ ક્રોધે ભરાય છે. Two fools become angry.

કૂર્મઃ સરતિ । કાચબો હાલે છે. A tortoise moves.
 ફલે પતતઃ । બે ફળ પડે છે. Two fruits fall.
 ધનમ નશ્યતિ । પૈસો નાશ પામે છે. Wealth perishes.
 નરાઃ ગચ્છન્તિ । મનુષ્યો જાય છે. Men go.
 કમલે નૃત્યતઃ । બે કમળો ઝોલ્યા ખાય છે. Two lotuses dance.
 મિત્રાણિ કથયન્તિ । મિત્રો કહે છે. Friends tell.
 સૂદઃ વિશતિ । રસોઇઓ પેસે છે. A cook enters.
 સમુદ્રઃ શામ્યતિ । દરિયો શાંત છે. The sea is calm.

રાજાઓ રક્ષણુ કરે છે. નૃપાઃ રક્ષન્તિ । નૃપારક્ષન્તિ ।
 બે છોકરાં ગળડે છે. બાલૌ લલ્પન્તઃ ।

છોકરો રાજ કરે છે. પુત્ર:પ્રીણયતિ ।

ઘોડા ખડુક ખડુક દોડે છે. અશ્વા: ઉત્પતન્તિ । અશ્વા ઉત્પતન્તિ.

પવનો લઇ જાય છે. પવના: વહન્તિ । પવના વહન્તિ ।

ધનુષ સર્જે છે. ईश्वर: રજતિ ।

ઝાડો ઉગે છે. વૃક્ષા: રોહન્તિ । વૃક્ષા રોહન્તિ ।

બે કાચખા સરે છે. कूर्मौ सरत: ।

પ્રાણીઓ નાશ પામે છે. जीवा: नश्यन्ति । जीवा नश्यन्ति

હાથ ફેંકે છે. हस्त: अस्यति । हस्तोऽस्यति

દેવતા બાળે છે. अग्नि: दहति । अग्निर्दहति ।

આંખ ફરકે છે. नेत्रम् स्फुरति । नेत्रं स्फुरति ।

બે સમુદ્ર ઉછળે છે. समुद्रौ क्षुभ्यत: ।

ડાહો પુરૂષ શાંત છે. बुध: शाम्यति । बुधश्शाम्यति ।

મૂર્ખાઓ બબડે છે. मूर्खा: जल्पन्ति । मूर्खा जल्पन्ति ।

મિત્ર પૂછે છે. मित्रम् पृच्छति । मित्रं पृच्छति ।

પાંદડાં પડે છે. पर्णानि पतन्ति ।

હૈયું ઠરે છે. हृदयम् तुष्यति । हृदयं तुष्यति ।

રસોધઆઓ રાંધે છે. सूदा: पचन्ति ।

લોકો નિંદે છે. जना: निन्दन्ति । जना निन्दन्ति ।

માણસ કહે છે. जन: शंसति । जनश्शंसति ।

કમળ શાલાવે છે. कमलम् भूषयति । कमलं भूषयति ।

મહેડું બોલે છે. मुखम् वदति । मुखं वदति ।

उदधि: क्षुभ्यति । મહાસાગર ઉછળે છે. The ocean is agitated.

कपय: क्षिपन्ति । વાંદરાં ફેંકે છે. Monkeys throw.

ऋषी विचिन्तयत: । બે ઋષિ ચિંતન કરે છે. Two sages think.

अरि: पीडयति । શત્રુ પીડે છે. An enemy gives pain.

પાણી હરતઃ । બે હાથ લઇ જાય છે. Two hands take away.
 નૃપતિઃ યજતિ । રાજા પૂજન કરે છે. The king worships.
 વારીણિ શુષ્યન્તિ । જળ સુકાય છે. Waters dry.
 અગ્નિઃ દહતિ । દેવતા બાળે છે. Fire burns.
 કવયઃ શંસન્તિ । કવિઓ વખાણે છે. Poets praise.
 વારિ ન અસ્તિ । પાણી નથી. There is no water.
 ગિરિઃ વહતિ । પર્વત ધારણ કરે છે. A mountain bears.
 વ્યાધયઃ નશ્યન્તિ । રોગો નાશ પામે છે. Diseases perish.
 પવિઃ પતતિ । ઇન્દ્રનું વજ્ર પડે છે. Indra's thunderbolt falls.
 અસયઃ પતન્તિ । તરવારો પડે છે. Swords fall.
 યતી ચિન્તયતઃ । બે યોગી ચિંતવે છે. Two ascetics think.

શિવ રક્ષે છે. ધૂર્જટિઃ રક્ષતિ । ધૂર્જટી રક્ષતિ ।
 ઋષિઓ શાંત હોય છે. ઋષયઃ શામ્યન્તિ । ઋષયઃ શામ્યન્તિ ।
 નાનરો દોડે છે. કપયઃ ધાવન્તિ । કપયો ધાવન્તિ ।
 કવિ વર્ણે છે. કવિઃ વર્ણયતિ । કવિર્વર્ણયતિ ।
 રાજાઓ દોરવે છે. નૃપતયઃ નયન્તિ । નૃપતયો નયન્તિ ।
 બે અગ્નિ શાંત થાય છે. અગ્ની શામ્યતઃ ।
 વ્યાધિ પીડે છે. વ્યાધિઃ તુદતિ । વ્યાધિસ્તુદતિ ।
 યોગિઓ ઈચ્છતા નથી. યતયઃ ન સ્પૃહયન્તિ । યતયો ન સ્પૃહયન્તિ ।
 તરવાર પડે છે. અસિઃ પતતિ ।
 બે શત્રુઓ જીતે છે. અરી જયતઃ ।
 હરિ ક્રોધે ભરાય છે. હરિઃ ક્રુણ્યતિ ।
 હાથ છાંટે છે. પાણિઃ સિન્ધતિ ।
 પર્વત ઉભો છે. પર્વતઃ તિષ્ઠતિ । પર્વતતિષ્ઠતિ ।

પાઠ ૬ ઠો.

નિયમો.

ગતિવાચક ક્રિયાપદોની સાથે જે સ્થાન તરફ ગતિ થાય છે તેના નામની બીજી અને કોષ્ઠક વખતે ચોથી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે ગામમાં જાય છે ગ્રામે નહીં પણ ગ્રામં ગચ્છતિ, તેજ પ્રમાણે ગ્રામેષુ નહીં પણ ગ્રામાન્ ગચ્છતિ, ગ્રામયોઃ નહીં પણ ગ્રામૌ વિશામઃ.

જો ઇ કે ઈ ની પછી કોઈ અસવર્ણ સ્વર આવે તો ઇ કે ઈ ને બદલે ય મુકાય છે. જેમકે તૃણાનિ+અત્તિ=તૃણાન્યત્તિ, અત્તિ+અશ્વઃ=અત્યશ્વઃ, ઇતિ+ઉચ્યતે=ઇત્યુચ્યતે, પ્રતિ+ઉત્તર=પ્રત્યુત્તર.

જો ઉ કે ઊ ની પછી કોઈ અસવર્ણ સ્વર આવે તો ઉ કે ઊ ને બદલે વ મુકાય છે. જેમકે કે મધુ+અરિ=મધ્વરિઃ, વસુ+ઈશ્વર=વસ્વીશ્વર.

જો ઋ કે ઋ ની પછી કોઈ અસવર્ણ સ્વર આવે તો ઋ કે ઋ ને બદલે ર મુકાય છે. જેમકે ધાતૃ+અંશઃ=ધાત્રંશઃ, પિત્રુ+આજ્ઞા=પિત્રાજ્ઞા.

જો લૃ ની પછી કોઈ અસવર્ણ સ્વર આવે તો લૃ ને બદલે લ્ મુકાય છે. જેમકે લૃ+આકૃતિઃ=લાકૃતિઃ, ગમ્લૃ+અ=ગમ્લે.

ઇ+આ=યા

ઉ+ઋ=ઠ્

ઋ+ઇ=રિ

ઇ+એ=ઐ

ઉ+અ=ઘે

ઋ+ઉ=રુ

ઉ+ઈ=વિ

ઋ+આ=રા

લૃ+અ=લે

Join by sandhi:—

ઇતિ+ઉચ્યતે. વારિ+ઉદધિઃ, જગતિ+અધર્મઃ, ગુરુ+ઓસ્ર, ધેનુ+આસ્ર, વધૂ+પે, માતૃ+ઓસ્ર, ભ્રાતૃ+આ, ગમ્લૃ+અ, શ્વશ્રૂ+આસ્ર, શકૂ+ઓસ્ર.

જો સ્ત્ર ની પછી શ ચ્ છ જ્ ણ્ કે ઞ આવે તો સ્ત્ર ને બદલે શ્ મુકાય છે. જો ત્ ની પછી એવો અક્ષર આવે તો ત્

ને બદલે ચ્ મુકાય છે. દ્ ની પછી આવે તો દ્ ને બદલે જ્ મુકાય છે. અને પદની અંદરના ન્ ની પછી આવે તો ન્ ને બદલે ઝ્ મુકાય છે. પદાન્ત ન્ ની પછી શ્ જ્, ઙ્ કે ઝ આવે તો તે ન્ ને બદલે ઞ મુકાય છે, પણ પદાન્ત ન્ ની પછી ચ્ કે છ આવે ત્યારે તો તેનો અનુસ્વાર અને વિસર્ગજ મુકાય છે. જેમકે હવિર+ચયઃ=હવિશ્ચયઃ, સમુદ્રાત્+ચન્દ્રઃ=સમુદ્રાચ્ચન્દ્રઃ, પ્રાસાદાદ્+જનમ્=પ્રાસાદાજ્જનમ્, અરીન્ + જયતિ=અરીઞ્જયતિ, નૃપાન્ શંસન્તિ=નૃપાઞ્ શંસન્તિ, તન્+ચ્=તઞ્ચ્, પણ રૂપકાન્+ચિનોતિ=રૂપકાંશ્ચિનોતિ કારણ કે રૂપકાન્ નો ન્ પદાન્ત છે.

જો સ્ ની પછી પ્ કે દ્ આવે તો સ્ ને બદલે ષ્ મુકાય છે, જો ત્ ની પછી ટ્, ઠ્, ડ્, ઢ્, કે ણ્ એમાંનો કોઈ આવે તો ત્ ને બદલે દ્ મુકાય છે, એજ પ્રમાણે દ્ ધ્ કે ન્ ની પછી આવે તો દ્ ને માટે ઙ્, ધ્ ને માટે ઢ્ અને પદની અંદરના ન્ ને માટે ણ્ મુકાય છે. પદાન્ત ન્ ની પછી ઙ્, દ્ કે ણ્ આવે તો તે ન્ ને બદલે ણ્ મુકાય છે પણ જ્યારે ટ્ કે ઠ્ આવે ત્યારે તો અનુસ્વાર અને વિસર્ગજ થાય છે.

જેમકે રામસ્+ષ્ઠઃ=રામષ્ષ્ઠઃ, તત્ + ટીકા=તટીકા ચક્રિન્+ઢૌકસે=ચક્રિણ્ઢૌકસે, રામસ્ + ટીકતે=રામઃીકતે Rama moves, તત્+ટીકા=તટીકા, મરુત્+ડયતે=મરુઙ્ડયતે આમાં ત્ નો દ્ આ નિયમથી થયો છે, તેનો ઙ્ કરવાનો નિયમ આગળ આવશે. ઉદ્+ડયતે=ઉઙ્ડયતે, જનાન્+ટીકતે=જનાંીકતે.

• જો ષ્ ની પછી ત્ આવે તો તે ત્ ને બદલે ટ્ મુકાય છે અને થ્ આવે તો તે થ્ ને બદલે ઠ્ મુકાય છે. દ્વેષ્+તિ=દ્વેષ્+ટિ=દ્વેષ્ટિ. દ્વિષ્+થઃ=દ્વિષ્+થઃ=દ્વિષ્ઠઃ, સંતોષ્+તુમ્=સંતોષ્ + ટુમ્=સંતોષ્ટુમ્.

શબ્દના પેટામાં દ્ વર્ગના અક્ષરો પછી ત્ વર્ગના અક્ષરો આવે તો તે ત્ વર્ગના અક્ષરો બદલાઈને દ્ વર્ગના અક્ષરો થાય છે. એટલે

ત્ર ને બદલે દ્ર, થ ને બદલે ઢ, ઢ ને બદલે ઙ, ઘ ને બદલે ઙ્ઞ
અને ત્ર ને બદલે ણ મુકાય છે. જેમકે ર્દ્ર+તે=ર્દ્રે લિદ્+ધિ=
લિદ્+ધિ.

પદાન્ત ટ વર્ગના અક્ષરો પછી નામ, નવતિ અને નગરી
આવે તો તેના અનુક્રમે ણામ, ણવતિ અને ણગરી થાય છે. ષણ=
નામ=ષણામ, ષણ્+ણવતિ=ષણ્ણવતિ ષણ્+નગર્યઃ=ષણ્ણગર્યઃ :

દ્વિવચનના નામ અથવા ક્રિયાપદને છેડે ર્દ્ર ઋ કે ણ આવે
અને તેની પછી કોઈ બીજો સ્વર આવે તો તે બે સ્વરોની સંધિ
થતી નથી. જેમકે:—

ગિરી two mountains + આરોહન્તિ=ગિરી આરોહન્તિ.

યતી two ascetics + અરણ્યં ગચ્છન્તઃ =યતી અરણ્યં
ગચ્છન્તઃ

દ્વૃષ્ two arrows+અસ્યતિ=દ્વૃષ્ અસ્યતિ

ફલે two fruits + અઘેતે=ફલે અઘેતે.

જનૌ વન્દેતે (two men salute)+અરીન્=જનૌ વન્દેતે
અરીન્. પણ ગૃહે+અનલોડસ્તિ=ગૃહેનલોસ્તિ. ગૃહે=ઘરમાં.

સ્પૃહ ની સાથે ઇચ્છેલા પદાર્થની ચોથી વિભક્તિ આવે છે.
જેમ કે મણિભ્યઃ સ્પૃહયતિ.

વાક્યો.

ઈશ્વરમ્ જનઃ પૂજયતિ । ઈશ્વરને મનુષ્ય પૂજે છે. The man
worships God.

નૃપઃ શઠાન્ દણ્ડયતિ । રાજા હુમ્મયાઓને શિક્ષા કરે છે. The
king punishes rogues.

રામઃ અશ્વમ્ આરોહતિ । રામ ઘોડે ચઢે છે Rama mounts
a horse.

વ્યાઘ્રઃ માંસમ્ અન્નિ । વાધ માંસ ખાય છે. A tiger eats flesh.

હરિઃ હસ્તૌ ક્ષાલયતિ । હરિ બે હાથ ધુએ છે. Hari washes off his two hands.

યોધઃ શરાન્ ક્ષિપતિ । યોદ્ધો આણે ફેંકે છે. A warrior throws arrows.

ધનમ્ લુપ્સ્યતિ । તે ધનનો લે.લ કરે છે. He covets wealth.

સ્તેનઃ ધાન્યમ્ ચોરયતિ । ચોર અનાજ ચોરે છે. A thief steals corn.

નગરમ્ ગચ્છામિ । હું નગરમાં જઈ છું. I go to a town.

પાપમ્ વદસિ । તું પાપ વદે છે. Thou speakest sin.

સ્મરસિ મિત્રાણિ । તું મિત્રોને સંભારે છે. Thou rememberest friends.

બુધઃ મોક્ષમ્ ઇચ્છતિ । ડાહ્યા માણસ મોક્ષને ઇચ્છે છે. A wise man wishes absolution.

વ્યાધયઃ નરાન્ પીડયન્તિ । રોગો માણસોને પીડે છે. Diseases give pain to men.

જલમ્ પિબથ । તમે પાણી પીઓ છે. You drink water.

કવિઃ બુધૌ શંસતિ । કવિ બે ડાહ્યા માણસોને વખાણે છે A poet praises two wise men.

પુત્રઃ જનકમ્ સાન્ત્વયતિ । છોકરો આપને શાંત કરે છે. A son appeases father.

પુત્ર. પુત્ર નામના નરકમાંથી તારે તે પુત્ર.

પુસ્તકમ્ માર્ગયામિ । હું પુસ્તક શોધું છું. I seek a book.

સ્વર્ણમ્ તોલયામઃ । સોનું તોળીએ છીએ. We weigh gold.

ગ્રામાન્ અટાવઃ । ગામોમાં અમે બે ભટકીએ છીએ.

We two wander through villages.

ફલે ભક્ષયામિ । હું બે ફળો ખાઉં છું. I eat two fruits.
 કમલાનિ પશ્યતિ તે કમળો જુએ છે. He sees lotuses.
 ભારમ્ વહતિ કિંકરઃ । નોકર બોળે લઈ જાય છે. A servant
 bears a burden.

પ્રજ્ઞાન્ વર્ણયન્તિ જનાઃ માણસો ગણ્યા પુરોગને વર્ણવે છે. Men
 describe wise men.

વસ્ત્રે ત્યજતિ મૂર્ખઃ । મૂર્ખ બે વસ્ત્રોને છાડી દે છે. A fool
 abandons his two clothes.

વસ્ત્ર વસ્ત્ર to dress + વ પ્રત્યય.

તૃણાનિ અન્તિ અશ્વઃ । ઘોડો ઘાસ ખાય છે. A horse eats
 blades of grass.

યતિઃ દેહમ્ મુચ્ચતિ યોગી દેહને ત્યજે છે. An ascetic leaves
 his body.

ચિડાલાન્ તાડયતિ પુરુષઃ માણસ બિડાડાને મારે છે. The
 man beats cats.

ગૃહમ્ પ્રવિષ્તામઃ । અમે ઘરમાં પ્રવેશીએ છીએ. We enter
 the house.

રામ વાધો જુએ છે. રામઃ વ્યાઘ્રાન્ પશ્યતિ । રામો વ્યાઘ્રાન્
 પશ્યતિ ।

ઘોડા ખમ્બનો લઈ જાય છે. અશ્વાઃ કોશમ્ વહન્તિ । અશ્વાઃ
 કોશં વહન્તિ ।

ગણો માણસ સ્વર્ગે ચઢે છે. બુધઃ સ્વર્ગમ્ આરોહતિ । બુધઃ
 સ્વર્ગમારોહતિ ।

સિંહો હાથીઓને ખાય છે. સિંહાઃ ગજાન્ અદન્તિ । સિંહા
 ગજનદન્તિ ।

તે ફળો ગણે છે. ફળાનિ ગણયતિ ।

યોગી વનમાં જાય છે. યતિઃ વનમ્ ગच्छति । યતિર્વનંગच्छति ।
 યોદ્ધો યે બાણા ફેંકે છે. યોધઃ बाणौ अस्यति । યોધો
 बाणावस्यति ।

ધર્મર માણસોને રક્ષે છે. ईश्वरः जनान् रक्षति । ईश्वरो जनान्
 रक्षति ।

અમે યે ગામોમાં પેસીએ છીએ. ग्रामौ विशामः ।

ગોકરો બાપને પ્રસન્ન કરે છે. पुत्रः जनकम् प्रीणयति । पुत्रौ
 जनकं प्रीणयति ।

માણસો કાચબા ખાય છે. पुरुषाः कूर्मान् अदन्ति । पुरुषाः
 कूर्मानदन्ति ।

વાંદરા ઝાડોપર ચઢે છે. कपयः वृक्षान् आरोहन्ति । कपयो
 वृक्षानारोहन्ति ।

તે ચાકરોને પૂછે છે. किकरान् पृच्छति ।

તેઓ પોતાના પગ ધુએ છે. पादौ or पादान् क्षालयन्ति ।

યે મૂખાઓ ઝેર પીએ છે. मूर्खौ विषम् पिबतः । मूर्खौ विषं
 पिबतः । (નાન or નૃપાસ્તેનાન) इण्डयन्ति ।

રાજાઓ ચોરને શિક્ષા કરે છે. नृपाः स्तेनान् (नृपास्ते-

तेઓ) पुस्तको रच्ये છે. पुस्तकानि रचयन्ति ।

તમે ભાત ખાઓ છો. ओदनम् अत्थ । ओदनमत्थ ।

તેના મિત્રો રામને સંભારે છે. मित्राणि रामम् स्मरन्ति । मित्राणि
 रामं स्मरन्ति ।

માણસો તેઓના રાજાને વખાણે છે. जनाः नृपान् शंसन्ति । जना
 नृपाञ् शंसन्ति ।

ઝાલ્યા માણસો લોકોને દોરાવે છે. प्रज्ञाः जनान् नयन्ति । प्रज्ञा
 जनान् नयन्ति ।

હું સ્વત્વ સમજું છું. तत्त्वम् बोधामि । तत्त्वं बोधामि

વેદો ભૂર્યને વખાણે છે. वेदाः सूर्यम् शंसन्ति । वेदाः सूर्यं
 शंसन्ति ।

આપ પોતાનાં બે છોકરાંને બોલાવે છે. जनकः बालौ ह्वयति ।
जनक बालौ ह्वयति ।

મૂર્ખાઓ ડાહ્યા માણસોને નિંદે છે. मूर्खाः बुधान् निन्दन्ति ।
मूर्खा बुधान् निन्दन्ति ।

રાજા યોદ્ધાને કહે છે. नृपः योधम् वदति । नृपो योधंवदति

ચાચસઃ बलिम् भक्षयति । કાગડો બળિદાન ખાય છે. A crow
eats an oblation.

નૃપતિઃ अंरीन् जयति । રાજા દુશ્મનોને જિતે છે. A king
conquers his enemies.

હરિમ્ पीडयति व्याधिः । હરિને રોગ પીડે છે. Sickness
gives pain to Hari.

મેઘઃ वारि सिञ्चति વાદળું પાણી છાંટે છે. A cloud sprink-
les water.

કમલમ્ अलीन् प्रीणयति કમળ ભમરાને પ્રસન્ન કરે છે. A
lotus pleases bees.

રામઃ रविम् नमति રામ સૂર્યને નમે છે. Rama bows to
the sun.

પાણી પ્રણાલયામઃ । અમે હાથ ધોઈએ છીએ. We wash
our hands.

અસીન્ वहन्ति योधाः । લડવૈયા તરવારો તાપે છે. Warriors
bear swords.

કપિમ્ मुञ्चामि । હું વાંદરાને છોડું છું. I leave a monkey.

વર્ણયન્ति कवयः । કવિઓ રાજાને વર્ણવે છે. Poets
describe the king.

મણિમ્ चोरचाति स्तेनः । ચોર રત્ન ચોરે છે. A thief steals
a jewel.

अभिप्रेत्य किंकराः अनुसरन्ति । स्वाभिप्रेत्य याकरो अनुसरे
छे. Servants follow their masters.

उदधिम् गच्छावः । अमे मे महासागर गच्छे छीये. We
two go to the ocean.

ऋषी नमामः । अमे अने ऋषिने नमीये छीये. We bow to
the two sages.

व्याघ्रः किरीन् अत्ति । वाघ दुकरेने ખાય છે. A tiger devo-
urs boars

सारथीन् आह्वयामः । अमे सारथિએને બોલાવીએ છીએ. We
call charioteers

ईश्वरं विधिम् जयति । ઈશ્વર દેવને જિતે છે. (ઈશ્વર નસીયથી
પડતાં સુખદુઃખને અટકાવે છે) God controls fate.

રાશિમ્ નયતઃ । તે બે જથ્થો લઈ જાય છે. They two
carry a heap

ब्रीहीन् उञ्छति भिक्षुकः । જિખારી ચોખાના દાણા વીણે છે. A
begger gleans grains of rice.

गिरी आरोहन्ति । તેઓ બે પર્વતોપર ચઢે છે. They ascend
the two mountains.

कविम् जनः पूजयति । કવિને માણસ પૂજે છે. The man
worships a poet.

यतिम् पृच्छन्ति शिष्याः । શિષ્યો યોગિને પૂછે છે. Pupils
ask an ascetic.

व्याधिम् न गणयामि । વ્યાધિને હું ગણતો નથી I do not
mind sickness.

अतिथीन् पूजयन्ति ब्राह्मणाः । આહિણો અતિથિએને પૂજે છે.
Brahmanas worship guests.

कलीन् न अभिनन्दति बुधः । ગણો માણસ કંકાસને આહતો
નથી. A wise man does not like quarrels.

કવિઓ ઋષિઓને વખાણે છે. કવયઃ ઋષીન્ શંસન્તિ । કવયઃ
ઋષીઞ્ શંસન્તિ ।

રામ કવિઓને નમે છે. રામઃ કવીન્ નમતિ ।

યોગી પહાડપર જાય છે. યતિઃ ગિરિમ્ ગચ્છતિ । યતિ ગિરં
ગચ્છતિ ।

હું બે વાંદરાઓને મારું છું. કપી તાડયામિ ।

હરી જથ્થા આણે છે. હરિઃ રાશીન્ આનયતિ । હરી
રાશીનાનયતિ ।

તે હાથને અડકે છે. પાણિમ્ સ્પૃશતિ । પાણિં સ્પૃશતિ ।

ઔષધો રોગોને દૂર કરે છે. અગદાઃ વ્યાધીન્ અપનયન્તિ । અગદા
વ્યાધીનપયન્તિ ।

શિકારી બે કુછરોને જુએ છે. વ્યાધઃ કિરી પશ્યતિ ।

હરિ પોનાના શત્રુને મારે છે. હરિઃ અરિમ્ તાડયત્તે ।

હરિરરિં તડિયતિ ।

યોદ્ધો તલવાર ફેંકે છે. યોધઃ અસિમ્ અસ્યતિ । યોધોઽસિમ્ અસ્યતિ ।

હું રત્નોને ઇચ્છું છું. રત્નેભ્યઃ સ્પૃહયામિ, રત્નેભ્યસ્સ્પૃહ્યામિ
or રત્નેભ્ય સ્પૃહયામિ ।

તે સમુદ્રોપર ભટકે છે. સમુદ્રાન્ અટતિ । સમુદ્રાનટતિ ।

માણસ અગ્નિમાં પેસે છે. જનઃ અગ્નિમ્ વિહતિ । જનોઽગ્નિ
વિહતિ ।

તે બે સારથીઓને પૂછે છે. સારથી પૃચ્છતિ ।

લોકો રાજાઓને રાજી કરે છે. જનાઃ નૃપાન્ પ્રીણયન્તિ । જના
નૃપાન્ પ્રીણયન્તિ ।

રાજાઓ પણ યોગિઓને નમે છે. નૃપાઃ અપિ યતીન્ નમન્તિ ।
નૃપા અપિ યતીન્ નમન્તિ ।

ધોડા પાણી પીએ છે. અશ્વાઃ જલમ્ પિબન્તિ । અશ્વા જલં પિબન્તિ ।
માણસો બલિદાન આપે છે. મનુષ્યાઃ બલીન્ યજ્ઞન્તિ । મનુષ્યા
બલીન્ યજ્ઞન્તિ ।

પાઠ ૭ મો.

નિયમો.

સહની સાથે છટ્ટીને બદલે ત્રીજી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે પુત્રોની સાથે પુત્રૈઃ સહ.

પદાન્ત અ કે આની પછી ઋ કે ઋ આવે તો તે બે સ્વરની સંધિ વિકલ્પે કરીને થાય છે અને તે વખતે આગલો સ્વર આ હોય તો અ થાય છે. જેમકે અર્ચ્યેણ + ઋષીમ્ = અર્ચ્યેણર્ષિમ્ અથવા અર્ચ્યેણ ઋષીમ્, બ્રહ્મા + ઋષિઃ = બ્રહ્મર્ષિઃ અથવા બ્રહ્મ ઋષિઃ, સમ્પન્ન + ઋષીણામ્ = સમ્પન્નર્ષીણામ્ અથવા સમ્પન્ન ઋષીણામ્, કૃષ્ણ + ઋદ્ધિઃ = કૃષ્ણર્દ્ધિઃ કૃષ્ણ ઋદ્ધિઃ

ઉપસર્ગને છેડે અ કે આ હોય અને હ્રસ્વ ઋ થી શરૂ થતો ધાતુ આવે તો અ કે આ અને ઋ ને બદલે આર્ જરૂર મૂકાય છે, પ્ર + ઋચ્છતિ = પ્રાચ્છતિ, ઉપ્ + ઋચ્છતિ = ઉપાચ્છતિ, આ + ઋચ્છતિ = આચ્છતિ. આ ઉપસર્ગ અને ધાતુ મળીને એકજ પદ થાય છે. તેથી જેમ બ્રહ્મા + ઋષિઃ = બ્રહ્મર્ષિઃ અને બ્રહ્મ ઋષિઃ વગેરે સમાસમાં વિકલ્પે કરીને બે સંધિ થઈ છે તેમ થતી નથી. સમાસનો ફરક શબ્દ 'પદ' છે. પણ ઉપસર્ગ છૂટો પદ નથી.

જ્યારે 'થી' પ્રત્યય કર્તા અથવા કરણ-સાધનને સૂચવે છે એટલે જ્યારે એનો તરજુમો અંગ્રેજીમાં by, by means of થી થાય છે ત્યારે એ પ્રત્યય જે નામને છેડે હોય તે નામનું સંસ્કૃતમાં ત્રીજી વિભક્તિનું રૂપ વપરાય છે. જ્યારે થીનો અર્થ 'માંથી = from' જેવો થાય છે, ત્યારે એ પ્રત્યય જે નામને છેડે હોય તે નામ પાંચમી વિભક્તિમાં આવે છે. જેમકે રામથી = રામેણ, લાકડીથી = લકડેન, બાણથી = બાણૈઃ, શહેરથી = શહેરમાંથી = નગરાત્, દરિયેથી = સર્વ દ્રાવ્ય.

. શરીરના અંગની ખોડ સૂચવનાર વિશેષણ, ખોડવાળા અંગની ત્રીજી વિભક્તિ લે છે. જેમકે,

Blind of one eye નેત્રેણ કાણઃ (કાણો).

Deaf in one ear કર્ણેન બધિરઃ (અહેરો).

Lame in one leg પાદેન સ્વજ્ઞઃ (લંગડો).

સંસ્કૃત ત્રીજી વિલક્ષિતનો તરજુમો અંગ્રેજીમાં by, by means of અથવા with થી થાય છે.

(આ પાઠથી જરૂર જણાય ત્યાં સંસ્કૃત વાક્યોના શબ્દોને ગુજરાતીમાં તરજુમો જે ક્રમમાં થાય તેમ ગોઠવ્યા છે.)

વાક્યો.

પુરુષઃ સ્તેનમ્ દણ્ડેન તાડયતિ । માણસ ચોરને ઘાકડીથી મારે છે. The man beats a thief with a stick.

શરીરમ્ અલંકારૈઃ ભૂષયતિ । શરીરને ધરેણાથી શણગારે છે. He adorns the body with ornaments. નાવિકાઃ નદેન સમુદ્રમ્ પ્રવિશન્તિ । અલાસિઓ નદીથી સમુદ્રમાં પેસે છે. Sailors enter the sea by a river.

યોધઃ બાणैઃ અરિમ્ જયતિ । યોદ્ધો બાણોવડે શત્રુને જીતે છે. A warrior conquers the enemy by arrows.

પાદેન સ્વજ્ઞઃ । પગે લંગડો. Lame by one foot.

હરિઃ પુત્રૈઃ સહ ગ્રામમ્ ગચ્છતિ । હરિ છોકરાઓની સાથે ગામ જાય છે. Hari goes to a village with his sons.

ચક્રાભ્યામ્ રથઃ ચલતિ । બે પૈડાંથી ગાડી ચાલે છે. The chariot moves by two wheels.

સ્વદેત્રેણ સ્વનતિ । તે પાવડાથી ખોદે છે. He digs with a spade.

રામઃ અર્ધ્યેણ નિષિમ્ પૂજયાતિ । રામ અર્ધ્ય વડે ઋષિને પૂજે છે. Rama worships the sage with materials of worship.

કવયઃ શ્લોકૈઃ નૃપમ્ વર્ણયન્તિ । કવિઓ શ્લોકોથી રાજાને વર્ણવે છે. Poets extol a king by verses.

વુધાઃ સુખેન જીવન્તિ । ડાહ્યા મનુષ્યો સુખથી જીવે છે. Wise men live with happiness.

જનઃ નેત્રાભ્યામ્ પશ્યતિ । માણસ બે આંખોથી જુએ છે. Man sees with two eyes.

વારિણા હસ્તૌ ક્ષાલયતિ । જળથી બે હાથ ધુએ છે. He washes his two hands with water.

પાણિભ્યામ્ શીર્ષમ્ સ્પૃશતિ । બંને હાથે માથાને અડકે છે. He touches his head with two hands.

સિંહઃ નંજૈઃ ગજાન્ દારયતિ । સિંહ નખોવતી હાથીઓને ફાડે છે. A lion tears elephants by means of nails.

અગ્નિના ગૃહમ્ દહતિ । દેવતાથી ઘરને બાળે છે. He burns the house by fire.

વુધઃ શાસ્ત્રૈઃ તત્ત્વમ્ અવગચ્છતિ । ડાહ્યો માણસ શાસ્ત્રોથી સત્ય જાણે છે. A wise man knows the truth by Shastras.

યોધઃ પત્તિભિઃ ગચ્છતિ । યોદ્ધો પાળાઓ સાથે જાય છે. A warrior goes with foot-soldiers.

બાલાઃ પાદાભ્યામ્ ધાવન્તિ । બાળકો પોતાના બે પગવતી દોડે છે. Children run with their feet.

પુણ્યેન હરિમ્ પશ્યતિ । પુણ્યવડે ઈશ્વરને જુએ છે. He sees God by merit,

હરિઃ રામં કરેણ આહ્વયતિ । હરિ રામને હાથવતી બોલાવે છે. Hari calls Rama by the hand.

રામઃ કપિભિઃ રાવણમ્ જયતિ । રામ વાંદરાવડે રાવણને જીતે છે. Rama conquers Ravana by the help of monkeys.

મોત્રેણ કૌશિકઃ અસ્મિ । મોત્રથી હું કુશના કુળનો છું. I am a descendant of Kusha by race.

જીવઃ દુઃખેન મુહ્યતિ । પ્રાણી દુઃખથી મોહ પામે છે. A man faints by misery.

ઇન્ધનૈઃ ઓદનમ્ પચતિ । અળતણુથી ભાત રાંધે છે. He cooks rice by fuel.

રામ શરીરને જવાહીરથી શણગારે છે. રામઃ શરીરમ્ મણિભિઃ
પૂષ્યતિ । રામ શરીરં મણિભિર્મૂષયતિ ।

માણસ મ્હોડેથી બોલે છે. જનઃ મુખેન વદતિ । જનો મુખેન વદતિ ।
મનુષ્યો શરીરને અન્નવડે પોષે છે. મનુષ્યાઃ શરીરાણિ અન્નેન
પુષ્યન્તિ । મનુષ્યાઃ શરીરાણ્યન્નેન પુષ્યન્તિ ।

તેઓ માથે બોળ લઇ જાય છે. શીર્ષૈઃ મારાન્ વહન્તિ । શીર્ષ-
ભારાન્ વહન્તિ ।

હરિ પત્નોથી ઋષિને પ્રસન્ન કરે છે. હરિઃ યત્નૈઃ ઋષીમ્ પ્રીણયતિ ।
હરિર્યત્નૈર્ઋષિં પ્રીણયતિ ।

રાજા ભેટોથી પ્રસન્ન થાય છે. નૃપાઃ ઉપહારૈઃ તુષ્યન્તિ । નૃપા
ઉપાહારૈસ્તુ જાન્તિ ।

રથો સાંચાથી ચાલે છે. રથાઃ યન્ત્રૈઃ ચલન્તિ । રથા યન્ત્રૈશ્ચલન્તિ ।
બ્રાહ્મણો દેવને બે મંત્રોથી આવાહન કરે છે બ્રાહ્મણાઃ દેવમ્
સૂક્તામ્યામ્ આહ્વયન્તિ । બ્રાહ્મણા દેવં સૂક્તામ્યામાહ્વયન્તિ ।
વિધિ પ્રમાણે ઈશ્વરને પૂજે છે. વિધિના ઈશ્વરમ્ યજતિ । વિધિ-
નેશ્વરં યજતિ ।

રામને બે શ્લોકોથી પ્રાર્થે છે. રામમ્ શ્લોકામ્યામ્ શંસતિ ।
રામં શ્લોકામ્યાં શંસતિ ।

માણસ શત્રુને તરવારથી મારે છે. જનઃ અરિમ્ અસિના તાડયતિ ।
જનોઽસિનાસના તાડયતે ।

રામ સારથિ સાથે જાય છે. રામઃ સારથિસહ ગચ્છતિ ।
સરોવર કબજોથી શોભે છે. કાસારઃ કમલૈઃ વિરાજતિ । કાસારઃ
કમલૈર્વિરાજાતે ।

લોક ધણા જવાહિરથી પણ રાજ થતા નથી. જનાઃ પ્રભૂતૈઃ મણિભિઃ
અપિ ન તુષ્યન્તિ । જનાઃ પ્રભૂતૈર્મણિભિરપિ ન તુષ્યન્તિ ।

અમે રથે ગામ જમ્યે છીએ. રથેન ગ્રામમ્ ગચ્છામઃ । રથેન
ગ્રામં ગચ્છામઃ

દેવાને બલિઓથી પ્રસન્ન કરે છે. દેવાન્ બલિભિઃ પ્રીણયતિ । વાઘ
માંસ પર જીવે છે. વ્યાઘ્રઃ માંસેન જીવતિ । વ્યાઘ્રો માંસેન જીવતિ ।
તે મનથી ઇશ્વરને ચિંતવે છે. ચિન્તેન્. ઈશ્વરમ્ ચિન્તયતિ । ચિ-
ત્તેનેશ્વરં ચિન્તયતિ ।

ઇન્દ્ર વજ્રવતી પર્વતોને પ્રહારે છે. ઇન્દ્રઃ વજ્રેણ પર્વતાન્ પ્રહરતિ ।
ઇન્દ્રો વજ્રેણ પર્વતાન્ પ્રહરતિ । પર્વતાન્ ને બદલે પર્વતે
પણ થાય છે.

ઝાડ પાણીથી ઊગે છે. વૃક્ષાઃ જલેન રોહન્તિ । વૃક્ષા જલેન રોહન્તિ ।
વાંદરા ફળથી સંતોષ પામે છે. કપયઃ ફલૈઃ તુષ્યન્તિ । કપયઃ
ફલૈસ્તુષ્યન્તિ ।

વસંત વૃક્ષોને પાંદડાંથી શોભાવે છે. વસન્તઃ વૃક્ષાન્ પર્ણૈઃ ભૂષયતિ ।
વસન્તો વૃક્ષાન્ પર્ણૈર્ભૂષયતિ ।

તળાવો સૂર્યથી શોષાય છે. કાસારાઃ રવિણા શુષ્યન્તિ । કાસારા
રવિણા શુષ્યન્તિ ।

માથુ ભારથી નમી જાય છે. શીર્ષમ્ ભારેણ નમતિ । શીર્ષં ભા-
રેણ નમતિ ।

પાઠ ૮ મો.

નિયમો.

ક્રોધ, દ્રોહ, ईर्ष्या અને અસૂયાના વાચક ક્રિયાપદોની સાથે
જે મનુષ્ય અથવા વસ્તુપ્રતિ દ્રોહ વગેરે દર્શાવવામાં આવે છે તેની

ચોથી વિભક્તિ આવે છે; જેમકે તે હરિપર ક્રોધે ભરાય છે. હરયે કુપ્યતિ ।

દા (ચચ્છ) ની સાથે જેને અપાતું હોય તેની ચોથી વિભક્તિ આવે છે; જેમકે બ્રાહ્મણોને નિષ્ક આપું છું. બ્રાહ્મણેભ્યો નિષ્કાન્ ચચ્છામિ ।

ક	ખ	કે	ઘ	ની પછી કેઈ ધોષ	ક	ખ	કે	ઘ	ને બદલે ગૂ મૂકાય છે.
				વ્યંજન કે સ્વરથી શરૂ					
				થતા શબ્દ આવે તે					

ચ	છ	કે	ઙ	„	„	ચ	છ	કે	ઙ	„	જ	„
ટ	ઠ	કે	ઢ	„	„	ટ	ઠ	કે	ઢ	„	ઙ	„
ત	થ	કે	ધ	„	„	ત	થ	કે	ધ	„	દ	„
પ	ફ	કે	ભ	„	„	પ	ફ	કે	ભ	„	બ	„

(આમાં તૂ ને બદલે દૂ થાય એવા દાખલા ઘણી વાર આવે છે.) જેમકે દોધ્+ધિ=દોગ્ધિ, આચ્+જ્ઞલૌ=આજ્ઞલૌ, સૂટ્+મ્યામ્=સૂટ્ઞામ્, ઉપાનધ્+મિઃ=ઉપાનદ્મિઃ, નગરાત્+આગચ્છતિ=નગરાદાગચ્છતિ, દ્વીપાત્+દ્વીપમ્=દ્વીપાદ્દ્વીપમ્ ગુપ્+મ્યામ્=ગુપ્તમ્યામ્.

પણ

મગધત્+આ=મગધતા	} આ શબ્દોમાં આ, ઔ અંતે ઈ એ પ્રત્યયો છે પણ સ્વરથી શરૂ થતા શબ્દો નથી માટે તૂ નો દૂ થયો નથી.
મરુત્+ઔ=મરુતૌ	
જગત્+ઈ=જગતી	

જેના પ્રતિ નમઃ અથવા સ્વસ્તિ બોલીએ તેના નામની ચોથી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે દેવેભ્યો નમઃ, સ્વસ્તિ હરયે.

વિનાની સાથે છટ્ટી વિભક્તિને બદલે, બીજી, ત્રીજી કે પાંચમી વિભક્તિ આવે છે.

ધૃ ક્રિયાપદની સાથે જે પંસાનો માગનાર હોય તેના નામની ચોથી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે રામાય નિષ્કાન્ ધારયતિ ।

(૧) યાચ્, પચ્, દણ્ડ, પ્રચ્છ. અને જિ આટલા ધાતુઓને એ કર્મ આવે છે.

(૨) તેમજ ની, હ, કૃષ્ અને વહ આ ધાતુઓને પણ એ કર્મ આવે છે.

યાચ્ વગેરે ધાતુઓના સહભેદ ની, હ વગેરે ધાતુઓના સહભેદથી જુદી રીતે થાય છે તે માટે ૧૨ મા પાઠના સહભેદના નિયમોમાં નિયમ છે.

વાક્યો.

હરિઃ બ્રાહ્મણેભ્યઃ નિષ્કાન્ યચ્છતિ । હરિ બ્રાહ્મણોને નિષ્ક આપે છે. Hari gives niskas to Brahmanas.

મનુષ્યઃ ગ્રામાય ગચ્છતિ । માણસ ગામ જાય છે. The man goes to a village.

કલ્યાણાય હરિમ્ ભજતિ । કલ્યાણને માટે હરિને ભજે છે. He worships Vishnu (or Indra) for welfare.

ફલેભ્યઃ ગચ્છામિ । ફળો માટે જાઉં છું. I go for fruits.

હરયે નૃપતિઃ કુપ્યતિ । હરિપર રાજા ક્રોધે છે. A king becomes angry with Hari.

મોદકેભ્યઃ બાલઃ સ્પૃહયતિ । લાડુની આગક સ્પૃહા કરે છે. A child desires sweet balls.

નગરાત્ આગચ્છતિ । તે શહેરમાંથી આવે છે. He comes from the town.

અશ્વાત્ પતતિ । તે ઘોડા પરથી પડે છે. He falls from the horse.

અતિથિભ્યઃ અન્નમયચ્છતિ । પરીણાઓને અન્ન આપે છે. He gives food to guests.

તિલેભ્યઃ માષાન્ પ્રતિયચ્છતિ । તલને બદલે અડદ આપે છે.
He exchanges pulse for sesamum.

આચાર્યાઃ આસનેભ્યઃ ઉત્તિષ્ઠન્તિ । આચાર્યો આસનપરથી ઉઠે છે.
Preceptors get up from their seats.

વધાત્ વિના અરિઃ ન શામ્યતિ । માર્યા વિના શત્રુ શાંત થતો નથી.
The enemy is not calm without killing.

રવેઃ લોકઃ સુખમ્ અધિગચ્છતિ । સૂર્યથી લોક સુખને મેળવે છે.
The world obtains happiness from the sun.

નૃપઃ પ્રાસાદાત્ જનમ્ પશ્યતિ । રાજા મહેલપરથી લોકને જુએ છે.
The king sees people from the palace.

શિષ્યાય શાસ્ત્રમ્ ઉપદિશતિ । તે શિષ્યને શાસ્ત્ર શિખવે છે.
He teaches science to his pupil.

કલિભ્યઃ દુઃખાનિ ઉદ્ભવન્તિ । કળ્યાણી દુઃખો ઉપજે છે.
Miseries are produced from quarrels.

ગજાઃ શિખરાત્ પતન્તિ । હાથીઓ શિખરપરથી પડે છે.
Elephants fall from the top.

સાર્થઃ દ્વીપાત્ દ્વીપમ્ અટાતિ । વ્યાપારીનું ટોળું એટ એટ ભટકે છે.
A caravan wanders from island to island.

રામઃ મૃત્યુમ્ ક્રોધાત્ તાડયતિ । રામ આકરને ક્રોધથી મારે છે.
Rama beats the servant through anger.

નગરમ્ વનાત્ યોજનમ્ । શહેર જંગલથી આઠ માઈલ છે.
The town is eight miles from the forest.

દેવેભ્યઃ નમઃ । દેવાને પ્રણામ. Bow to gods.

સ્વસ્તિ હરયે । હરિને સ્વસ્તિ. હરિનું કલ્યાણ થાયો. Fare it well with Hari.

વરાહાઃ પલ્લભેભ્યઃ ઉત્તિષ્ઠન્તિ । હુકરો આબોચીયાંમાંથી નિકળે છે.
Hogs rise from puddles.

વિનયઃ સુખાય ભવતિ । વિવેક સુખને માટે છે. વિનયથી સુખ થાય છે. Modesty leads to happiness.

હરિઃ રામાય નિષ્કાન્ ધારયતિ । હરિને રામનું નિષ્કાનું દેવું છે. Hari owes nishkas to Rama.

(હવેથી ઇંગ્રેજ વાક્યોનું સંસ્કૃત કરતી વખતે જેમાં સહેલી સંધિ થતી હોય તે વાક્યને સંધિસાથેજ આપીશું.)

રામ જન્મવામાટે ઘેર જાય છે. રામો ભોજનાય ગૃહં ગચ્છતિ ।

ઝાડપરથી ફળો પડે છે. વૃક્ષેભ્યઃ ફલાનિ પતન્તિ ।

હું જાયકોને પૈસા આપું છું. યાચકેભ્યો દ્રવ્યં યચ્છામિ ।

હરિને અશ્વપતિનું સોનું દેવું છે. હરિ અશ્વપતિને સો ધારે છે.

હરિઃ અશ્વપતયે શતમ્ ધારયતિ । હરિરશ્વપતયે શતં ધારયતિ ।

ડાહો માણસ મોક્ષમાટે ઇશ્વરને ભજે છે. પ્રજ્ઞઃ મોક્ષાય ઈશ્વરમ્

યજતિ । પ્રજ્ઞો મોક્ષાયેશ્વરં યજતિ ।

સેનાપતિ સિપાઇઓને ગામેગામ લઈ જાય છે. સેનાપતિઃ સૈનિકા-

ગ્રામાત્ ગ્રામમ્ નયતિ । સેનાપતિઃ સૈનિકાન્ ગ્રામાદ્ ગ્રામં

નયતિ ।

આત્મણો રાજાઓ કનેથી દ્રવ્ય મેળવે છે. બ્રાહ્મણા નૃપેભ્યો ધનમધિગચ્છન્તિ ।

પહાડ પરિવારથી બે કોશ પર છે. પર્વતઃ સમુદ્રાત્ ક્રોશૌ અસ્તિ ।

પર્વતઃ સમુદ્રાત્ ક્રોશાવસ્તિ ।

ક્રોશૌ (પહેલી વિભક્તિ) અથવા ક્રોશયોઃ (સાતમી વિભક્તિ)

નું આલે છે.

હરિ પુલોમાટે વાડીએ જાય છે. હરિઃ પુષ્પેભ્યઃ ઉદ્યાનઃ ગચ્છતિ ।

હરિઃ પુષ્પેભ્ય ઉદ્યાનં ગચ્છતિ ।

દુઃખ પાપથી નિપજે છે. દુઃખં પાપાન્નશ્વતિ ।

દેવો પાપીઓને સ્વર્ગમાંથી ફેંકે છે. દેવાઃ પાપાન્ સ્વર્ગાત્ ક્ષિપન્તિ ।

રામ પોતાના કામથી ચુકે છે. રામઃ સ્વકૃત્યેભ્યઃ પ્રમાદ્યતિ ।

તે એ ઢગલામાંથી ચોખા આણે છે. રાશિભ્યાંતંદુલમાનયતિ ।
શિષ્યો આચાર્યોથી જ્ઞાન મેળવે છે. શિષ્યા આચાર્યેભ્યો
જ્ઞાનમધિગચ્છન્તિ ।

રાજા રાજ્યેને શત્રુઓથી રક્ષે છે. નૃપા રાજ્યાનિ અરિભ્યઃ રક્ષન્તિ ।
નૃપા રાજ્યાન્યરિભ્યો રક્ષન્તિ ।

રાજા ગાદીપરથી સેનાપતિને કહે છે. નૃપઃ આસનાત્ સેનાપતિં
કથયતિ ।

તે આળસમાંથી પગલું પણ ખસતો નથી. જાડ્યત્પદમપિ ન ચલતિ ।
તે વિનયથી મૂંગો બને છે. વિનયાત્ મૂકઃતિષ્ઠતિ ।

વિનયાઃ મૂકસ્તિષ્ઠતિ । વિનયાશ્ચૈનં ભજતિ ।

હું વાડીમાંથી પાછો આવું છું. ઉદ્યાનાત્ પ્રત્ય ગચ્છામિ ।

ખેડુતો અનાજ માટે ખેતર ખેડે છે. કૃષીવલા ધાન્યાય ક્ષેત્રં કૃષન્તિ ।
છોકરો પિતાકનેથી પૈસો મેળવે છે. પુત્રોજનકાત્ જનમધિગચ્છતિ ।

મૂર્ખા અજ્ઞાનને લીધે બચડે છે. મૂર્ખાઃ અજ્ઞાનાત્ જલ્પન્તિ ।
મૂર્ખા અજ્ઞાનાજ્જલ્પન્તિ ।

કુકરો તળાવમાંથી પાણી પીએ છે. વરાહાઃ કાસારાત્ જલમ
પિબન્તિ । વરાહાઃ કાસારાજ્જલં પિબન્તિ ।

આકાશમાંથી તારા ખરે છે. આકાશાત્ તારકાણિ પતન્તિ ।

કવિઓનું કલ્યાણ થાઓ. સ્વસ્તિ કવિભ્યઃ ।

પાઠ ૬ મો.

પ્રિય dear તથા પશ્ચાત્ after ની સાથે જડી વિભક્તિ
આવે છે.

Rama is dear to Krishna. રામઃ કૃષ્ણસ્ય પ્રિયઃ ।

Govind is dear to Lakshmana. ગોવિન્દો લક્ષ્મ-
ણસ્ય પ્રિયઃ ।

After a day. दिवसस्य पश्चात्.

After a month. मासस्य पश्चात्.

After childhood, बाल्यस्य पश्चात्.

વાક્યો.

નૃપઃ નરાણામ્ પાલકઃ । રાજા માણસોનો પાળનાર છે King
is the protector of men.

મરુદ્રસ્ય જલમ્ લવણમ્ । દરિયાનું પાણી ખાંડ હોય છે. The
water of the sea is salt.

દેવસ્ય પ્રસાદેન જીવામિ । હું ઇશ્વરની કૃપાથી જીવું છું.
I live by the grace of God.

શાસ્ત્રાણામ્ તત્ત્વમ્ પ્રજ્ઞઃ बोधति । શાસ્ત્રોનું તત્ત્વ ડાહ્યો માણસ જાણે
છે. A wise man knows the truth of the sciences.

વીરયોઃ યુદ્ધમ્ ભવતિ । બે જોદ્ધા વચ્ચે લડાઈ થાય છે. There
is a fight between the two warriors.

વારીણામ્ નિધિઃ ઉદધિઃ । જળનો ભંડાર મહાસાગર છે. The
ocean is the store of waters.

આસનેષુ ઉપવિશન્તિ । તેઓ પોતાનાં આસનોપર બેસે છે.
They sit on their seats.

ગિરેઃ શિખરાત્ વૃષઃ પતતિ । પર્વતની ટોચપરથી બળદ પડે છે.
The bullock falls from the top of the mountain.

કાસારે કમલાનિ ઉદ્ભવન્તિ । તળાવમાં કમળો થાય છે.
Lotuses are produced in a lake.

ગજાનામ્ યૂથમ્ ચરતિ । હાથીઓનું ટોળું જાય છે. A herd
of elephants goes.

ગ્રીષ્મે રૂપસ્ય પ્રકાશઃ ચણ્ડઃ ભવતિ । ઉંડાણમાં સૂર્યનો તાપ

સખત હોય છે. The light of the Sun becomes fierce in the summer.

વર્ણાનાઃ બ્રાહ્મણઃ શ્રેષ્ઠઃ વર્ણોમાં બ્રાહ્મણુ શ્રેષ્ઠ છે. Brahmin is the best of all the castes.

ઋષીણામ્ વચનમ્ પ્રમાણમ્ । ઋષિઓનું કહેવું પ્રમાણુ છે. The saying of sages is an authority.

શઠાનામ્ ચરિતમ્ ગર્હ્યમ્ । ધુર્યાઓનું આચરણુ નિંદવા જેવું છે. The conduct of rogues is censurable.

કવયઃ લોકેષુ વીરાણામ્ પરાક્રમાન્ પ્રથયન્તિ । કવિઓ લોકોમાં યોદ્ધાના પરાક્રમે પ્રકટ કરે છે. Poets publish the exploits of warriors among the people.

હરેઃ પુસ્તકમ્ ક અસ્તિ । હરિનું પુસ્તક ક્યાં છે ? Where is Hari's book ?

નગરે જનાઃ વસન્તિ । શહેરમાં લોકો રહે છે. People dwell in a town.

રામસ્ય પુત્રાઃ ગ્રામમ્ ગચ્છન્તિ । રામના છોકરા ગામ જાય છે. Rama's sons go to a village.

વનેષુ શ્વાપદાઃ સન્તિ । જંગલોમાં શિકારી પશુઓ હોય છે. There are beasts of prey in forests.

આચાર્યાઃ શિષ્યાણાઃ ધર્મમ્ કથયન્તિ । આચાર્યો શિષ્યોને ધર્મ કહે છે. Preceptors tell the duty of their pupils.

મનુષ્યાણાઃ વ્યાધયઃ અગદેન નશ્યન્તિ । માણસોના રોગો ઔષધથી નાશ પામે છે. Diseases of men perish by medicine.

રામસ્ય સારથિઃ સુમન્ત્રઃ વનમ્ રથમ્ નયતિ । રામનો સારથી સુમંત્ર વનમાં રથ લઇ જાય છે. Rama's charioteer, Sumn-atra leads the chariot to the forest.

ચન્દ્રસ્ય પ્રકાશઃ જનાનામ્ આહ્વાદકઃ ભવતિ । ચંદ્રનું અજવાળુ

માણસોને આનંદ આપનાર હોય છે. The light of the moon is delighting to men.

ગિરિષુ સિંહાઃ વસન્તિ । પહાડોપર સિંહો રહે છે. Lions dwell on mountains.

નૃપતિઃ અરીણામ્ સૈનિકાન્ જયતિ । રાજા શત્રુઓના સિપાઈઓને જિતે છે. The king conquers the soldiers of his enemies.

યોધસ્ય પાણૌઃ સ્વઙ્ગઃ અસ્તિ । યોદ્ધાના હાથમાં તરવાર છે. There is a sword in the hand of the warrior.

યતીનામ્ ચિત્તમ્ ધૂર્જટૌ અસ્તિ । યોગિઓનું ચિત્ત શિવમાં છે. The mind of ascetics is on the god Siva.

હરિના એ છોકરાઓની ચાલ વખણવાલાયક છે. હરેઃ પુત્રયોર-
ચારઃ પ્રશસ્યઃ ।

(સંસ્કૃતમાં વિશેષણને વિશેષ્યની જાતિ વિભક્તિ અને વચન લાગે છે. તે પ્રમાણે આચારઃ નરજાતિ પહેલી વિભક્તિનું એક વચન છે. તેથી પ્રશસ્ય નું નરજાતિ પહેલીનું એક વચન પ્રશસ્યઃ વાપર્યું છે.

ધરેમાં દીવા છે. ગૃહેષુ દીપાઃ સન્તિ ।

જક્ષો કુબેરના ચાકરો છે. યક્ષા ધનપતેર્ભુત્યાઃ સન્તિ ।

વાંદરાનાં પૂછડાં લાંબાં હોય છે. કપીનાં લાંગૂલાનિ દીર્ઘાણિ ।

[આ વાક્યમાં દીર્ઘને જાતિ, વિભક્તિ અને વચન લાગે છે. કારણ કે દીર્ઘ એ લાંગૂલનું વિશેષણ છે.]

કવિઓમાં કાલિદાસ પહેલો છે. કવિષુ કાલિદાસઃ પ્રથમઃ ।

માણસનો નોકર ગામડે જાય છે. જનઃ ચ કિંકરો ગ્રામં ગચ્છતિ ।
રાજા મહેલોમાં રહે છે. નૃપાઃ પ્રાસાદેષુ વસન્તિ ।

ધનવંતો હવેલીમાં રહે છે. ધનિકા હર્મ્યેષુ વસન્તિ ।

રામ માણસોમાં શ્રેષ્ઠ છે. રામો નરાણાં શ્રેષ્ઠઃ ।

સરોવરનું પાણી ખાઈ છે. કાસારાણાં જલં લવણમ્ ।
 પહાડોના શિખરોપર બરફ છે. ગિરીણાં શિખરેષુ હિમમસ્તિ ।
 ચોર બ્રાહ્મણનું ધન ચોરે છે. સ્તેનો બ્રાહ્મણસ્ય ધનં ચોરયતિ ।
 વાડીયોની શોભાથી હું સંતોષ પામું છું. ઉદ્યાનાનાં સૌન્દર્યેણ
 રુચ્યામિ ।

તે ઝાડનું પાંદડું આણે છે. વૃક્ષસ્ય પર્ણમાનયતિ ।
 હું દેવતામાં ઘી નાખું છું. અગ્નૌ ઘૃતં ક્ષિપામિ ।
 ખલાસીઓનું વેર લડાઇનું કારણ છે. નાવિકાનાં વૈરં યુદ્ધસ્ય
 કારણમ્ ।

મૂખનું ઓસડ નહીં. મૂર્ખસ્ય ઔષધમ્ ન । મૂર્ખસ્યૌષધં ન.
 હે હરિ ! લોકો સમ્યક્તાથી સંતોષ પામે છે. હરે જના વિનયેન
 તુષ્યન્તિ ।

વાદળાં આકાશમાં ફરે છે. મેઘા આકાશે સરન્તિ ।
 યોગીઓનો વાસ જંગલમાં હોય છે. યતીનાં વાસો વનેષ્વસ્તિ ।
 મહાસાગરમાં ઘણાં જવાહિર હોય છે. ઉદઘૌ પ્રભૂતાનિ રત્નાનિ સન્તિ ।
 વાડીમાં યુલો વૃક્ષોને શણગારે છે. ઉદ્યાને કુસુમાનિ વૃક્ષાન્ ભૂષયન્તિ ।
 ગભીરા માણસ મનમાં ક્રોધને અવકાશ આપે નથી. પ્રજ્ઞશ્ચિત્તે
 ક્રોધાય (અથવા ક્રોધસ્ય) અવકાશમ્ ન યચ્છતિ । પ્રજ્ઞશ્ચિત્તે
 ક્રોધાયાવકાશં ન યચ્છતિ ।

મથ્વર પાપીઓનાં પાપોને માફ કરે છે. ईश्वरः पापानां पापानि
 क्षाम्यति ।

પાણીમાં કમળ ઉગે છે. જલે કમલ્લાનિ રોહન્તિ ।

પાઠ ૧૦ મો. •

ચ અને વા એ બે અવ્યયો જે શબ્દો અથવા વાક્યોને જોડે
 અથવા છુટા પાડે તે દરેક શબ્દ અથવા વાક્યની પછી દરેક વખત
 અથવા બધા શબ્દો કે વાક્યોની પછી એકજ વખત એ અવ્યયો

વપરાય છે. જેમકે હરિશ્ચ ગોવિન્દશ્ચ અથવા હરિર્ગોવિન્દશ્ચ હરિર્ગચ્છતિ ચ રામ આગચ્છતિ ચ અથવા હરિર્ગચ્છતિ રામ આગચ્છતિ ચ. પાછળનાં વાક્યોને છેડે ચ ન મૂકતાં એક શબ્દ છોડીને પણ કોઇ વખત મુકાય છે. જેમકે હરિગચ્છતિ રામઆગચ્છતિ ।

ક્રિયાપદના કર્તાનું ક્ષણ કર્તાને પોતાને મળે છે ત્યારે આત્મને-પદ વપરાય છે અને ખીજાને મળે છે ત્યારે પરસ્મૈપદ વપરાય છે.

સંસ્કૃત ગ્રંથકારોએ આ નિયમને ખાસ કરીને પાળ્યો નથી તો પણ પરસ્મૈપદ ને પરસ્મૈ=પારકાને માટે ‘પદ’ કેમ કહે છે અને આત્મનેપદ ને આત્મને=પોતાને માટે પદ કેમ કહે છે તે સવાલના જવાબમાં આ વ્યાકરણસાસ્ત્રનું સ્પષ્ટીકરણ કરવાનો રીવાજ છે.

પચતિ He cooks (for another)

પચતે He cooks (for himself)

સંસ્કૃતમાં કેટલાક ધાતુઓ માત્ર પરસ્મૈપદી છે, કેટલાક ધાતુઓ માત્ર ‘આત્મનેપદી’ છે અને કેટલાક બંને પદના છે. (ઉચ્ચપદાં) છે.

ઉભયપદી ધાતુના દાખલા:—જિ, ની, પચ્ વગેરે.

જયતિ-જયતે, પચતિ-પચતે, નયતિ-નયતે વગેરે.

દશમા ગણના ધાતુઓ ધણું ખર્ચ બંને પદના છે. કથયતિ-કથયતે, ચોરયતિ-ચોરયતે, ગણયતિ-ગણયતે વગેરે.

દશમા ગણમાં ધણુ થોડા ધાતુઓ માત્ર આત્મનેપદી છે. તેમાં મૃગ to seek અને મન્ત્ર to consult, to give secret advice પ્રાધમ્યમાં આવેલા છે.

હ્રસ્વ ઋકારાંત છટ્ટા ગણના ધાતુઓને ગણુની નિશાની લગાડતાં પહેલાં અંત્ય ઋદ્ધ ને બદલે રિચ મુકાય છે. જેમકે દૃ+અ=દ્રિચ, પૃ+અ=પ્રિચ, મૃ+અ=મ્રિચ.

આત્મનેપદી ધાતુઓનાં રૂપો:—

આ રૂપો તૈયાર કરતાં પૂર્વે ૧૨ મા પાઠને છેડે આપેલાં સ્મયે, સ્મયાવ વગેરે રૂપો તૈયાર કરવાં.

પહેલા ગણના ધાતુનાં ૩૫ સ્મયે, સ્મયાવહે...ની પેઠે લેવાં.
જેમકે ર્દક્ષે ર્દક્ષાવહે...etc.

ચોથા ગણના ધાતુને ચ લગાડીને તેનાં ૩૫ પણ સ્મયે, સ્મ-
યાવહે...ની પેઠે લેવાં જેમકે યુધ્યે, યુધ્યાવહે, યુધ્યામહે...etc.

છઠ્ઠા ગણના ધાતુને અ લગાડીને તેનાં ૩૫ પણ એમજ લેવાં.
જેમકે મ્રિયે, મ્રિયાવહે, મ્રિયામહે, મ્રિયસે...etc.

અને દશમા ગણના ધાતુને અચ લગાડી તેનાં ૩૫ પણ એમજ
લેવાં. જેમકે ચોરયે, ચોરયાવહે, ચોરય મહે...etc.

હવે અને એજ અર્થના બીજા ક્રિયાપદોની સાથે પ્રસન્ન થનાર
અથવા સંતોષ પામનારની ચોથી વિભક્તિ આવે છે. જેમ કે આજ-
કને રૂચે છે. It pleases the child. બાલકાય રોચતે.

વાક્યો.

દેવમ વન્દે । હું દેવને નમું છું. I salute God.

મયમ શઙ્કસે । તું જોખમની શંકા રાખે છે. Thou sus-
pectest danger.

હૃદયમ મયાત્ વેપતે । હૈયું બીકથી ધડકે છે. The heart
trembles through fear.

સૂર્યઃ પ્રકાશતે । રવિ પ્રકાશે છે. The sun shines.

વ્યાગ્રઃ મ્રિયતે । વાઘ મરે છે. A tiger dies.

અસત્યમ માણસે । તું જુહું બોલે છે. Thou speakest
falsehood.

હરેઃ ઉદ્યમઃ સ્તાયે । હું હરિના ઉદ્યોગને વખાણું છું. I praise
the industry of Hari.

સ્તકાનિ જગ્યસ । તું ગ્રંથો શોધે છે. Thou seekest
books.

वीरः अरिम् निषूदयते । जेઢે, શત્રુને હણે છે. A warrior kills an enemy.

મોદકઃ બાલકાય રોચતે । લાડુ બાળકને ભાવે છે. Sweetmeat pleases a child.

કટઃ કુત્ર વર્તતે । સાદડી ક્યાં છે ? Where is the mat ?

મણિકારઃ મણીન્ પરીક્ષતે । ઝવેરી ઝવેર પારખે છે. A jeweller examines jewels.

પુત્રસ્ય લાભેન મોદતે । તે પુત્રની પ્રાપ્તિથી હરખાય છે. He rejoices at the getting of a son.

બુધઃ મોક્ષમ લભતે । ડાહ્યા માણસ મોક્ષ મેળવે છે. A wise man gets absolution.

હે રામ વિનયેન સુષ્ટુ શોભસે । હે રામ ! તું વિનયવડે ઠીક શોભે છે. O Rama, modesty wall becomes thee.

જ્ઞાનાત્ સુખમ્ જાયતે । જ્ઞાનથી સુખ ઉપજે છે. Happiness results from knowledge.

નારયણે રામસ્ય સ્નેહઃ વર્ધતે । નારાયણપર રામનો સ્નેહ વધે. Rama's affection for Narayana increases.

નૃપઃ જનનામ્ કલ્યાણાય યતતે । છે. રાજા મનુષ્યોના કલ્યાણને માટે યત્ન કરે છે. King strives for the welfare of his people.

શિષ્યઃ આચાર્યઃ સેવતે । શિષ્ય આચાર્યની સેવા કરે છે. Pupil serves his preceptor.

રામઃ વિશ્વામિત્રાત્ અસ્ત્રાણિ શિક્ષતે । રામ વિશ્વામિત્ર કનેથી અસ્ત્રો શિખે છે. Rama learns (the use of) missiles from Vishvamitra.

(ગમે તેવો પદાર્થ જેવું કે તણખડું લઇને મંત્ર બોલે અને તેથી જેનો મંત્ર લણ્યો હોય તે પદાર્થ વધવે. અગ્નિનો મંત્ર લણ્યો

હોય તો અગ્નિનોજ વર્ષાદ વર્ષે અને એ પરથી તે અસ્ત્ર અગ્ન્યસ્ત્ર કહેવાય છે. આ પ્રમાણે વાત્વસ્ત્ર, નાગાસ્ત્ર વગેરે માટે સમજવું.)

सदाचारेण मनुष्यः स्वास्थ्यम् लभते । सदाचरणी भावस
શાંતિ મેળવે છે. A man gets peace by good conduct.

पुत्रस्य दुराचारात् सुखम् न आशंसे । छोकराना दुराचरणे
લીધે સુખની હું આશા રાખતો નથી. I do not hope hap-
piness from the bad conduct of my son.

देवानाम अर्चनम् आरभे । देवताओंનું पूजन આરંભું છું.
I begin the worship of gods.

प्रबलेन वातेन अपि पर्वतः न कम्पते । જઝરા વાયુથી પણ પર્વત
ડગતો નથી. A mountain does not shake even by
strong wind.

ईश्वरस्य ध्याने रमे । હું ઇશ્વરના ધ્યાનમાં આનંદ પામું છું.
I enjoy pleasure in the meditation of God.

હું ન્યાયના અભ્યાસને આરંભું છું. ન્યાયસ્યાધ્યયનમારમે ।

તું દુઃખ સહે છે. ક્લેશં સહસે ।

કૃષ્ણ છોકરાઓની સાથે રમે છે. કૃષ્ણો બાલૈઃ સહ રમતં ।

ઝાડ હાલે છે. વૃક્ષઃ કમ્પતે ।

તું રાજાને સેવે છે. નૃપં સેવસે ।

હું પૈસો મેળવું છું. ધનં વિન્દે ।

તે ઋષિઓને નમે છે. ઋષીન્ વન્દતે ।

યોદ્ધો શત્રુઓ જોડે લડે છે. વીરૈઃ શત્રુભિર્યુદ્ધયતે ।

તું ધનામ તકાસે છે. પારિતોષિકમપેદસે ।

હું મિત્રોના કલ્યાણમાં હર્ષ પામું છું. મિત્રાણાં કલ્યાણે મોદે ।

લુચ્ચો રાજાના હુકમને ધિક્કારે છે. શઠો ન્યાયાદ્યાદિશીરયતે ।

હું વાંદર જોઉં છું. કપિમીક્ષે ।

રામ અસંખ્ય ગુણોથી શોભે છે. રામોઽસંખ્યેયૈર્ગુણૈઃ શોભતે ।
તે ઇશ્વરના ભયથી જીકું બોલતો નથી. ઈશ્વરસ્ય ભયાદસત્યં ।
ન ભાષતે ।

ચંદ્રનું બિંબ શુક્લ પક્ષમાં વધે છે. ચન્દ્રસ્ય બિમ્બં શુક્લપક્ષે વર્ધતે ।
પાપી મિત્રો! તરફથી પણ વહેમાય છે પાપો મિત્રાણ્યપિ શङ્કતે ।
ઝાડ ફળોના આવરાથી શોભે છે. વૃક્ષઃ ફલાનામુદ્રમેન શોભતે ।
પાપથી આધ્યાત્મિક નાશ નિપજે છે. પાપાદાધ્યાત્મિકો નાશો
જાયતે । (આધ્યાત્મિક=જીવની સારી ગતિનો.) તે રત્નો શોધે છે.
રત્નાનિ જગચતે ।

ધણખરું માણસ દ્રવ્યને માટે યત્ન કરે છે. પ્રાયો મનુષ્યો દ્રવ્યાય
યતતે ।

ભક્તને ઇશ્વરનું પૂજન ગમે છે. ભક્તાયેશ્વરસ્યાર્ચનં રોચતે ।

હું શિક્ષાની બીકથી કંપુ છું. દણ્ડસ્ય ભયાદ્રેપે ।
આચાર્યકનેથી ધર્મ શિષ્યુ છું. આચાર્યાદ્ધર્મે શિક્ષે ।

કવિ રાખને વખાણે છે. કવિર્નૃપં શ્લાઘતે ।

શત્રુઓના બાણોથી મરું છું. અરીणां बाणैर्म्रिये ।

પાઠ ૧૧ મો.

નિયમો.

ब्राह्मणाः मोदकान् स्वादन्ते । ब्राह्मणो लाडु यापे છે. Brah-
mins taste sweet balls.

भिक्षुकौ धनिकम् द्रव्यम् याचते । બે ભિખારીઓ પૈસાદાર
કનેથી પૈસા માગે છે. Two beggars beg the rich man
money.

स्वात्मान् गुणान् कथ्येथे । તમે બે પોતાના ગુણોને વખાણો છો.
You two flatter your own merits.

उद्योगात् धनम् लभध्वे । तमे ઉદ્યોગથી પૈસા મેળવે છે. You get wealth from exertion.

વૃથા પ્રગલ્ભધ्वે । તમે નકામી બગાઈ મારો છો. You swagger in vain.

બુધાઃ મોક્ષમ્ વિન્દન્તે । ઝાલા માણસો મોક્ષ મેળવે છે. Wise men obtain absolution.

કપટમ્ શઙ્કેથે । તમે બે કપટનો વહેમ રાખો છો. You two suspect fraud.

નરાઃ મિત્રાણામ્ અભ્યુદયે મોદન્તે । માણસો મિત્રોની સંપત્તિમાં હરખાય છે. Men rejoice at the prosperity of friends.

મુનીન્ અભિવાદયાવહે । ઋષિઓને અમે બે નમીએ છીએ. We two salute sages.

મૂર્ખાણામ્ વૈયાત્યમ્ ન સહામહે । મૂર્ખાનું અસભ્યપણું અમે સહન કરતા નથી. We do not endure the impudence of fools.

વૃક્ષેષુ કુસુમાનિ વર્તન્તે । ઝાડોપર ફુલો છે. There are flowers on the trees.

આચાર્યસ્ય નિર્દેશમ્ અનુરુદ્ધધ્વે । તમે આચાર્યની આજ્ઞા માનો છો. You obey the direction of your preceptor.

ભૂત્યાનામ્ અપરાધાન્ ક્ષમામહે । અમે નોકરોના અપરાધો માફ કરીએ છીએ. We forgive the faults of our servants.

રામસ્ય નયને સ્પન્દેતે । રામની બે આંખો ફરકે છે. Rama's two eyes throb.

આકાશે વિહગાઃ ડયન્તે । આકાશમાં પક્ષિઓ ઉડે છે. Birds fly in the sky.

જનાઃ કૃષ્ણસ્ય ચાતુર્યેણ વિસ્મયન્તે । માણસો કૃષ્ણની ચતુરાઈથી વિસ્મય પામે છે. Men wonder at the skill of Krishha.

દેવસ્ય આરાધનાય ગાનમ્ આરભામહે । અમે દેવની પ્રસન્નતા માટે (દેવને પ્રસન્ન કરવાને) ગાયન આરંભીએ છીએ. We commence singing for the propitiation of (to propitiate) God.

દિવા તારકાણિ ન પ્રકાશન્તે । દિવસે તારા ચળકતા નથી. Stars do not shine by day.

પાપાઃ વચર્નાયમ્ ન ર્ક્ષન્તે । પાપીઓ નિંદાને જોતા નથી. Sinners do not see (care for) censure.

પ્રજ્ઞાઃ સત્યમ્ ચ હિતકરમ્ વાક્યમ્ ભાષન્તે । ડાહ્યા, પુરુષો સત્ય અને હિતકર વાક્ય બોલે છે. Wise men speak a true and beneficial sentence.

નૃપતયઃ શાસનસ્ય ભઙ્ગમ્ ન ક્ષમન્તે । રાજાઓ પોતાની આજ્ઞા ઉલ્લંઘન સહન કરતા નથી. Kings do not forgive the violation of their order. •

ગાયકાત્ સંગીતમ્ શિક્ષાવહે । અમે બે ગવૈયા કનેથી ગાયન શીખીએ છીએ. We two learn singing from a songster. બુધાઃ મોક્ષાય યતન્તે । ડાહ્યા પુરુષો મોક્ષને માટે યત્ન કરે છે. Wise men strive for absolution.

વાતેન વૃક્ષાઃ કમ્પન્તે । પવનથી ઝાડ હાલે છે. Trees shake by the wind.

નરાઃ દેવાન્ ભોગાન્ ભિક્ષન્તે । માણસો દેવો કનેથી ભોગો વાંચે છે. Men beg gods' objects of enjoyment.

વસંતમાં ફૂળો મેળવીએ છીએ. વસન્તે ફલો લભામહે ।

તમે જીહાણું બોલો છો. અસત્યાનિ ભાષધ્વે ।

પર્વતો હાલે છે. પર્વતાઃ કમ્પન્તે ।

તારા પ્રકાશે છે. તારકાણિ પ્રકાશન્તે ।

નૃત્ય શિખો છો. નૃત્યં શિક્ષધ્વે ।

નારાયણના બે મિત્રો તેના કલ્યાણ માટે યત્ન કરે છે. નારાયણસ્ય મિત્રે કલ્યાણાય યતેતે । (આ સંસ્કૃત વાક્યથી એવું પણ સમજાય કે નારાયણના મિત્રો તેમના પોતાના કલ્યાણ માટે યત્ન કરે છે. માટે નીચેનું જરા સાફ છે:—

નારાયણસ્ય કલ્યાણાય મિત્રે યતેતે ।

અમે બે રાજાને સેરીએ છીએ. નૃપં સેવાવહે ।

તમે બે કેરી આખો છો. આમ્રાણિ સ્વાદેથે ।

અમે મહેલની ટોચ પર મોર બેઠાએ છીએ. પ્રાસાદસ્ય શિખરે મયૂરમીક્ષામહે ।

વાધો ધાસ તથા જાડનાં પાંદડાં આખતા નથી. વ્યાઘ્રાંસ્તૃણાનિ વૃક્ષાણાં ચ પર્ણાનિ ન સ્વાદન્તે ।

અમે બે ઋષિઓને નમીએ છીએ. ઋષીન્ વન્દાવહે ।

સુખ અને દુઃખ સંસારમાં થાય છે. સુખં ચ દુઃખં ચ સંસાર જાયેતે (સંસારસ્ય ફલે).

તમે બે વિનાકારણ લઢો છો. વિના કારણં યુધ્ધેથે ।

બે છોકરા વાડામાં રમે છે. બાલકાવુદ્યાને રમેતે ।

અમે બે હરિથકી કલ્યાણની આશા રાખીએ છીએ. હરેઃ કલ્યાણ-મપેક્ષાવહે ।

તમે બે મિત્રોના અપરાધો માફ કરો છો. મિત્રાણામપરાધાન્ ક્ષમેથે ।

તેઓ ડાહ્યા માણસોના ગુણને વખાણે છે. પ્રજ્ઞાનાન્ ગુણાન્ શ્લાઘન્તે । પ્રજ્ઞાનાં ગુણાન્ શ્લાઘન્તે ।

પાપમાંથી કલેશો ઉપજે છે. પાપાત્ ક્લેશા જાયન્તે ।

માણસો મરે છે. મનુષ્યા મ્રિયન્તે ।

ભિખારીઓ ચોખા માંગે છે. યાચકાસ્ત્વલં ય ચન્તે ।

પોપટો ખારી તરફ ઉડે છે. શુકા વાતાયને ડડ્યન્તે ।

માણસો તેમની મહેનતનું ફળ મેળવે છે. મનુષ્યાઃ સ્વીયાનાં
યત્નાનાં ફલં વિન્દન્તે ।

મૂર્ખનાં અવયવો વધે છે પણ જ્ઞાન નહીં. મૂર્ખસ્ય ગાત્રાણિ વર્ધન્તે
કિંતુ જ્ઞાનં ન ।

અમે જે શત્રુઓના ઠપકા સહીએ છીએ. અરીણામુપાલમ્માન્
સહાવહે ।

યોદ્ધા શત્રુઓને વિવિધ શસ્ત્રોથી મારી નાંખે છે. યોદ્ધા અરીન્
વિવિધૈઃ શસ્ત્રૈર્નિપૂદયન્તે ।

પાઠ ૧૨ મો.

Passive અને Impersonal forms બંને માટે નિય-
મોમાં Passive Voice સુગમતા માટે લખ્યું છે.

નિયમો.

ક્રામ પણ ધાતુનો (passive Voice) સહભેદ કરવો હોય
તો પહેલાં મૂળ ધાતુને ચ લાગે છે અને પછી આત્મનેપદના પ્રત્યયો
લાગે છે. એટલે તે ધાતુનાં ૩૫ ચોથા ગણના આત્મનેપદી ધાતુ
જેવાં લેવાય છે.

દશમા ગણમાં મૂળ ધાતુમાં અચ લાગતા પહેલાં જે ગુણ કે
વૃદ્ધિ થઈ હોય તો તે ફેરવાયલા રૂપને Passive નો ચ લાગે છેઃ
જેમકે ચોર્યતે, ઘોષ્યતે, ધાર્યતે, દાર્યતે, તાડ્યતે પણ બુધ્યતે, નીયતે.

આદેશ ને ચ લાગતો નથી. જેમકે પ્રીયતે. પ્રી ધાતુ પરથી
પ્રીણ્ અણુ કે વૃદ્ધિવાળું રૂપ નથી પણ આદેશ છે. તેને ચ લાગ્યો
નહીં. તેમજ ગમ્યતે, સિચ્યતે, અને જ્ઞ્યતે રૂપો થયાં છે. ગચ્છ,
સિચ્ચ અને જ્ઞચ્ચ એને ચ લાગે નહીં.

Passive નો ય લાગતા પહેલાં દશમા ગણના ધાતુ શિવાયના ધાતુઓ માટે નીચેના (૯) નિયમો લાગુ પડે છે.

૧ દા, ધા, તથા જેમનું ૩૫ દા, ધા, જેવું થતું હોય તેવા ધાતુઓ મા, સ્થા, ગૈ, પા to drink, સો અને હા to go. જેવું--એ ધાતુઓનો અંત્યાક્ષર ઈ થાય છે; જેમકે દા+ય=દીય, ધા+ય=ધીય, દૈ+ય=દીય, નિર્મા+ય=નિર્મીય, સ્થા+ય=સ્થીય, હા+ય=હીય, પાયતે=is protected રક્ષાય છે. પીયતે is drunk પીવાય છે. છે to drink નું ધા છઠ્ઠા નિયમથી થાય છે અને પાડો આ નિયમથી ધી થાય છે. તેથી ધીયતે is drunk.

૨ અંત્યાક્ષર હ્રસ્વ ઇ હોય તો દીર્ઘ ઈ થાય છે.

૩ અંત્યાક્ષર હ્રસ્વ ઊ હોય તો દીર્ઘ ઊ થાય છે.

૪ અંત્યાક્ષર હ્રસ્વ ઋ હોય અને તેની પૂર્વે જોડાઅક્ષર હોય તો ઋ નો અર્ થાય છે. અને જોડાક્ષર ન હોય તો ઋ નો ણિ થાય છે.

ઋ I p. ડિ. p, to go. આનો પણ અર્ થાય છે.

૫ અંત્યાક્ષર દીર્ઘ ઋ હોય અને તેની પૂર્વે જોડાસ્થાની વ્યંજન હોય તો તે દીર્ઘ ઋ નો ઊર્ થાય છે, અને પૂર્વે જોડા અક્ષર ન હોય તો ઈર્ થાય છે.

૬. અંત્યાક્ષર ણ, ણે કે ઓ હોય તો તેને બદલે આ મુકાય છે.

જેમકે જિ+ય=જીય, શ્રુ+ય=શ્રૂય, નુ+ય=નૂય, સ્મૃ+ય=સ્મર્ય, સ્તૃ+ય=સ્તર્ય, સ્વૃ+ય=સ્વર્ય, કૃ+ય=ક્રિય, પૃ+ય=પ્રિય, મૃ+ય=મ્રિય, સૃ+ય=સ્રિય, પૃ+ય=પૂર્ય, કૃ+ય=કીર્ય, યૈ+ય=ધ્યાય, શો+ય=શાય.

૭ ધાતુઓના ઉપાંત્ય અનુસ્વારનો લોપ થાય છે. જેમકે ગ્રન્થ+ય=ગ્રથ્ય, દંશ+ય=દશ્ય, ધ્વંસ+ય=ધ્વસ્ય, રજ્ઞ+ય=રજ્ય, શંસ+ય=શસ્ય. સંસ+ય=સસ્ય, સ્કન્દ+ય=સ્કચ, પણ કમ્પ નિન્દ, શઙ્ક અને સ્પન્દ આ ધાતુઓમાંનો અનુનાસિક ઉડતો નથી.

વચ્ to speak	તું	ઉચ્	થાય છે,	જેમકે	ઉચ્યતે.
યજ્ to worship	,,	ઇજ્	,,		ઇજ્યતે.
વપ્ to sow	,,	ઉપ્	,,		ઉપ્યતે.
વહ્ to bear	,,	ઉહ્	,,		ઉહ્યતે.
વસ્ to dwell	,,	ઉષ્	,,		ઉષ્યતે.
હે to call	,,	હ્	,,		હ્યતે.
વદ્ to speak	,,	ઉદ્	,,		ઉદ્યતે.
પ્રચ્છ્ to ask	,,	પૃચ્છ્	,,		પૃચ્છ્યતે.

આ શિવાયના બીજા ધાતુઓમાં એવો ફરકાર થાય છે. પણ તેના અર્થ પ્રાદર્શનમાં પડતો નથી માટે આપ્યા નથી.

૯ જન to dig તું જન્ અથવા જા થાય છે. જેમકે જન્યતે જાયતે, જન્ to be produced તું જન્ અથવા જા થાય છે. જેમકે જન્યતે—જાયતે.

(૧) યાચ્, પચ્, દણ્ડ, પ્રચ્છ, અને જિ આટલા ધાતુઓને બે કર્મ આવે છે. તેમાંનું ખુલ્લું સમગ્રાધ આવતું કર્મ direct object કહેવાય છે અને આડકતરી રીતે થયેલું કર્મ indirect object કહેવાય છે. એ ધાતુઓનું passive કરતી વખતે indirect object કર્તા થાય છે. જેમકે:—

active.

passive.

ધનિકં દ્રવ્યં યાચતે ।

ધનિકો દ્રવ્યં યાચ્યતે ।

તણ્ડુલાન્ ઓદનં પચામિ ।

તણ્ડુલા ઓદનં પચ્યન્તે ।

I cook rice into food.

ચોરં શતં દણ્ડયામિ ।

ચોરઃ શતં દણ્ડયતે ।

I fine the thief a hundred.

જનં માર્ગે પૃચ્છામિ ।

જનો માર્ગે પૃચ્છ્યતે ।

જનં શતં જયામિ ।

જનઃ શતં જીયતે ।

(૨) ની, હ, કૃષ્ અને વહ્ આ ધાતુઓના passive માં તે direct object જ કર્તા થાય છે. જેમ કે:—

ગ્રામમ્ અન્નાં નયતિ ।
 —————હરતિ ।
 —————કર્ષતિ ।
 —————વહતિ ।

અજ્ઞા ગ્રામં નીયતે ।
 —————હ્રિયતે ।
 —————કૃષ્યતે ।
 —————ગ્રામમ્ ઉહ્યતે !

વાક્યો.

બ્રાહ્મણેભ્યઃ નિષ્કાઃ દીયન્તે । બ્રાહ્મણોને સોનાની મહોરો અપાય છે Nishkas are given to Brahmins.

નૃપતેઃ આદેશઃ ક્રિયતે । રાજાનો હુકમ પળાય છે. King's command is done.

અગ્નિના કાણ્ઠમ્ દહ્યતે । દેવતાથી લાકડું બળે છે. Wood is burnt by fire.

શઠૌ પુરુષૈઃ તાડ્યેતે । બે લુચ્ચાઓ માણસોથી મરાય છે. Two rogues are beaten by men.

આચાર્યૈઃ ધર્મઃ ઉપદિશ્યતે । આચાર્યોથી ધર્મ શિખવાય છે. Duty is taught by preceptors.

ભૃત્યૈઃ સેવ્યસે । તું નોકરોથી સેવાય છે. નોકરો તારી સેવામાં છે. Thou art served by servants.

મિત્રૈઃ ત્યજે । મિત્રોથી હું ત્યાગાઉં છું. I am abandoned by friends.

જનૈઃ દૃશ્યામહૈ । આપણે માણસોથી દેખાઈએ છીએ. We are seen by men.

વ્યાધિભિઃ પીડ્યધ્વે । તમે રોગોથી પીડાઈએ છો. You are pained by diseases.

જનેન પ્રેક્ષ્યસે । તું માણસથી જોવાય છે. Thou art seen by the man.

પુત્રૈઃ પૂજ્યેથે । છોકરાઓથી તમે એ પૂજાઓ છો. You two are adored by your sons.

ધાન્યસ્ય રાશયઃ નીયન્તે । અનાજના ઢગલા લઈ જવાય છે. Heaps of corn are carried.

પ્રાજ્ઞૈઃ તત્ત્વમ્ બુદ્ધ્યતે । ડહા માણસોથી સત્ય જણાય છે. Truth is known by wise men.

નૃપેણ અરયઃ જીયન્તે । રાજાથી શત્રુઓ જિતાય છે. The enemies are conquered by the king.

બાલકૈઃ રુદ્યતે । બાળકોથી રડાય છે. (બાળકો રડે છે.) Children cry.

બાલકૈઃ ઉદ્યતે । બાળકોથી બોલાય છે. Children speak.

સારથી હન્યેતે । એ સારથીઓ હણાય છે. The two charioteers are killed.

ઋષયઃ જનેન વન્દ્યન્તે । ઋષિઓ માણસોથી વન્દાય છે. Sages are saluted by men.

સૂર્યેણ પ્રકાશ્યતે । સૂર્યથી પ્રકાશાય છે. (સૂર્ય પ્રકાશે છે.) The Sun shines.

ઈશ્વરેણ ભૂયતે । ઈશ્વર છે. God exists.

(સકર્મક ધાતુના સહભેદને કર્મણિ રૂપ અથવા પ્રયોગ (passive form) અને અકર્મકના સહભેદને ભાવે રૂપ અથવા પ્રયોગ (Impersonal form) કહે છે. ઉપર ગયેલાં વાક્યોમાં રુદ્યતે, પ્રકાશ્યતે અને ભૂયતે એ ભાવે રૂપ છે.)

લોકૈઃ પ્રશસ્યધ્વે । તમે લોકોથી વખણાઓ છો. You are praised by the people.

શિષ્યૈઃ નમ્યાવહે । શિષ્યોથી અમે એ નમન કરાઈએ છીએ. અમને એને શિષ્યો નમે છે. We two are saluted by pupils.

મોદક્ષઃ બાલકૈઃ ચાગન્તે । લાડવા બાળકોથી ચખાય છે. Sweet balls are tasted by children.

छાત્રૈઃ શ્લોકાઃ પઠ્યન્તે । નિશાળીઆઓથી શ્લોકો ભણાય છે.
Verses are learnt by pupils.

ઓદનઃ સૂદૈઃ પચ્યતે । ભાત રસોઇઆઓથી રંધાય છે. Rice
is cooked by cooks.

દેવઃ વન્દ્યતે । દેવ વન્દાય છે. God is saluted.

શત્રુ ખાણ્થી હણાય છે. અરિર્બાણેન હન્યતે ।

ખાળકના હાથ પાણીથી ધોવાય છે. બાલસ્ય હસ્તૌ જલેન ક્ષાલ્યેતે ।

તું કવિઓથી વખણાય છે. કવિભિઃ શ્લાઘ્યસે ।

તમે માણસીથી શોધાઓ છો. મનુષ્યૈર્મૃગ્યધ્વે ।

હું તોકરથી સેવાઉં છું. કિંકરૈઃ સેવ્યે ।

આપણે ઇશ્વરથી રક્ષાપાત્રે છીએ. ઈશ્વરેણ રક્ષ્યામહે ।

તમે બે લોકોથી એળખાઓ છો. જનૈર્બુદ્ધ્યેથે ।

દાથીઓ પડાણાય છે. ગજા આરુહ્યન્તે ।

અમે બે શહેરીઓથી વિનવાપાત્રે છીએ. પૌરૈઃ પ્રાર્થ્યાવહે ।

યોગિઓથી સંસાર તજાય છે. યતિભિઃ સંસારસ્ત્યજ્યતે ।

શરીર ખોરાકથી પોષાય છે. શરીરમન્નેન પુષ્યતે ।

બે ઘોડા ચોરોથી હરણ કરાય છે. અશ્વૌ સ્તેનૈર્હિયેતે ।

વૃક્ષોપર પાણી છંટાય છે. વૃક્ષેષુ વારિ સિચ્યતે ।

અનાજના ઢગલા ગોઠવાય છે. ધાન્યસ્ય રાશયો રચ્યન્તે ।

કૃષ્ણનું શરીર ધરણીથી શણગારાય છે. કૃષ્ણસ્ય શરીરમલંકારૈર્ભૂષ્યતે ।

ગણા માણસોના ગુણો કવિઓથી પ્રસિદ્ધ થાય છે. પ્રજ્ઞાનાં ગુણાં
કવિભિઃ પ્રથ્યન્તે ।

અવાજ સંભળાય છે. ધ્વનિઃ શ્રૂયતે ।

ચોરો રાજાઓથી દંડાય છે. સ્તેનાનૃપૈર્દંડ્યન્તે । નૃપૈઃસ્તેના or
નૃપૈસ્તેના or નૃપૈસ્તેના દંડ્યન્તે ।

હરિથી બે ફળો ખવાય છે. હરિણા ફલે અચેતે ।

બે આણો ફેંકાય છે. શરણાવ્યેતે ।

નમે રાજ્યથી હુકમ કરાઓ છે. નૃપેણાદિશ્યધ્વે ।
 સુખ હમેશાં માણસોથી ધર્યાય છે. સુખં નિત્યં જનૈરિષ્યતે ।
 દરિયાના પાણી પિવાતાં નથી. સમુદ્રસ્ય વારીણિ ન પીયન્તે ।
 દેવો સદાચારથી રાજ થાય છે. દેવાઃ સદાચારેણ પ્રીયન્તે ।
 નીપાધઓ સદાચારથી ગણાય છે. સૈનિકાઃ સેનાપતિનાગણ્યન્તે ।

પાઠ ૧૩ મો.

શાલા અને દાસી નાં ૩૫ ૧૫ મા પાઠમાં આપેલાં છે. આ કારણે નારી જાતિનાં નામોમાં ૩૫ શાલા જેવાં લેવાય છે, પણ અમ્બા અક્કા અને અલ્લા એનું સંબોધન એક વચન અમ્બ, અક્ક અને અલ્લ એમ અનુક્રમે થાય છે. અમ્બા, અક્કા અને અલ્લા આ ત્રેકનો અર્થ mother થાય છે. અમ્બા પરથી ગુજરાતીમાં 'બા'.

ઈકરાં નારીજાતિનાં નામોનાં ૩૫ દાસી જેવાં થાય છે, પણ લક્ષ્મી the goddess of wealth, તરી a boat હોડી, તન્ત્રી a cord, a string, સ્તરી a barren cow વાછરડાં ન થતાં હોય એવી ગાય, smoke અને અલી a woman in her courses રજસ્વળા અથવા અટકાવવાળી સ્ત્રી. આ નામોનું પ્રથમ એકવચન લક્ષ્મીઃ, તરીઃ, તન્ત્રીઃ, સ્તરીઃ અને અલીઃ એ પ્રમાણે અનુક્રમે થાય છે.

વાક્યો.

વસિષ્ઠમ્ય પત્ની અરુન્ધતી । વસિષ્ઠની સ્ત્રી અરુન્ધતી છે.
 Vasishttha's wife is Arundhati.

નાથઃ હમ્યાણામ્ વાતાયનેમ્યઃ પશ્યન્તિ । સ્ત્રીઓ હવેલીઓની બારીઓમાંથી જુએ છે. Women see from the windows of mansions.

કૃષ્ણઃ કલાઃ શિક્ષતે । કૃષ્ણ કૃણા શિખે છે. Krishna learns arts.

રામઃ જનકાચ કન્યામ પરિણયતિ । રામ જનકની ઓકરીને પરણે છે. Rama marries Janaka's daughter.

ગંગા સમુદ્રમ ગચ્છતિ । ગંગા સમુદ્રમાં જાય છે. The Ganges goes into the sea.

ક્ષમા વીરસ્ય ભૂષણમ્ । ક્ષમા એ યોદ્ધાનું ભુષણ છે. Forgiveness is the ornament of a warrior.

નારાયણઃ જન્મદેવ આહ્વેયતિ । નારાયણ માને બોલાવે છે. Narayana calls his mother.

ઉપવને નૃપસ્ય કન્યે રમેતે । બાગમાં રાજાની બે ઓકરીઓ રમે છે. The king's two daughters sport in the garden. લતે સ્પૃશતિ । તે બે વેદાને ઝડકે છે. He touches two creepers.

ચન્દ્રેણ રજની શોભતે । ચંદ્રવડે રાત શોભે છે. The night looks beautiful by the moon,

નદ્યૌ સંગચ્છેતે । બે નદીઓ સાથે વહે છે. The two rivers flow together.

કુમારી સખ્યૌ ભાષતે । ઓકરી પોતાની બે સખીઓ સાથે વાત કરે છે. The virgin speaks with her two female friends.

વરાહાઃ સહચરીઃ શોચન્તિ । હુકરો સહચારીઓનો શોક કરે છે. Hogs bewail their female companions.

(સહચરી=હુકરી, ભુડણ વગેરે સ્ત્રીજાતનું પથુ).

મૂર્ખઃ લજ્જાઃ ત્યજતિ । મૂરખ લાજ તજે છે. A fool abandons shame.

નટી સૂત્રધારસ્ય માર્યા । નટી સુત્રધારની સ્ત્રી થાય. Nati (the chief actress in a play.) is the wife of Sutra-dhara (the actor)

प्रजाः नृपतिना रक्ष्यन्ते । लोके राज्ञी रक्षाय છે. Subjects are protected by their king.

उद्यानस्य शोभाम् पश्यति । તે બાગની શોભા જુએ છે. He sees the beauty of the garden.

ललनाः प्रासादतलम् आरोहन्ति । સ્ત્રીઓ મહેલની અગાસીએ ચઢે છે. The women mount the terrace of the palace.

नृपस्य आज्ञे अनुरुध्येते । રાજાની બે આજ્ઞા (તેઓ બંને) પાળે છે. પળાય છે.

They two obey the king's two commands, or, The king's two commands are obeyed.

ब्राह्मणाः महीम् अटन्ति । બ્રાહ્મણો પૃથ્વીમાં ભટકે છે. Brahmins ramble over the earth.

रामस्य कथां श्रूयन्ते । રામની કથા સંભળાય છે. Tales about Rama are heard.

वने प्रमदे दृश्येते । વનમાં બે જુવાન સ્ત્રી દેખાય છે, Two young women are seen in the forest.

वापी नगरात् क्रोशौ । વાવ શહેરથી બે કોશ છે. The well is two koss from the town.

नृपतेः बलस्य भरेण पृथ्वी कम्पते । રાજાના લશ્કરના ભારથી પૃથ્વી ડાલે છે The earth quakes by the weight of the king's army.

कुङ्कुमानाम् मालाः कण्ठात् अपनीयन्ते । પુષ્પોની માળા ડોક-પરથી લઈ લેવાય છે. Garlands of flowers are removed from the neck.

नारदः स्वर्गभांश्च पृथ्वीपर उतरे છે. નારદઃ સ્વર્ગાદ્ મહીમવતરતિ ।
કૃષ્ણ રાજાઓની વાતો કરે છે. કૃષ્ણો પાણાં કથાઃ કથયતિ ।
જુવતીઓ બાગમાં રમે છે. પ્રમદા ઉપવને રમન્તે ।

તે ડોકમાં ઢૂલોના બે હાર પહેરે છે. કળ્પે કુસુમાનાં માલે
ધાર્યતિ ।

રામની સ્ત્રી અરુંધતીને નમે છે, રામસ્ય પત્ન્યરુન્ધતી વન્દતે ।
અમે બે કુમારીકાઓને જોઈએ છીએ. કુમાર્યાવીક્ષામહે ।

હરણની સહચરીઓ હરણ પછાડી જાય છે. હરિણસ્ય સહચર્યાં
હરિણમનુસરન્તિ ।

ગામમાં બે વાવ છે. ગ્રામે વાપ્યૌ સ્તઃ ।

મુખ્ય નદ મુખ્ય નદીને બોલાવે છે. સૂત્રધારો નદીમાહર્યાતિ ।

હરિ નદીએ જાય છે. હરિર્નદીં ગચ્છતિ ।

રામની બે મા તેના વનમાં જવાનો શોક કરે છે. રામસ્ય જનન્યાં
વનં ગમનં શોચતઃ ।

સ્ત્રીઓ વાવોપર જાય છે. લલના વાર્પાર્ગચ્છન્તિ ।

લોકો રાજાના હુકમ પાળે છે. પ્રજા નૃપસ્યાજ્ઞા અનુરુદ્ધ્યન્તે ।

હરિની છોકરીઓ નૃત્ય શિખે છે. હરેઃ કન્યા નૃત્યં શિક્ષન્તે ।

ઉદ્યોગથી હુન્નરો ખીલે છે. ઉદ્યોગેન કલાઃ સંવર્ધન્તે ।

ડાહ્યા માણસો હંમેશા ક્ષમા વાપરે છે. પ્રજ્ઞાઃ સર્વદા ક્ષમામાચરન્તિ ।

વિશ્વની શોભા ચિત્તને હરે છે. વિશ્વસ્ય શોભા ચિત્તં હરતિ ।

માતા છોકરાના કલ્યાણથી રાજી થાય છે. જનની પ્રજાયાઃ કલ્યાણં
મોદતે ।

નાટકના આરંભમાં સૂત્રધાર સ્ત્રીને બોલાવે છે. નાટકસ્યારમ્ભં
સૂત્રધારો નદીં હ્રયતિ ।

મરદો બધરાંને સંભાળે છે. પુરુષા લલના રક્ષન્તિ ।

તારા રાતને શોભાવે છે. તારકાણિં રજનીં ભૂષયન્તિ ।

અવિનયથી લાજ જીતાય છે. વૈયાત્યેન લજ્જા જીયતે ।

વેલા ઝાડનો ટેકો શોધે છે. લતા વૃક્ષાણામાધારં મૃગયન્તે ।

તે સ્ત્રી બેનપણીને ક્રોધથી તળે છે. લલના સર્ક્ષીં ક્રોધાત્યજતિ ।

રાજા રૈયતને પુત્ર પુત્રીની પેઠે સંભાળે છે. નૃપઃ પ્રજાઃ પુત્રાન્
પુત્રીરિવ તન્નરયત્ ।

इव=नी પેઠે (इव) શબ્દની સાથે છટ્ટી વિભક્તિ નથી આવતી પણ એ શબ્દથી જે એ માણસ અથવા વસ્તુ સરખાવી હોય તે એકજ વિભક્તિમાં આવે છે. 'અહીં રૈયત' અને 'પુત્રપુત્રી' ને સરખા ગણ્યા છે, માટે બંને બીજી વિભક્તિમાં આવ્યા છે.

પાઠ ૧૪ મો.

(હવેથી સંસ્કૃત વાક્યોના તરજુમામાં જેની સંધિ હોય તે અધરી હોય અથવા જેના શબ્દો ગુજરાતીમાં તરજુમે થાય તેવા નિયમમાં ગોઠવાયા ન હોય તેવાં સંસ્કૃત વાક્યજ આપીશું.)
તે દેવોને બળીદાન આપે છે. He gives an oblation to gods.

ચિત્તની પીડાથી રામ મૂર્છા ખાય છે. Rama faints by the pain of his mind.

સ્ત્રીને માટે સંદેશો મોકલાય છે. A message is sent for the wife.

તે અવન્તીથી આવે છે. He comes from Avanti કૃષ્ણની

સ્ત્રીને ફળો ભાવે છે. Fruits please Krishna's wife.

મહિષી દાસ્યા સેવ્યતે । પટરાણી ચાકરડીથી સેવાય છે. The crowned queen is served by her maid.

શરીરમ્ જરયા ક્ષીયતે । શરીર ઘડપણથી ધસાય છે. The body is wasted away by old age.

પ્રાસાદઃ મળાનામ્ પ્રભાભિઃ દ્યોતતે । મહેલ રત્નોના પ્રકાશથી દીપે છે. The palace shines by the lights of jewels.

લજ્જયા ગૃહમ્ પ્રવિશતિ । તે લાજથી ઘરમાં ભરાય છે. He enters the house through shame.

તે ધર્શનની પૂજાથી સુખ મેળવે છે. He obtains happiness from the worship of God.

નૃપતયઃ પ્રજાભ્યઃ હિતમ્ ઇચ્છન્તિ । રાજા પ્રજા માટે કલ્યાણ
છત્તે છે. Kings wish benefit for their subjects.

દૂતઃ કૌશામ્બ્યાઃ નિવર્તતે । કાસદ કૌશામ્બીથી પાછો ફરે છે.
The messenger returns from Kausambi

ક્રીડાયૈ ઉદ્યાનઃ પ્રવિશતિ । તે રમવા માટે બાગમાં પેસે છે.
He enters the garden to play.

સીતા સખીભિઃ પરિવ્રિયતે । સીતા સખીઓથી વિંટળાયેલી છે.
Sita is surrounded by her female friends.

નાગઃ સહચરીભ્યામ્ અનુગમ્યતે । હાથી બે સહચરીઓથી પાછળ
લગાયો છે. The elephant is followed by his two
female companions.

રામઃ પંચવટ્યાઃ નિર્ગચ્છતિ । રામ પંચવટીથી નીકળે છે. Rama
departs from Panchavati.

વૃક્ષઃ લતાભ્યામ્ શોભતે । ઝાડ બે વેલાથી શોભે છે.

The tree looks beautiful by two creepers

ગંગા નદીથી શહેર બે કોશ છે. The town is two koss
from the Ganges.

વાવોમાંથી પાણી વહે છે. અથવા

„ „ „ તે લઈ જાય છે. Water flows, or, He
beers water, from wells.

બાળકો પાઠશાળાથી આવે છે. The children come from
schools.

નરાણામ્ ચિન્તમ્ ચિન્તયા દહ્યતે । માણસોનું મન ચિંતાથી
શેકાય છે. The mind of men is tormented by
anxiety.

જેમ કણ્થો તેમ સ્નેહ પણ વાણીથી ઉપજે છે.

Just like quarrel, affection also arises from
speech..

હરી છોકરીઓને મોતીની માળા આપે છે. Hari gives necklaces of pearls to girls.

મહિષ્યા નૃપતે: સંદેશઃ સ્વસ્યેન ચિત્તેન શ્રૂયતે રાણીથી રાજાને। સંદેશે શાંત ચિત્તે સંભળાય છે. The king's message is heard by the queen with a quiet mind.

હાથીનું બચ્ચું સીતાથી પાંદડાવડે પોષાય છે. The young one of the elephant is nourished by Sita with sprouts.

હરી વાણીવડે મિત્રને શાંત કરે છે. રિવાચયા મિત્રંસાન્ત્વયતિ ।

શહેર નદીઓથી વિંટાયલું છે. પુરી નદીભિઃ પરિવ્રિયતે ।

ક્ષમાશુણ્થી માણસ ચિત્તની શાંતિ મેળવે છે. ક્ષમાયા જનશ્ચિત્તસ્ય સ્વાસ્થ્યં લભતે ।

ડાહ્યા માણસો પૃથ્વીપરથી સ્વર્ગમાં જાય છે. પ્રજા મહ્યાઃ સ્વર્ગં ગચ્છન્તિ ।

વસિષ્ઠ અરુન્ધતીની સાથે આવે છે. વસિષ્ઠોડરુન્ધત્યા સંગચ્છતિ ।

રામ દીકરીઓને ધરણી આપે છે. રામઃ કન્યામ્યોડલંકારાચ્છતિ ।

તે માળાથી શરીરને શણગારે છે. માલાભિઃ શરીરં રૂપયતિ ।

રાણી દાસીપર ક્રોધે બરામ છે. રાણી દાસ્યૈ રૂપયતિ ।

તે ધરડા માણસોની વાતથી સુખ મેળવે છે. જરઠસ્ય કથામ્યઃ સુખમધિગચ્છતિ ।

નારાયણની સ્ત્રીથી યોગ્યા રંધાય છે. નારાયણ ચ માર્યયા તણ્ડલઃ રંધયત ।

રાજાના કુકમથી હું અવન્તી જાઉં છું. રાજાસ્ય કુકમાવન્તીં ગચ્છામિ ।

કદરૂપા હોય તોપણ છોકરાં માને ગમે છે. કદરૂપા અપિ બાલકા જનન્ય રંજન્ત ।

એ જોદ્ધા એ શહેરમાંથી હથિયાર સાથે નિકળે છે. યોધૌ પુરીભ્યાં
શસ્ત્રે પ્રતિષ્ઠેત ।

આકાશ સૂર્યના રાતા પ્રકાશથી શણુગારાયું છે. આકાશઃ સૂર્યસ્ય
રક્તયા પ્રમયા ભૂષ્યતે ।

લોકાનુ સુખ હુન્નરોથી વધારાય છે. જનાનાં સુખં કલાભિર્વૃદ્ધ્યતે ।
મનુષ્યો દેવો કનેથી સુખની પ્રાપ્તિને ઇચ્છે છે. મનુષ્યા દેવતાભ્યઃ
સુખસ્ય લાભમિચ્છન્તિ ।

એ કુમારિકાઓથી બળીદાન અપાય છે. કુમારીભ્યાં બલિર્દીયતે ।
ચિંતાથી દુઃખ ઉપજે છે. ચિન્તયા દુઃખઃ ક્ષવતિ ।

સીતા એનપણીઓ કનેથી ગાયનો શિખે છે. સીતા સસીભ્યો
ગીતાનિ શિક્ષતે ।

સેનાપતિના હુકમથી સીપાઇઓ શહેરમાંથી આવે છે. સેનાપતેરાજ્યા
સૈનિકા નગરાદાગચ્છન્તિ ।

છોકરાં રમતોથી પિતાના હૃદયને રાજ કરે છે. બાલકાઃ ક્રીડાભિ-
ર્જનકસ્ય હૃદયમાહ્લાદયન્તિ ।

તે દેવોની પૂજા માટે કુલો આણે છે. દેવતાનાં પૂજાયૈ
સ્તુમાન્યાનયાતે ।

રાણીથી દાસીને ધનામ અપાય છે. રાજ્યા દાસ્યાયુપહારો દીયતે ।
અક્ષી જમીનપરથી આકાશમાં ઉડેછે. વિહગઃ પૃથ્વ્યા આકાશમુત્પતતિ ।

પાઠ ૧૫ મો.

उज्जयिनी नां शपो.

उज्जयिनी

उज्जयिनी

उज्जयिन्यः

उज्जयिनी

”

”

उज्जयिनी

”

उज्जयिनी

उज्जयिन्या

उज्जयिनीम्या

उज्जयिनी

उज्जयिन्यै

”

उज्जयिनी

उज्जयिनीभ्यः

उज्जयिन्याः

”
उज्जयिन्याम्

”
उज्जयिन्योः
”

”
उज्जयिनीनाम्
उज्जयिनारं

नियमो.

હસ્ત સ્વર, ઉપસર્ગ આ તથા મા=not ની પછી છ્ આવે તો તે છ્ ને બદલે ચ્છ મુકાય છે. જેમકે વૃક્ષસ્ય+છાયાયામ્=વૃક્ષસ્યચ્છાયાયામ્, અ+છિદ્યન્ત=અચ્છિદ્યન્ત, વસ્ત્રેણ+છન્નઃ=વસ્ત્રેણચ્છન્નઃ, સ્વ+છન્દઃ=સ્વચ્છન્દઃ, આ+છાદનમ્=આચ્છાદનમ્, મા+છાદય=માચ્છાદય (do not conceal),

પદાંત દીર્ઘ સ્વરની પછી છ્ આવે તો તે છ્ ને બદલે ચ્છ વિકલ્પે કરીને મુકાય છે. જેમકે માલા+છાયાયામ્=માલા ચ્છાયાયામ્ અથવા માલાચ્છાયાયામ્, લક્ષ્મી+છાયા=લક્ષ્મી ચ્છાયા અથવા લક્ષ્મીચ્છાયા, મા=મને. મા+છાદય=મા છાદય અથવા માચ્છાદય.

વાક્યો.

અવંતીમાં શુદ્રક રહે છે. Sudraka lives in Avanti.
ગંગામાં પુષ્કળ પાણી રહે છે. There is much water in the Ganges.

પ્રજાની ધર્મમાં પ્રવૃત્તિ રાજાઓથી કરાય છે. The inciting of subjects to duty is done by kings.

ઊજાણ નાર્યઃ સ્થાન્તઃ । ઉજ્જનમાં શિવની પૂજામાં સ્ત્રીઓ નાચે છે. Women dance on Siva's worships at Oojein.

સાથિ નૃપ્તાઃ સીરમ ગચ્છામિ । એન હું નદીને તીરે જઈ છું.
O friend! I go to the bank of the river.

ગોદાવરીના પાણીમાં બે હાથી રમે છે. Two elephants play in the water of the Godavari.

ઉન્હાળામાં નદીઓના પાણીમાં રાજાઓ યુવતીઓ સાથે રમે છે. Kings play with young women in the waters of rivers in summer.

લલનાઃ લતાનાઃ મण्डपम् प्रविशन्ति । સ્ત્રીઓ વેલાના માંડવામાં પેસે છે. Women enter the bower of creepers.
વાવમાં કમળો ઉગે છે. Lotuses grow in the well.
તે ઝાડોની છાયામાં પથ્થરપર બેસે છે. He sits on a stone under the shades of the trees.

કૃષ્ણ પોતાની સ્ત્રીના વિનયને વખાણે છે. Krishna praises the modesty of his wife.

ચંદ્ર રાત્રિનો પતિ છે. The moon is the lord of night.
બે છોકરીઓના લગ્નની તૈયારીઓ કરાય છે. Preparations of the marriage of his two daughters are made.

રામઃ जनन्योः आज्ञाम् अनुब्रूयते । રામ બે માની આજ્ઞા પાળે છે. Rama obeys the command of his two mothers.
પ્રિયા ! આપણો છોકરો ગામ જાય છે. Oh beloved ! our son goes to the village.

શકુન્તલાયાઃ सख्योः परमः स्नेहः । શકુન્તલાનો બંને સખીપર બહુ સ્નેહ છે. Shakuntala has great affection for her two female friends.

ચાંદ્રશ્યાની શોભા ચિત્તને હરે છે. The beauty of moonlight attracts the mind.

ઝાલા માણસોની વાણીમાં હમેંશા મીઠાશ રહે છે. There is sweetness in the speech of wise men always.

રામેણ कान्तयाः वचनम् क्रियते । રામથી સ્ત્રીનું વચન પળાય છે. Wife's saying is observed by Rama.

અને દાસીઓનાં વચનોમાં રાણીનો પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. The queen has perfect confidence in the words of the two maid-servants.

પાઠશાળાઓની સ્થાપનાથી માણસોમાં જ્ઞાન વધે છે. Knowledge increases among men by the establishment of schools.

પૌરૈઃ રથ્યાનામ્ સંમાર્જનમ્ ક્રિયતે । શહેરીઓથી મહોલ્લાનો કચરો કઢાય છે. The sweeping of the streets is done by citizens.

દશરથઃ અયોધ્યાયાઃ નૃપઃ । દશરથ અયોધ્યાનો રાજા હતો. Dashartha was king of Ayodhya.

ઘડપણમાં પણ માણસોની તૃષ્ણા શાંત પડતી નથી. The thirst of men does not get clam even in old age.

નરાણાઃ કામાઃ ફલન્તિ । દેવોની પૂજાથી માણસોની કામના ફળે છે. Men's desires are fulfilled by the worship of gods.

ગંગાના કાંઠાઓપર ઝાડો છે. ગङ્ગાયાસ્તીરેષુ વૃક્ષાઃ સન્તિ ।

જયંત ઇન્દ્રાણ્યો પુત્ર છે. જયન્ત ઇન્દ્રાણ્યાઃ પુત્રઃ ।

રામના મિત્રો શહેરમાં રહે છે. રામસ્ય મિત્રાણિ નગર્યાં વસન્તિ ।

ચક્રોર ચંદનીમાં આનંદ પામે છે. ચક્રોરચ્છન્નિઃ કાયાં મોદતે ।

તે વેલાતું પુલ્લ આણે છે. લતાયાઃ કુદ્મમાનયાંત ।

હરિ દીકરીઓના ગુણોને વખાણે છે. હરિઃ કન્યાનાં ગુણાં શંસતિ ।

નદીઓમાં માછલાં છે. નદીષુ મત્સ્યાઃ સન્તિ ।

હું અયોધ્યાની શેરીમાં રથો બેઠું છું. અયોધ્યાયા રથ્યાસુ રથાનીશ્ચે ।

શકુન્તલા સખીઓના પ્રેમને લાયક છે. શકુન્તલા સખીનાં

સ્ને મંહતિ ।

રામની વાણીમાં મીઠાશ છે. રામ ત્ર વાણ્યાં માયમસ્તિ ।
સીતાના દીકરા ક્યાં છે. સીતાયાઃ પુત્રૌ ક સ્તઃ ।

(રામનાં સ્ત્રી 'સીતા' ન લઈએ તો સીતાયાઃ પુત્રાઃ ક સન્તિ ।)

દંડકામાં રાક્ષસો છે. દણ્ડકાયાં રાક્ષસાઃ સન્તિ ।

પૃથ્વીપર દ્વીપો છે. પૃથ્વીયાં દ્વીપાઃ સન્તિ ।

ઝાડની છાયામાં માણસોને જોઈ 'ધું' રાક્ષસચ્છાયાયાં મનુષ્યાનીક્ષે ।

ધણું ખર્ચે રાક્ષસો રાત્રે બહાર ભટકે છે. પ્રાયો નિશાચરા
નિશાયાં ચરન્તિ ।

માના હૃદયનો દીકરીપર ધણો પ્રેમ હોય છે. જનન્યા હૃદયસ્ય
કન્યાયાં પરમઃ સ્નેહઃ ।

માનું હૃદય દીકરી તરફ ધણું પ્રેમાળ હોય છે. જનન્યા હૃદયં
કન્યાયામતિસ્નિગ્ધમસ્તિ ।

ગંગાનાં પાણી પવિત્ર હોય છે. ગંગાયા વારીણિ પુણ્યાનિ સન્તિ ।

રાણીના હુકમથી લુચ્યાઓને શિક્ષા થાય છે. રાજ્યા આજ્યા
શઠો વર્ણ્યતે ।

દેશ હુન્નરોના બહુપણથી આખાદ થાય છે. દેશઃ કલાનાં
બાલ્યેન સમૃદ્ધ્યતિ ।

નદીનો ઓધ પથરોના જથ્થાથી ખળાય છે. નદ્યાઃ પ્રવાહઃ શિલાનાં
સંઘાતેન નિરુદ્ધ્યતે ।

દાસી પૂજનો સામાન આણે છે. દાસી પૂજાયાઃ સંભારાનાનયતિ ।

વેલાનાં પુલ્લ વીણના વાડીએ જોઈ 'ધું' લતાનાં પુષ્પાણામ
અવચયાય ઉપવનઃ ગચ્છામિ । લતાનાં પુષ્પાણામવચચા
યોવનં ગચ્છામિ ।

તે રાજાઓની આજ્ઞાઓના પાલનમાં આગ્રહી છે. નૃપસ્યાજ્ઞાનાં
પાલને વક્ષોઽસ્તિ ।

પાઠ. ૧૬. ૧૭, ૧૮.

Imperfect [लङ्] अस्तन भूतकाल.

Imperfect [लङ्] ना प्रत्ययो. *

પરસ્મૈપદ.

પુ.	એકવચન.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧.	અમ્	વ	મ
૨.	સ્	તમ્	ત
૩.	ત્	તામ્	અન્

આત્મનેપદ.

પુ.	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧.	હ	વાહિ	મહિ
૨.	થાસ્	ઇથામ્	ધ્વમ્
૩.	ત	ઇતામ્	અન્ત

૧૮ મે પાઠે આપેલાં ૩૫ તૈયાર કરીને તે પ્રમાણે ૩૫ લેવાં.

પરસ્મૈપદી પહેલા ગણના ધાતુનાં ૩૫ અનયઃ અનયાઃ જેવાં થાય છે. પરસ્મૈપદી ચોથા ગણના ધાતુનાં ૩૫ અન્યમ્, અન્યાઃ જેવાં થાય છે. પરસ્મૈપદી છઠા ગણનાં ૩૫ અવિત્તામ્ અવિતાઃ જેવાં થાય છે. પરસ્મૈપદી દશમા ગણના ધાતુનાં ૩૫ અચારયઃ, અચોરયાઃ જેવાં છે. આત્મનેપદી પહેલા ગણના ધાતુનાં ૩૫ અદ્યોત્તે, અદ્યોતાઃ જેવાં થાય છે. આત્મનેપદી ચોથા ગણના ધાતુનાં ૩૫ અયુધ્યે, અયુધ્યાઃ જેવાં થાય છે. આત્મનેપદી છઠા ગણના ધાતુનાં ૩૫ અવિન્દે, અવિન્દાઃ જેવાં થાય છે. આત્મનેપદી દશમા ગણના ધાતુનાં ૩૫ અગમ્ય, અગમ્યાઃ જેવાં થાય છે. આ ૩૫માં ગણની નીશાની લાગી છે અને પછી પ્રત્યયો લાગ્યા છે.

અચોતે વગેરે ભૂતકાળનાં રૂપોમાં પહેલો અ આગમ મુકેલો છે. સ્વરથી શરૂ થતાં ધાતુની પહેલાં આ મુકાય છે. એ આ અને ધાતુનો પહેલો સ્વર મળીને તે સ્વરની વૃદ્ધિ બંનેને બદલે મુકાય છે. જેમકે આ+ઈષ્ટ=પેષ્ટ, આ+ઋચ્છ=આર્ચ્છ. આ+ઈચ્છ=પેચ્છ. પેષ્ટે I saw પેષ્ટાવહિ We two saw. પેચ્છમ I wished પેચ્છાવ We two wished.

અસ્ to be નાં લઙ્ રૂપો.

આસમ્	આસ્થ	આસ્મ
આસીઃ	આસ્તમ્	આસ્ત
આસાઙ્	આસ્તામ્	આસન્

અદ્ to eat નાં લઙ્ રૂપો.

આદમ્	આદ્	આઘ
આદઃ	આન્તમ્	આન્ત
આદત્	આન્તામ્	આદન્

Passive Imperfect of ની, ઘૂત્, ચુર્ and સુદ્ with નિઃ—

અનીયે	અનીયાવહિ	અનોયામિ
અનીયથાઃ	અનીયેથામ્	અનીયધ્વમ્
અનયત	અનીયતાઃ	અનયન્ત

અણુત્યે અરુત્યાવાહે વગેરે.

અચોર્યે	અચોર્યાવહિ	અચોર્યામિ
અચોર્યથાઃ વગેરે.		

ન્યુચે	ન્યુચાવહિ	ન્યુચામા
ન્યુચથાઃ વિગેરે.		

વર્તમાનકાળમાં સૂદ with નિતું નિન્દયતિ એવું રૂપ થાય છે. પણ હસ્તનભૂતમાં ઉપસર્ગ અને ધાતુની વચ્ચે અ આગમ આવે છે તેથી સૂ નો ષ થતો નથી.

ધાતુ તથા ઉપસર્ગની વચ્ચે અ આગમ આવે તોપણ સિચ્, સદ્ with any preposition except પ્રતિ અને સેવ્ with પરિ, નિ or વિ આ ત્રણ ધાતુઓમાં સૂ નો ષ થાય છે. આ પરથી

સિચ્ with અભિ ના Imperf. forms અમ્યષિજ્ઞમ અમ્યષિજ્ઞાવ etc.

સિચ્ with નિ „ ન્યષિજ્ઞમ ન્યષિજ્ઞાવ etc.

સદ્ with નિ „ ન્યષોદમ્ ન્યષોદાવ etc.

સદ્ with પ્રતિ „ પ્રત્યસીદમ્ પ્રત્યસીદાવ etc.

સેવ્ with પરિ „ પર્યષેવે પર્યષેવાવહિ etc.

સેવ્ with નિ „ ન્યષેવે ન્યષેવાવહિ etc.

સેવ્ with વિ „ વ્યષેવે વ્યષેવાવહિ etc.

પણ સૂદ with નિ.....ન્યન્દયમ્ ન્યન્દયાવ etc.

સૂ નો ષ કરવાનો સામાન્ય નિયમ ૨૫ મા પાઠમાં આપેલો છે.

(હસ્તનભૂતને બદલે છોકરાઓ તેમજ શિક્ષકો Imperfect વારંવાર બોલે છે તેથી Imperfect અહીં પણ લખ્યું છે. Active તથા Passive લખ્યાં છે તેનું પણ એજ કારણ સમજવું.)

શબ્દને છેડે કૌંઠ વ્યંજન હોય અને તેની પછી કૌંઠ નાસિકા-સ્થાની આવે, તો આગલા વ્યંજનને બદલે તેના વર્ગનો નાસિકાસ્થાની વિકલ્પે કરીને મૂકાય છે. જેમકે નગરા + નગર = નગરાનગર અથવા નગરાદ્ નગરમ્, દિક્ + મૂઢઃ = દિક્મૂઢઃ. દિક્મૂઢઃ પણ જ્યારે નાસિકાસ્થાની, નામને લગણતા કૌંઠ પ્રત્યયનો હોય તો આ ફેરફાર જરૂર થાય છે જેમકે ચિત્ + મય = ચિત્તમ્, તદ્ + મય = તન્મય, મૃદ્ + મય = મન્મય અને ક્રુ ની પછીના ક્રૂ નો જ્ થાય

છે તે નિયમ પ્રમાણે મૃણ્મય=માટીનું. ચિદ્+માત્ર=ચિન્માત્ર, તદ્+માત્ર=તન્માત્ર. અદ્+મિ=અમિ. આમાં અદ્ ના દ્ નો ન્ થાય નહીં. કારણ કે દ્ શબ્દને છેડે આવેલો નથી.

કથ્ની સાથે કોઇ કોઇ વખતે એ કર્મ આવે છે અથવા તે અનુપસ્થ કર્મ ચોથી કે છઠી વિભક્તિમાં આવે છે.

જેમકે રામમ્-રામાય-રામસ્ય કથાં કથયતિ

ક્ ળ્ ગ ષ્
ચ્ છ્ જ્ ઙ્
દ્ ઢ્ ઙ્ ઢ્
ત્ થ્ દ્ ધ્
પ્ ફ્ બ્ મ્

આમાંના કોઇ અક્ષર પછી
શ્ આવે અને તેની પછી
કોઇ સ્વર, અર્ધસ્વર કે ના-
સિકાસ્થાની આવે તો શ્
નો વિકલ્પ કરીને છ્ થાયછે.

અવદત્+શઠ્=અવદચ્+શઠ્=અવદચ્છઠ્ઃ અવદચ્શઠ્ઃ

ન્તાત્+શ્ચયમ્=વૃન્તાચ્+શ્ચયમ્=વૃન્તાચ્છ્લયમ્-ન્તાચ્છ્લયમ્

સત્+શાસ્ત્રમ્=સચ્છાસ્ત્રમ્-સચ્શાસ્ત્રમ્. પણ વાક+ઞ્ચોતતિ=વાક્ઞ્ચોતતિ આમાં શ્ નો છ્ નહિ થાય કારણ કે શ્ ની પછીનો ચ્ એ સ્વર, અર્ધસ્વર કે નાસિકાસ્થાની નથી.

પાઠ ૧૬ મો.

વાક્યો.

રામ રાવણને જિતતો હવે. Rama conquered Ravana.
સીતા ગોદાવરીને તીરે ગઈ. Sita went to the bank of
the Godavari.

હું ગંગાનદીનું પાણી પીતો હવે. I drank the water of
the Ganges.

યોદ્ધા શત્રુ તરફ આણો ફેંકતો હવે. The warrior threw
arrows at his enemy.

એ સ્ત્રીઓ ઝાંચડામાં બેસી. The two women sat in the shade.

તું દીકરાઓનો ધર્મ કહેતો હવો. Thou toldst the duty of sons.

અમે એ સીતાને જંગલમાં તજતા હવા. We two abandoned Sita in the forest.

તું સંકટોમાંથી લોકને બચાવતો હવો. Thou protectedst people from difficulties.

પર્વતની ટોચપરથી એ બકરા પડ્યા. Two goats fell from the top of the mountain.

હું રથને રણભૂમિમાં લઈ ગયો. I led the chariot to the battle-field.

હરિ ઘોડે ચઢ્યો. Hari mounted the horse.

હું લિખારીઓને સોનાની મહોરો આપતો હવો. I gave nishkas to beggars.

અમે એ દેવોને પૂજતા હવા. We two worshipped gods.

હું જંગલમાં પાડાઓને જોતો હવો. I saw buffaloes in the forest.

એ ચોરો શ્રીમંતનું ધન ચોરતા હવા. Two thieves stole the wealth of the rich man.

દશરથ દીકરાને બોલાવતો હવો. Dasharatha called his son.

ધર્મરની મહેરથી હરિનું દુઃખ ગયું. Hari's distress disappeared by the grace of God.

હું અગાઉ સ્ત્રીની સાથે ઉજ્જનમાં રહેતો હવો. I lived at Oojein with my wife before.

એ શિષ્યો ગુરુને નમતા હવા. Two pupils saluted their tutor.

તું અવંતિમાં હતો. Thou wast at Avanti.

તું અયોધ્યામાં હતો. Thou wast at Ayodhya.

અગ્નિ વનને બાળતો હવો. Fire burnt the forest.

હું સંસારનું નિઃસારપણું જાણતો હવો. (દુનિયામાં કંઈ સાર નથી એ હું સમજ્યો.) I knew the worthlessness of worldly life.

શઠઃ નૃપસ્ય પુરતઃ અસત્યમ્ અવદત્ । હુચ્ચો રાજની આગળ જૂઠું બોલ્યો. The rogue spoke falsehood before the king.

તારે મૂર્ખ છું એમ હું જાણતો હવો. Then I knew that I was a fool.

સરોવરનું પાણી સુકાયું છે. ક્લાસારસ્ય જલ મશુષ્યત્ ।

સેનાપતિ લશ્કરને રણભૂમિપર લઈ ગયો. સેનાપતિઃ સેનાં સમરા-
ઙ્ગમનયત્ ।

તેના બે મિત્રો રામને સંભારતા હતા. મિત્રે રામમસ્મરતામ્ ।

તું રામની આલથી ખુશ થયો. રામસ્યાચારેણાતુષ્યઃ ।

ઋષિઓને અમે બે શાંત કરતા હતા. ઋષીનસાન્ત્વયાવ ।

ઈશ્વર પૃથ્વીને સરજતા હતા. ईश्वरः पृथ्वीमसृजत् ।

બે મ્હાણસો બાગમાં પેઠા. રુષાબુદ્યાનમવિશતામ્ ।

(વિશ ધાતુની સાથે જે સ્થાનમાં પેસવાનું હોય છે તેની બીજી વિભક્તિ આવે છે. તે ધરમાં, બાગમાં પેઠો એવા વાક્યોમાં ધર, બાગમાં વગેરેના સંસ્કૃત શબ્દો બીજી વિભક્તિમાં આવે છે.)

હું હરિને વખોડતો હતો. हरिमनिन्दम् ।

તમે બે જંગલમાં રહ્યા. वनेऽवसतः ।

સંઘ શહેર શહેર બટક્યો. सार्धो नगराङ्गणमादत् ।

(નગરા નગર પણ થાય.)

હું પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરતો હવો. પુસ્તકમપ્રથયમ્ ।

તમે જે હરિની વાડીમાંથી ફળો લઇ જતા હવો. હરેરુચાના-
ત્ફલોન્યત્તરતમ્ । [કથામકથયત ।

તમે રામને વાત કહેતા હવો. રામં (રામાય or રામ ચ)
જે વાદ્ય કહેડ તરફ દોડ્યા. વ્યાઘ્રૌ ગોષ્ઠમધાવતાઃ ।

(ધાવ્ ગતિવાચક છે તેથી ' કહેડ તરફ ' નું સંસ્કૃત ગોષ્ઠ ની
બીજી વિભક્તિથી થયું.)

કૃષ્ણ પોતાના પગ ધોતો હવો. કૃષ્ણઃ પાદાવગ્નલયત્ ।

જેદ્દો સ્ત્રીઓને શત્રુથી બચાવતો હવો. યોદ્ધો લલના અરરંરક્ષત્ ।

કાચબો ધીમે ધીમે સરતો હવો. કૂર્મઃ સનૈરસરત્ ।

હું તે વખતે આબાદાનીની આશા વગર રહેતો હવો. તદાભ્યુદય-
સ્યાશાં વિનાવસમ્ ।

અમે જે ભોજન માટે ખાત રાંધતા હવો. ભોજનાય ઓદનમ્
અપચાત્ । ભોજનાયોદનમપચાવ ।

રાણી રાજાની સભામાં ગાતી હવી. રાણી નૃપસ્ય સભાયામગાયત્ ।

છોકરીએ અનાજના મુદ્રાથી હરણને પોષ્યું. કુમારી ધાન્ય ચ
મુદ્રિભિર્હરિણમપુષ્યત્ ।

તું તારી સ્ત્રીને કંઈ પણ અપરાધવિના તજતો હવો. માર્યામપરાધં
વિનાત્યજઃ ।

તમે જે કારણ વિના ગામડું બાળતા હતા. કસ્તુરમાદિન્ન પ્રામમ્ હતમ્ ।

તે ઝાડની ટોચપરથી પડ્યો અને મરી ગયો. વૃક્ષસ્ય તાલરા-
ત્પતદન્નિયત ચ ।

છોકરું આનંદથી નાચ્યું. બાલો હર્ષેનાત્યત્ ।

[આ પાઠમાં ' જતો ' હવો ' ' આવતો હવો ' વગેરે કેટલાંક રૂપો
તરણુમાં આપ્યાં છે. એ રૂપો રોજના વાતચિતના વપરાશમાં નથી.
પણ શાસ્ત્રીઓને ત્યાં તેમજ કેટલીક નિશાળોમાં ભાષાંતરમાં વપરાય છે.]

પાઠ ૧૭ એ.

પાંડવોની ધૃતરાષ્ટ્રના ઓકરાઓ સાથે લડાઈઓ થઈ. Battles took place between the Pandvas and the sons of Dhritarashtra.

ગુરુઓએ ધર્મ શિખવ્યો. Preceptors taught duty.

રામે સીતા સાથે ગોદાવરીને કાંઠે ક્રીડા કરી. Rama sported with Sita on the bank of the Godavari.

તેં ઉદ્યમથી પૈસો મેળવ્યો. Thou gottest wealth by industry.

વાદની બુમથી સ્ત્રીનું હૈયું ધડક્યું. The woman's heart trembled at the cry of a tiger.

મેં મિત્રના કલ્યાણને માટે યત્ન કીધું. I strove for the welfare of my friend.

ગોવાળીઆઓ બકરાને ગામ લેઈ ગયા. Herdsmen led their goats to the village.

તમે માણસને મારતા હતા. You beat the man.

શિયાળ મરી ગયો. The jackal died.

રાજની સભામાં પંડિતો પેઠા. The learned men entered the court of the king.

તમે શબને અડક્યા. You touched the dead body.

મહેલમાં સ્ત્રીઓ નાચી. The women danced in the palace.

અમે માણવકને રસ્તો પૂછ્યો. We asked Manavaka the road.

કલેશ રામથી સહવાયો હતો. Pain was endured by Rama.

મેં દેવીને કહ્યું. I spoke to the goddess.

દુષ્ટ રાક્ષસ હણાયો. The wicked giant was killed.

તેં રાજનો હુકમ ગણકાર્યો નહીં. Thou disregardedst the king's command.

લવના વિનયથી ઋષિઓ પ્રસન્ન થયા. The sages were pleased by the modesty of Lava.

હરિથી જનક સેવાયો હતો. Janake was served by Hari. અમે ચિત્રકૂટની ટોચ પર રહ્યા હતા. We dwelt on the summit of the mount Chitrakuta.

મેં શિયાળને અને વાઘને જોયા. I saw a jackal and a tiger.

તેઓ દ્રવ્યના નાશથી બેભાન થયા. They fainted at the loss of their wealth.

પુષ્કળ પૈસો રાજથી આત્મણેને અપાયો. Much wealth was given by the king to the Brahmanas.

ચંદ્રાપીડના લશ્કરના ચાલવાથી પૃથ્વી ધ્રુજી. The earth trembled by the moving of Chandrapid's army.

અમે પાંજરામાંથી પક્ષીને છોડી દીધું. We released the bird from the cage.

અમે ઝાડની છાયામાં બેઠા. વૃક્ષસ્યચ્છાયા પાવિશામ ।

તેણે ચાકરોના અપરાધો માફ કરીધા. ક્રિકરાણામપરાધાનક્ષમત ।

આત્મણે ગંગાનાં જળમાં પડ્યા. બ્રાહ્મણા ગંગાયા જલેષ્વપતન્ ।

ધોડાઓ રણભૂમિ તરફ દોડ્યા. અશ્વાઃ સમરાદ્વળમધાવન્ ।

રામે પિતાની આજ્ઞાઓ પાળી. રામો જનકસ્યાજ્ઞા અન્વરુધ્યત ।

હરિ નારાયણ કનેથી ગાયન શિખ્યો. હરિનારાયણાત સંગીત-મશિક્ષત ।

મેં આંખનાં ફળ ચાખ્યાં. આન્નસ્ય ફળાન્ય ખાદે ।

(આન્નસ્ય ખાલાદિ અથવા અન્નાણિ.)

જંમ્બુસો અયોધ્યા ગયા. દૂતા અયોધ્યામગચ્છ ।

ઉં જુહું બોલ્યો. અસત્યમમાવયાઃ ।

કૃષ્ણ મિત્રની ચઢતીથી આનંદ પામ્યો. કૃષ્ણો મિત્રસ્યામ્યુદયે
ઝાંઝાવ્યાં ।

તમે તે વખતે કૌશાંબીમાં રહ્યા. તદા કૌશામ્બ્યામવસત ।

તે રામના પરાક્રમેથી આશ્ચર્ય પામ્યો. રામસ્ય પરાક્રમૈર્વ્યસ્મયત ।

તું શત્રુઓ સાથે લડ્યો. અરિણાયુધ્યથાઃ ।

લુચ્ચો રાજના હુકમથી મરાયો. શઠો નૃપસ્યાજ્ઞયાત જ્યત ।

તમે નિષ્કા ગણ્યા. નિષ્કાનગણયત ।

રામથી ઋષિ તરફથી આશીર્વાદ ધરાયો હતો. રામેણ ઋષેરા-
શ્તિવાદોઽપૈક્ષ્યત ।

દેવતાઓની મહેરથી તમે તમારા શત્રુઓને જીત્યા. દેવતાનાં
રૂપયારેનજયત ।

અમે દારૂની જગાએ પાણી પીધું. મદિરાયાઃ સ્થાને જલમ પિબામ ।

તમે અહીંથી તમારે ઘેર ચોંપડીઓ લઇ ગયા. અતો ગૃહં પુસ્તકાન્ય રત ।

સૂર્ય ગદ્ગદ કાલે ઝગઝગ ચળકતો હતો. સૂર્યો હ્ય ઝજ્જલં પ્રાકાશત ।

ચોરથી રાત્રે ધરમાં પેસાયું. ચોરેણ નિશાયાં ગૃહં પ્રાવિશ્યત ।

અમે સરદારને અને તેના લશ્કરને જોયાં. સેનાપતિં સેનાં ચૈક્ષામહિ ।

તેઓ રાજાને રણભૂમિમાંથી લઇ ગયા. નૃપં સમરાઙ્ગણાદહરન્ ।

તેઓએ શત્રુઓપર આણો ફેંક્યાં. અરિષુ બાણાનઃ ઝ્રન્ ।

મેં ફુલોની માળાનું ગુંથવાનું શરૂ કર્યું. પુષ્પાણાં માલાનાં

ગ્રથનમારમે ।

પાઠ ૧૮ એ.

પાંડવોએ રાજ્ય મેળવ્યું. The Pandavas obtained their kingdom.

પુત્રોએ આચાર્યનું અન્યવાચનું શિષ્યો ગુરુઓને નમ્યા. The pupils saluted their tutors.

પ્રધાનો રાજા સાથે બોલ્યા. Ministers spoke to the king.

સ્ત્રીના અંબોડામાંથી બે ફુલ પડ્યાં. Two flowers dropped down from the braid of hair of the woman.

લોકોથી તમે હસી કઢાયા. You were laughed at by the people.

અમે શેરીમાં માણસોનું ટોળું જોયું. We saw a crowd of men in the street.

રામનાં દુઃખો નાશ પામ્યા. Rama's miseries perished.

મિત્રોના ત્યાગથી તમે બે લજવાયા. You two were ashamed at the leaving of your friends. અ. વાક્યમાં. ત્યાગેન એવું ત્રિજી વિભક્તિના એક વચનનું ૩૫ લીધેલું છે.

અથવા મિત્રોના ત્યાગથી તમે બે લજવાયા નહીં. You two were not ashamed at the leaving of your friends. આ વાક્યમાં ત્યાગે એવું સાતમી વિભક્તિનું ૩૫ લીધું છે, અને ન છુટું લીધું છે.

વૃક્ષોપરથી પોંપટો ઉડ્યા. Parrots flew up from the trees.

વ્યાધૈઃ મૃગૌ અહન્યેતામ્ । શિકારીઓથી બે હરણ હણાયા. Two deer were killed by hunters.

અમે માણસોના સુખોને માટે યત્ન કીધો. We strove for the happiness of men.

દેવતાઓની સાથે રાક્ષસોએ હરીફાઈ કીધી. Demons competed with gods.

નાર્યઃ રમણૈઃ સહ જ્યોત્સ્નાયામ્ અરમન્ત । The women sported with their husbands in the moonlight. 'તમે ઉજ્જનથી ક્યાં પાછા ફર્યા' એમ લોકોથી અમે પૂછાયા. We were asked by the men 'when did you return from Oojein?'

પવનથી વૃક્ષો હાલ્યાં Trees shook by the wind.

સેનાપતયઃ અરીણામ્ પરાજયેન અમોદન્ત । સરદારૈઃ શત્રુના પરાજયથી ખુશ થયા. The generals rejoiced at the defeat of the enemies.

ચોરાઃ ગૃહમ્ પ્રાવિશન્ પરમ્ ધનમ્ ન અલભન્ત । ચોરો ઘરમાં પેદા પણ તેમને ધન મળ્યું નહીં. Thieves entered into the house, but they did not get wealth.

કન્યાઃ જનકમ્ અવન્દન્ત । છોકરીઓ આપને પગે લાગી. The girls bowed to their father.

અમે ગુરુ કનેથી શસ્ત્રો શિખ્યા. We learnt (the use of) missiles from our preceptor.

વીર્યેણ ચ વિદ્યાયાઃ બલેન પ્રાકાશન્ત । તેઓ તેજથી અને વિદ્યાના બળથી શોભતા હતા. They shone by their valour and strength of knowledge.

કૃષીવિલાઃ વીજસ્ય આરોપણમ્ આરમ્બન્ત । ખેડુતોએ ખીને રોપવાનું શરૂ કર્યું. Husbandmen began the sowing of seeds.

નારાયણસ્ય દુષ્કૃતાનિ જનકાય ન અરોચન્ત । નારાયણનાં દુષ્ટ કૃત્યો તેના પિતાને રૂચ્યાં નહીં. Narayana's wicked deeds did not please his father.

ઉદ્યમથી હરિના પૈસા વધ્યા. Hari's riches increased by industry.

ક્ ળ્ ગ કે ઘ્ ની પછી હ આવે તો તે હ ને બદલે વિકલ્પે કરીને ઘ્ મૂકાય છે. જેમકે વાગ્+હરિઃ=વાગ્ધરઃ or વાગ્હરિઃ ।

ચ્ છ્ જ્ કે ઝ્ ની પછી હ આવે તો તે હ ને બદલે વિકલ્પે કરીને ઝ્ મૂકાય છે. જેમકે આજ્+હલૌ=આજ્હલૌ or આજ્હલૌ ।

દ્ ઢ્ ઢ્ કે ઢ્ ની પછી હ આવે તો તે હ ને બદલે વિકલ્પે કરીને ઢ્ મૂકાય છે. અલેહ્+હયઃ=અલ્હયઃ or અલેહ્ હયઃ

તૂ થૂ દૂ કે ઘૂ ની પછી હૂ આવે તો તે હૂ ને બદલે વિકલ્પે
કરીને ઘૂ મૂકાય છે. જેમકે ઉઘમાદ્ + હરેઃ = ઉઘમાદ્ધરેઃ or
ઉઘમાદ્ હરેઃ.

પ ફૂ બૂ કે મૂ ની પછી હૂ આવે તો તે હૂ ને બદલે વિકલ્પે
કરીને મૂ મૂકાય છે. જેમકે ગુબ્+હન્તિ=ગુબ્મન્તિ or ગુબ્ હન્તિ.
અનિષ્ટમ ન આશંકામહિ । અમે અનિષ્ટ-ખોટું ધાર્યું નહોતું.
We did not suspect evil.
ધનના ઢગલા બ્રાહ્મણોને અપાયા. Heaps of money were
given to Brahmanas.

વાંદરા રાક્ષસો સાથે લડ્યા. કપયો રાક્ષસૈઃ સહાયુધ્યન્ત ।
અમે જે કાશીમાં પડિતો સાથે ખોડ્યા. કાશ્યાં પણ્ડિતાનભાષાવહિ ।
તેઓએ શાંતિથી ઇપકો સહ્યો. સ્વાસ્થ્યેનોપાલમ્ભમસહન્ત ।
જે તારા પૂર્વમાં પ્રકાશ્યા. તારકે પ્રાચ્યાં પ્રાકાશેતામ ।
તમે માણસોથી વખણાયા. મનુષ્યૈરશસ્યધ્વમ ।
તમે જે રામથી ફરમાવાયા. રામેણાદેશ્યેથામ ।
અમે ઋષિઓને જમવા નોતર્યા. ઋષીન્ પ્રોક્ત્વાન્યમન્ત્રયામહિ ।
અયોધ્યાથી જમુસો ક્યારે પાછા આવ્યા? અયોધ્યાયા દૂતાઃ
કદા ન્યવર્તન્ત ।
અમે હરિકેનેથી મહેર ધારી ન હતી. હરેઃ કૃપાં નાપૈક્ષામહિ ।
અમે નિશાળમાં ચોપડીઓ મેળવી. પાઠ-શાળાયાં સ્તકાન્યલભામહિ ।
જે પરીક્ષકોએ જે છોડીને નૃસમાં તપાસી. પ્રાશ્નિકૌ કન્યે નૃત્યે
પર્યેતેતામ ।
અમે જે અમારી મના દર્શનથી હરખાયા. જનન્યા દર્શને-
મોતવહિ ।
તમે જેએ કામ આરંભ્યું નહીં. કાર્યં નારમેથામ ।
અમે જે ઋષિને નમ્યા. ઋષિમવન્દાવહિ ।

તે બેએ રાજ તરફથી તુચ્છકારની શંકા રાખી. નૃપાદવધીરણામા-
શङ્કેતામ્ ।

અમે ગંધર્વોના કુળમાં જન્મ્યા હતા. ગન્ધર્વાણામ્ કુલેઽજાયામહિ ।
પદ્મિઓએ તેમના મુખીની સલાહને ન ગણુકારી અને જળમાં પડ્યા.
વિહગા નાયકસ્યોપદેશમવાધીર્યન્ત જાલેઽપતશ્ચ ।

આત્મણોના અપરાધો રાજથી માફ કરાયા. બ્રાહ્મણાનામપરાધા
નૃપેણાક્ષમ્યન્ત ।

તમે બે વાદને બેધને ભયથી ધ્રુજ્યા. વ્યાગ્રસ્ય દર્શનેન મયાદ-
કમ્પેથામ્ ।

હાથીને પકડવાને તમે યત્ન કીધું. ગજસ્ય ગ્રહણાયાયતધ્વમ્ ।
તે બે છોકરાં તેમની માવિના ચેનથી રહ્યાં નહીં. બાલૌ જનની
વિના નારમેતામ્ ।

રામના ગુણો કવિઓથી વખણાયા. રામસ્ય ગુણાઃ કવિભિ-
રશસ્યન્ત ।

ઉદ્યોગથી તેમણે ધણો પૈસો મેળવ્યો. ઉદ્યમેન પ્રભૂતં ધનમલભન્ત ।
તે બેએ તેમની દીકરીઓને જંગલમાં શોધી. કન્યાં વનેઽમૃગયેતામ્ ।
તે બે મુસાફરોથી કેરીઓ ચખાઈ. પાન્થામ્યામામ્રે અસ્વાદેતામ્ ।

પાઠ ૧૯, ૨૦.

જે ઋકારાંત નરજાતિનાં રૂપો ભ્રાતૃ જેવાં લેવાય છે તે
શબ્દો—પિતૃ, ભ્રાતૃ, જામાતૃ, દેવૃ, નૃ, સવ્યેષ્ટ અને શંસ્તૃ,
શંસ્તૃ=one who praises.

ભ્રાતૃ નાં રૂપો.

ભ્રાતા
ભ્રાતઃ

ભ્રાતરૌ
”

ભ્રાતરઃ
”

આતરમ્	”	આતૃન્
આત્રા	આતૃમ્યામ્	આતૃભિઃ
આત્રે	”	આતૃમ્યઃ
આતુઃ	”	”
”	આત્રોઃ	આતૃણામ્
આતરિ	”	આતૃષુ

નૃ નાં ૩પો.

ના	નરૌ	નરઃ
નઃ	”	”
નરમ્	”	નૃન્
ત્રા	નૃમ્યામ્	નૃભિઃ
ત્રે	”	નૃમ્યઃ
તુઃ	”	”
”	ત્રોઃ	નૃણામ્-નૃણામ્
તરિ	”	નૃષુ

ઉપર પિતૃ વિગેરે કહ્યા તે શિવાયના ઋકારાંત નરબ્જતિના શબ્દોનાં ૩૫ નેતૃ પુ. m ના જેવાં લેવાય છે.

નેતૃ m નાં ૩પો.

નેતા	નેતારૌ	નેતારઃ
નેતઃ	”	”
નેતારમ્	”	નેતૃન્
નેત્રા	નેતૃમ્યામ્	નેતૃભિઃ
નેત્રે	”	નેતૃમ્યઃ
નેતુઃ	”	”

” નેત્રોઃ નેત્રુણામ્
નેતરિ ” નેત્રુષુ

આ પ્રમાણે ત્વષ્ટૃ, ધાતૃ તથા મર્તૃ નાં તેમજ કર્તૃ, ગન્તૃ, દાતૃ વગેરે વિશેષણોનાં નરજાતિનાં રૂપ લેવાં.
ઉ કારાંત નરજાતિનાં નામોનાં રૂપ ગુરુ જેવાં લેવાય છે.

ગુરુ m. નાં રૂપો છે.

ગુરુઃ	ગુરૂ	ગુરવઃ
ગુરો	”	ગુરૂવઃ
ગુરુમ્	”	ગુરૂન્
ગુરુણા	ગુરુભ્યામ્	ગુરુભિઃ
ગુરવે	”	ગુરુભ્યઃ
ગુરોઃ	ગુર્વોઃ	ગુરુણામ્
ગુરૌ	”	ગુરુષુ

પરશુ m.

પરશુઃ	પરશૂ	પરશવઃ
પરશો	”	”
પરશુમ્	”	પરશૂન્
પરશુના	પરશુભ્યામ્	પરશુભિઃ
પરશવે	”	પરશુભ્યઃ
પરશોઃ	”	”
”	પરશ્વોઃ	પરશૂનામ્
પરશૌ	”	પરશુષુ

મૃત્યુ m.

મૃત્યુઃ	મૃત્યૂ	મૃત્યવઃ
મૃત્યો	”	”
મૃત્યુમ્	”	મૃત્યૂન્

મૃત્યુના	મૃત્યુમ્યામ્	મૃત્યુભિઃ
મૃત્યુવે	"	મૃત્યુમ્યઃ
મૃત્યોઃ	"	"
"	મૃત્યુવોઃ	મૃત્યૂનામ્
મૃત્યૌ	"	મૃત્યુષુ
	શત્રુ m.	
શત્રુઃ	શત્રૂ	શત્રુવઃ
શત્રો	"	"
શત્રુમ્	"	શત્રૂન્
શત્રુણા	શત્રુનામ્	શત્રુભિઃ
શત્રુવે	"	શત્રુમ્યઃ
શત્રોઃ	"	"
"	શત્રુવોઃ	શત્રૂનામ્
શત્રૌ	"	શત્રુષુ

આ પ્રમાણે રૂષુ, તરુ, પાંસુ, પ્રમુ, બાહુ, બિન્દુ, મનુ, વાયુ, વિષ્ણુ, શમ્ભુ તથા શિશુનાં ૩૫ લેવાં.

ઉકારાંત નારીજાતિનાં નામોનાં ૩૫ ધેનુ જેવાં લેવાય છે.

ઉકારાંત નાન્યતરજાતિનાં નામોનાં ૩૫ મધુ જેવાં લેવાય છે.

	મધુ n.	
મધુ	મધુની	મધૂનિ
"	"	"
મધુના	મધુમ્યામ્	મધુભિઃ
મધુને	"	મધુમ્યઃ
મધુનઃ	"	"
"	મધુનોઃ	મધૂનામ્

મધુનિ
મધુ-મધો

”
મધુની

મધુષુ
મધૂનિ

	અશ્વ n.	
અશ્વ	અશ્વણી	અશ્રૂણિ
અશ્વ	”	”
અશ્વણા	અશ્વમ્યામ	અશ્વમિ:
અશ્વણે	”	અશ્વમ્ય:
અશ્વણ:	”	”
”	અશ્વણો:	અશ્વણામ
અશ્વણિ	”	અશ્વણુ
અશ્વ-અશ્રો	અશ્વણી	અશ્રૂણિ

‘વિશ્વ n’ આ શબ્દ સર્વનામ છે, તેનાં રૂપો આ પ્રમાણે:—

વિશ્વમ વિશ્વે વિશ્વાનિ	વિશ્વસ્મૈ ” વિશ્વેભ્ય:
હે વિશ્વ ” ”	વિશ્વસ્માત્,, ”
વિશ્વમ ” ”	વિશ્વસ્યવિશ્વયો:વિશ્વેષામ
વિશ્વેન વિશ્વામ્યામ વિશ્વૈ:	વિશ્વસ્મિન્,, વિશ્વેષુ

નામ તથા વિશેષણોનું (Feminine base) સ્ત્રીલિંગ અંગ બનાવવાને સંસ્કૃતમાં આ અને ી એવા બે પ્રત્યયો છે.

અકારાંત નામ તથા વિશેષણોને ધણું ખરું આ પ્રત્યય લાગે છે. જેમકે અજ ‘અકરો,’ નું અજા ‘અકરી.’ બાલ ‘બાળક’ નું બાલા ‘બાળકી,’ ‘છોકરી,’ અશ્વ ‘ધોડો’ નું અશ્વા ‘ધોડી,’ વત્સ ‘છોકરો,’ નું વત્સા ‘છોકરી’ બ્રાહ્મણ નું બ્રાહ્મણી. અલકુનીયનું અલકુનીયા, લવણ નું લવણા, વિશાલનું વિશાલા, રક્ત ‘રણું’ નું રક્તા, ધવલ ‘ધોળું’ નું ધવલા, શ્યામ ‘શામળું’ નું શ્યામા, વૃક્ષનું વૃક્ષા. આ પ્રમાણે આકારાંત થયેલા વિશેષણોનાં ૩૫ શાલા જેવાં લેવાય છે.

નીચેનાં અનિયમિત સ્ત્રીલિંગરૂપો તૈયાર કરો.

નરજાતિ	નારીજાતિ
इन्द्र	इन्द्राणी
देव	देवी
पति वर	पत्नी स्त्री.
पितामह आपना आप	पितामही आपनी भा,
पितृ आप	मातृ भा
पुत्र	पुत्री
मातामह भाना आप	मातामही 'भा' ની 'મા'
भव महादेव	भवानी पार્વती.
राजन् राम	राज्ञी राणी.
श्वशुर ससुरा	श्वश्रू सासु
सुन्दर	सुन्दरा-सुन्दरी
हय घोडा	हयी घोड़ी.
हरिण હરણુ	हरिणी હરણી.

इकारांत विशेषणानुं स्त्रीलिङ्गअंग स्त्रीलिङ्गभां नरजतिना जेवुं *ज* कायम रहे छे. सुरभि *m* नां ३५ कलि जेवां थाय छे. सुरभि *f*. नां मति जेवां थाय छे. अने सुरभि *n*. नां प्राधमि-रभां आप्यां *ज* छे.

उकारांत विशेषणानुं स्त्रीलिङ्ग अंग नरजति जेवुं थाय छे पणुं એમના અંત્ય ઉ ની પહેલાં જોડાક્ષર ન હોય તો વિકલ્પે કરીને ઈ લાગે છે; જેમકે સાધુ પરથી સાધુ અને સાધ્વી, बहु परથી बहु અને बहू, साधु *m* नां ३५ गुरु जेवां, साधु *f*. नां ३५ धेनु जेवां, અને સાધ્વી નાં दासी जेवां: साधु *n* नां मधु जेवां पण्डु पाण्डु Palewhite, yellowish નું पाण्डु *ज* स्त्रीलि-ંગभां रहे छे तथा पङ्क 'लंगडो' नुं पङ्क 'लंगडी' स्त्री थाय छे.

જે વિશેષણોને છેડે તૂ, મત્, વત્, ઇન્, કે યસ્ હોય છે તેમનું સ્ત્રીલિંગ અંગ ઈ લગાડે થાય છે, જેમકે દ્રેષ્ટ+ઈ=દ્રેષ્ટી, આયુષ્મત્+ઈ=આયુષ્મતી, યશસ્વત્+ઈ=યશસ્વતી, મેઘાવિન્+ઈ=મેઘાવિની, શ્રેયસ્+ઈ=શ્રેયસી. સુખમાજ્ અને વનૌકસ્ એ વિશેષણોને છેડે તૂ, મત્ વગેરે ઉપર કહેલા પ્રત્યયોમાંનો કોઈ નથી માટે ઈ લાગે નહીં.

જે વિશેષણોને છેડે વસ્ કે જવસ્ હોય છે તેમનું સ્ત્રીલિંગ અંગ વસ્ કે જવસ્ ને બદલે ઉષી મૂકવાથી થાય છે. જેમકે તસ્થિવસ્+નું તસ્થુષી અધ્યૃષિવસ્+નું અધ્યૃષુષી, ચક્રવસ્+નું ચક્ર+ઉષી=ચક્રુષી, જહુવસ્+નું જહ+ઉષી=જહુષી.

સ્ત્રીલિંગમાં ફકરાંત થયેલાં વિશેષણોનાં ૩૫ દાસી જેવાં લેવાય છે.

	દ્રેષ્ટ m નાં ૩૫૦.	
દ્રેષ્ટા	દ્રેષ્ટારૌ	દ્રેષ્ટારઃ
દ્રેષ્ટારમ્	"	દ્રેષ્ટૃન્
દ્રેષ્ટ્રા	દ્રેષ્ટૃન્યામ્	દ્રેષ્ટૃભિઃ
દ્રેષ્ટ્રે	"	દ્રેષ્ટૃભ્યઃ
	એજ પ્રમાણે બાકીનાં નેત્ર જેવાં.	

દ્રેષ્ટ+ઈ=દ્રેષ્ટી નાં ૩૫ દાસી જેવાં.

	દ્રેષ્ટ n.	
દ્રેષ્ટ	દ્રેષ્ટણી	દ્રેષ્ટૃણિ
"	"	"
દ્રેષ્ટૃણા	દ્રેષ્ટૃન્યામ્	દ્રેષ્ટૃભિઃ
દ્રેષ્ટૃણે	"	દ્રેષ્ટૃભ્યઃ
એજ પ્રમાણે બીજાં ૩૫૦.		

આ દ્વેષ્ટૃનાં ૩૫ પ્રમાણે કર્તૃઃ ગન્તુ, દ્રષ્ટુ વગેરે ઋ કારાંત વિશેષણોનાં ૩૫ લેવાય છે.

લોકોનાં નામપરથી અનેકા દેશનાં નામો સંસ્કૃતમાં બહુ વચનમાં વપરાય છે. જેમકે વજ્રાનાં નૃપઃ, મગધેષુ પાટલિપુત્રં નામ નગરમ્, આર્યાઃ કુરુષુ વસન્તિ, કલિંગેષુ વસતિ, પણ જ્યારે દેશ, વિષય જેવા શબ્દો સાથે વપરાય છે ત્યારે એક વચન વપરાય છે. જેમકે મગધેદેશે.

સંસ્કૃતમાં નિષેધાર્થ અતાવવાને વ્યંજનથી શરૂ થતાં શબ્દોની પહેલાં અ મુકાય છે અને સ્વરથી શરૂ થતા શબ્દોની પહેલાં અન્ મુકાય છે. જેમકે

લઙ્ઘનીય violable.

અલઙ્ઘનીય inviolable.

વિનય modesty.

અવિનય immodesty.

નીતિ morality.

અનીતિ immorality.

કાલ time.

અકાલ not time, improper time.

•નેતઃ, પિતઃ, દ્વેષ્ટઃ, માતઃ, વગેરે સંબોધન એક વચનમાં ૩૫ોમાં છેલ્લો વિસર્ગ રૂ ને બદલે આવેલો છે. પદાન્ત રૂ ની પછી અધોપ વ્યંજન હોય. અથવા કોઈ વ્યંજન ન હોય ત્યારે તેનો વિસર્ગ થાય છે. તેથી નેતઃ ગચ્છામિ=નેતગચ્છામિ, પિતઃ बोधसि=पितबोधसि, દ્વેષ્ટઃ वदसि=द्वेष्टवदसि તેમજ પિતઃ आगच्छ=पितआगच्छ અર્થાત્ રૂ નો વિસર્ગ થયો હોય અને તેની પછી ધોષ વ્યંજન અથવા સ્વર આવે તો પાછો વિસર્ગનો રૂ કરવો. જેમકે પ્રાતઃ उत्थाय=प्रातरुत्थाय, पुनः भवतु=पुनर्भवतु, पुनः रमते=पुनर्रमते=नारमते.

વાક્યો.

પાઠ ૧૯ મો.

શંકર જય પામે છે. Siva conquers.

બે હાથ ફરકે છે. The two arms throb.

પવનથી વૃક્ષો હાલે છે. Trees shake by the wind.

ભમરા મધ પીએ છે. Bees drink honey.

માણસો પૈસાને ચહાય છે. Men desire riches.

ઇન્દ્રે શત્રુઓને જીત્યા. Indra conquered his enemies.

યોદ્ધો શત્રુ ઉપર બે બાણ ફેંકે છે. The warrior discharges two arrows at his enemy.

ચાતકને પાણીનું ટીપું પણ મળતું નથી. The *chataka* does not get even drop of water.

વિષ્ણુને પૂજા ગમે છે. Worship pleases Vishnu.

શેઠોથી નોકરો ફરમાવાયા. Servants were commanded by their lords.

હું દુનીયાના બનાવનારને નમું છું. I bow to the author of the universe.

હું ગુરુઓને શિષ્યનું ઉદ્વેગપણ કહું છું. I inform the teachers of the pupil's rudeness.

સીતા, લક્ષ્મણ દીયરની પછાડી ગઈ. Sita followed Lakshmana, her husband's brother.

છોકરીના વરને જમાઈ કહે છે. They call the daughter's husband 'son-in law.'

પતિને માટે સંદેશો મોકલાય છે. A message is sent for her husband.

ઝીના બને ગાલપર બે આંખમાંથી આંસુ ખરે છે. Tears drop

upon the two cheeks of the woman from her two eyes.

વિશ્વકર્માથી અમરાવતી રચાઈ. Amaravati was created by the architect of the gods.

પિતરઃ પુત્રૈઃ વન્દ્યન્તે । પિતાઓ પુત્રોથી વન્દાય છે. Fathers are saluted by their sons.

રામ જનકનો જમાઈ થાય. Ram is Janaka's son-in-law. પાંડવોએ દ્રૌપીઓને લગાઈમાં હત્યા. The Pandavas conquered their haters in the battle.

કિંકરઃ મર્તારમ્ અનુસરાતિ । ચાકર શેઠને અનુસરે છે. The servant follows his master.

મનુથી ધર્મ લખાયો. The code of duty was written by Manu.

(અહીં ધર્મ=વ્યવહારસાધક નિયમોનો સંગ્રહ)

સ્રષ્ટાથી લોકો સરજાય છે. People are created by the Creator.

તળાવનું પાણી રસ્તે જનારાઓથી પિવાયું. The water of the tank was drunk by the goers on the way.

જન્યકોએ દાતારને મેળવ્યો નહીં. The beggars did not get the donor.

રામ છોકરાને લાડુ આપે છે. રામઃ શિશુભ્યો મોદકં યચ્છતિ ।

આકાશ ધૂળથી ભરાય છે. આકાશઃ પાંસુના મ્રિયતે ।

પરશુરામે શત્રુઓને ફરશીથી માર્યા. પરશુરામઃ શત્રૂન્ પરશ્વના પ્રાહારત્ ।

વાદળોમાંથી જળની ટીપાં પડે છે. મેઘેભ્યો જલં ચ બિન્દવઃ પતન્તિ ।

સજ્જાએ શહેરના રખેવાળોને બોલાવ્યા. નૃપો નગરસ્ય રક્ષિતૃનાહ્વયત્ ।

બાળક આપનું માને છે. બાલઃ પિતરમનુરુધ્યતે ।

અવન્તીના માલીકે પ્રધાનોને કહ્યું. અવન્ત્યાઃ પ્રમુઃ ત્રાંચવાનમાષત ।

હરિ જીવડે તાળવાને અડક્યો. હરિજિયા તાલવસ્ત્ર શત્રુ
ભીઓ પતિઓ સાથે બાગમાં ગઈ. નાર્યો ભર્તૃભિઃ સંતોષાનમગચ્છન્ ।
ઋષિઓ મંત્રોના દ્રષ્ટા હતા. ઋષયો મન્ત્રાણાંદ્રષ્ટાર આસન્ ।

લોકો વિષ્ણુને પૂજે છે. જના વિષ્ણુ પૂજયન્તિ ।

ઋતુર્પર્ણ સારથિઓ સાથે બોલ્યો. ઋતુર્પર્ણઃ સવ્યેષ્ટનવદત્
રામ પોતાના ભાઈ લક્ષ્મણ સાથે વનમાં ગયો. રામો ભ્રાત્રા લક્ષ્મણેન
સહ વનમગચ્છત્ ।

રાવણનાં માથાં રામથી બાણોવડે કપાયાં. રાવણસ્ય શીર્ષાણિ
રામેણેષુભિરચ્છિદ્યન્ત ।

માણસોથી વારંવાર વિદ્વેના ભયથી કામ અરંભતું નથી. મનુષ્ય-
રનેકશો વિદ્વાનાં ભયેન કાર્યં નારમ્યતે ।

ભીમ શત્રુ સાથે બે હાથે લડ્યો. ભીમઃ શત્રુણા બાહુભ્યામયુધ્યત ।
દેવો પાપના કરનારાઓને શિક્ષા કરે છે. દેવાઃ પાપસ્ય કર્તૃન્
દણ્ડયન્તિ ।

આડે માર્ગે જનારા લોકોથી નિંદાય છે. વિમાર્ગેણ ગન્તારો જનૈ-
ર્નિન્દ્યન્તે ।

ધર્મ રાજ્યને વિનાશમાંથી બચાવનાર છે. ધર્મો રાષ્ટ્રસ્યનાશા દ્રક્ષિતા ।
દુર્જનની જીભના ટેરવાપર મધ રહે છે, હૈયામાં તો ઝેર. દુર્જનસ્ય
જિહ્વાયા અગ્રે મધુ તિષ્ઠતિ હૃદયે તુ વિષમ્ । વૃક્ષો છાયાથી મુશ-
કરોને આનંદ આપે છે. તરવશ્છાયાયા પાન્થાનાહાદયન્તિ ।

વિશ્વામિત્રની સાથે રામનું વનમાં જવાનું તેના પિતાથી કબુલ કરાયું.
વિશ્વામિત્રેણ સહ રામસ્ય વનં ગમનં પિત્રાન્વમન્યત ।

પવન કાળાં વાદળાં રિખેરી નાંખે છે. વાયુઃ શ્યામાન્ મેઘાન્
નિરસ્યતિ ।

લોકો ભુખ્યાને અન્ન આપનારાઓને વખાણે છે. જનાઃ શુદિતેભ્યોઽ-
ન્નસ્ય દાતૃઃ શંસન્તિ ।

સીતાના પતિએ અને દીયરે સીતાને શોધી. સીતાયા ભર્તાદેવા ચ
સીતામન્વેષ્યતામ્ ।

પાઠ ૨૦ મો.

ઝાડપરથી ફુલો પડ્યાં. Flowers fell from the tree.

શિવની કૃપાથી કલ્યાણ થાય છે. Good happens by the grace of Siva.

આપણે ગુરુઓના હુકમોને પાળીએ છીએ. We obey the orders of our preceptors.

સાધુઓ મૃત્યુનો ભય ગણતા નથી. Sages do not consider the fear of death.

પિતાપ્રતિ રામને ઘણું માન છે. Rama has great respect for his father.

વિશ્વના કર્તાની ઇચ્છા ન ઉલ્લંઘન કરાય એવી છે. The wish of the Creator of the universe cannot be transgressed.

(આ વાક્યમાં **इच्छा** ના આ ની પછી **अलङ्घनीया** નો અ આવ્યો છે. **आ+अ=आ** થાય છે છતાં પણ અ ને માટે અવગ્રહ મૂક્યો છે. જો અવગ્રહ ન હોતો તો એમ પણ અર્થ થાત કે **इच्छा=भरत्**, **अलङ्घनीया=उल्लंघन** કરાય એવી આમ અર્થ ફરી જવાનો સંભવ હોય ત્યાં અવગ્રહ જરૂર મૂકાય છે.)

તે દ્વેષીઓના સુખને સહન કરતો નથી. He does not endure the happiness of his haters.

ચંદ્રમાં ડાઘો દેખાય છે. A spot is seen in the moon.
રામ સગાવહાલામાં સ્નેહથી રહે છે. Rama behaves with affection towards his relations.

મધમાં મીઠાશ છે. There is sweetness in honey.

માણસોમાં બ્રાહ્મણ શ્રેષ્ઠ છે. The Brahmin is the best among men.

તેઓ દાતાઓ કનેથી પૈસો મેળવે છે. They get wealth from donors.

કુરુખ્યઃ દૂતઃ આગચ્છત્ । કુરુદેશથી કાસદ આવ્યો. A messenger came from the Kurus.

કાકા આપના ભાઈ થાય. The paternal uncle is the father's brother.

વસ્તુનિ અવત્વારોપઃ અજ્ઞાનમ્ । વસ્તુમાં વસ્તુ નથી એવો આરોપ એ અજ્ઞાન છે. Ascribing something that is not real to a real thing is ignorance. તેણે બે આડુના બળથી પૃથ્વી જિતી. He conquered the earth by the strength of his two arms.

भीमस्य भ्रातरि अर्जुने कर्णः बाणान् अमुञ्चत् भीमना ભાઈ અર્જુનપર કર્ણે આણો મૂક્યાં. Karna discharged arrows at Arjuna, Bhima's brother.

मृदुनि मृगस्य शरीरे निशितस्य बाणस्य पातः तूलस्य राशौ अग्नेः इव । નાજુક હરણુના શરીરપર તીક્ષ્ણ આણનું પડવું રૂના દગલામાં દેવતાના જેવું હોય છે. The falling of a sharp arrow on the delicate body of a deer is just like that of fire on a heap of cotton જેમ દેવતા લાગવાથી રૂ બળી જાય છે તેમ તીક્ષ્ણ આણ પડવાથી હરણુનું શરીર મરણુતોલ થાય છે અથવા નાશ પામે છે.

तनुषु विभवेषु नरा ज्ञातिभिः त्यज्यन्ते થોડી સંપત્તિમાં માણસો સગાવહાલાંથી તજાય છે. Men with little riches are abandoned by their relations.

पशुઓમાં પણ નિમકહલાલપણું જણાય છે. Gratitude is seen even among beasts.

તેણે શ્રોતાઓના આગ્રહથી કથા આરંભી. He commenced the story through the importunity of hearers.

કડવું પણ હિતના કહેનાર મિત્રપ્રતિ ક્રોધથી બસ, દૂર રહેવું. A

Away with anger at a friend who speaks a wholesome thing though unpleasant.

भारतवर्षीयानाम् नप्तुः लाभे अतीव उत्कण्ठा । हिंदुઓની પૌત્રને મેળવવામાં ઘણી આતુરતા હોય છે. The Indians have great anxiety for getting a grandson. દીકરાને ઘેર દીકરા જોવાની હિંદુઓને બહુ મરજી હોય છે.

સાધૂનામ ભૂતેષુ પરમમ્ કારુણ્યમ્ । સત્પુરુષોની જીવ માત્રપર ઘણી દયા હોય છે. Sages have great compassion towards beings.

તે છોકરીને જમાઈને ઘેર લઈ જાય છે. He carries his daughter to the house of her husband.

રામ રઘુઓમાં મુખ્ય હતા. રામો રઘૂનાં મુખ્યઃ ।

મેં કર્તા પાસેથી ચોપડી મેળવી. કર્તુઃ પુસ્તકમલમે ।

લક્ષ્મી વિષ્ણુની સ્ત્રી હતી. લક્ષ્મીર્વિષ્ણોઃ પત્ની ।

તે શ્રોતાઓની માફી માગે છે. શ્રોતૃન્ ક્ષમાં યાચતે ।

જનકે પૌત્રોનો રથ જોયો. જનકો નપ્તૃનાં રથમૈક્ષત ।

નારાયણે હરિના જમાઈઓના ઘોડા જોયા. નારાયણો હરેર્જામાતૃ-
નામશ્વનપશ્યત્ ।

આર્યો કુરમાં રહેતા હતા. આર્યાઃ કુરુષ્વવસન્ ।

પોપટ ઝાડપર બેઠો. શુકસ્તરાવુપાવિશત્ ।

હરિના પૌત્રનો આકર ગામ ગયો. હરેર્નપ્તુઃ કિંકરોગ્રામમગच्छत् ।

કર્ણુ દાતારોમાં પહેલો હતો. કર્ણો દાતૃષુ પ્રથમઃ ।

સિંહ પશુઓનો રાજા છે. सिंहः पशूनां प्रभुः ।

હરિ રમાના પતિનો મિત્ર થાય. હરી રમાયા મર્તૃમિત્રમ્ ।

ચંદ્રનું બિંબ વધે છે અને ઘટે છે. ચન્દ્રોર્બિમ્બં વર્ધતે ક્ષીયતચ ।

પોતાના ભાઈ રામની આજ્ઞાથી લક્ષ્મણે સીતાને વનમાં તજી. આત્
રામસ્યા રોને લક્ષ્મણઃ સીતાં વનેઽત્યજત્ ।

સષ્ઠાથી દુનિયા થઈ. ધાતુવિશ્વમજાયત ।

તેણે પોતાના ધણીની ખજર મેળવી. મર્ત્વર્તામલમત ।

આહુના બળથી તેણે શત્રુઓને જિત્યા. બાહોર્બલેનશત્રૂનજયત્ ।

પર્વતોને જખરા પવનથી પણ ભય નથી. પર્વતામાં પ્રબલાઃપયોરપિ મયં ન ।

હાથા માણસો છોકરામાંથી પણ જ્ઞાન મેળવે છે. પ્રજ્ઞા બાલેભ્યોઽપિ જ્ઞાનં લભન્તે ।

હે શંભુ ! મારા પાપ માફ કર. શમ્મો પાપાનિ ક્ષામ્ય । Forgive

=માફ કર એ Imperative આજ્ઞાર્થનું રૂપ છે. Imperative

માં બીજા પુરુષ એકવચનનો પ્રત્યય નથી. તેથી ક્ષમ [ક્ષામ]

4th conj Parasm,+ગણની નિશાની=ક્ષામ્ય રૂપ થયું છે]

ઋષિઓમાં હશ્વરપર ધણો પ્રેમ જણાય છે. ઋષિષ્વાશ્વરે પરમ:

સ્નેહો દૃશ્યતે ।

પક્ષિઓ વૃક્ષોની ડાળીઓપર બેસે છે. વિહગાસ્તરૂણાં

શાખાસ્પવિશન્તિ ।

નોકરો શેઠના હુકમોનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી. મૃત્યાઃ પ્રમૂણામાજ્ઞા

ન લઙ્ઘ્યન્તે ।

તેણે સ્વામીકનેથી માને ઘેર જવાને રજા મેળવી. મર્તુર્જનન્યા ગૃહં

ગમનાયાનુજ્ઞામલમત ।

વિષ્ણુના ભકતોથી વૈકુંઠમાં વાસ મેળવાય છે. વિષ્ણોર્મક્તૈર્વૈકુણ્ઠે

વાસો લભ્યતે ।

પાઠ ૨૧ મો.

વધૂ નાં રૂપો.

વધ્વી

"

વધૂ:

વધૂ

વધ્વ:

"

વધૂમ	∴	વધૂઃ
વધ્વા	વધૂમ્યામ	વધૂભિઃ
વધ્વૈ	”	વધૂમ્યઃ
વધ્વાઃ	”	”
”	વધ્વોઃ	વધૂનામ
વધ્વામ	”	વધૂષુ

માતૃ જેવા જે ઋકારાંત નારી જાતિનાં નામનાં ૩૫ લેવાય છે તે શબ્દોઃ—માતૃ, દુહિતૃ, નનન્દ, નનાન્દ, યાતૃ, માતૃ ના ૩૫ પ્રાક્રમરમાં આપ્યાં છે.

સ્વસૃ નાં ૩૫૦.

સ્વસા	સ્વસારૌ	સ્વસારઃ
સ્વસઃ	∴	”
સ્વસારઃ	”	સ્વસૃઃ

બાકીનાં ૩૫ માતૃ નાં જેવાં લેવાય છે.

સ્નિહ ની સાથે જેના પર સ્નેહ દેખાડાય તેના નામની સાતમી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે જામાતરિ સ્નિહ્યતિ.

સંનિધિ નાં ૩૫ કાલિ જેવાંઃ—

સંનિધિઃ	સંનિધી	સંનિધયઃ
સંનિધિમ્.	”	સંનિધીન્
સંનિધિના	એ પ્રમાણે.	

[અઙ્ગલભૂમિ—આ શબ્દોનો ઉચ્ચાર કેટલીક સ્કુલના છોકરાઓ મેટ્રિક કક્ષામાં આવતા સુધી પણ અઙ્ગલભૂમિ—જેઓ કરે છે, તેમ ન કરતાં ઙ્ગ ખોડે અને લ આખો બોલાય તેમ બોલવું)

હસ્વ હ ડ કે ઋ જે વિશેષણોને છેડે હોય તેમનાં નાન્યતર જાતિનાં ૩૫માં ત્રિજી, ચોથી, પાંચમી, છઠી અને સાતમીના એકચય-

નમાં તથા છટ્ટી અને સાતમીના દિવસનમાં વિકલ્પે કરીને નરન્નતિ જેવાં ૩૫ લેવાય છે.

શુચિ adj., pure ના ' નરન્નતિ ' નાં ૩૫ કાલિ જેવાં.

————— ' નારીન્નતિ ' ————— મતિ —————

	શુચિ n.	
શુચિ	શુચિની	શુચીની
હે શુચિ-શુચે	"	"
શુચિ	"	"
શુચિના	શુચિભ્યામ્	શુચિભિઃ
શુચયે-શુચિને	"	શુચિભ્યઃ
શુચેઃ-શુચિનઃ	"	"
"	શુચ્યોઃ-શુચિનોઃ	શુચીનામ્
શુચૌ-શુચિનિ	"	શુચિષુ
	ગુરુ adj. long.	
ગુરુ m. નાં ૩૫ પૂર્વે આપ્યાં છે.	ગુરુ f.	
ગુરુઃ	ગુરૂ	ગુરવઃ
હે ગુરો	"	"
ગુરુમ્	"	ગુરૂઃ
ગુર્વા	ગુરુભ્યામ્	ગુરુભિઃ
ગુરવે-ગુર્વે	"	ગુરુભ્યઃ
ગુરોઃ-ગુર્વાઃ	"	"
"	ગુર્વોઃ	ગુરુણામ્
ગુરૌ-ગુર્વામ્	"	ગુરુષુ
ગુરુ f ગુરુ+ઈ=ગુર્વી ૫૭ થાય છે તેનાં ૩૫ દાસી જેવાં.		

गुरु	गुरु n.	गुरुणि
हे गुरु-गुरो	गुरुणी	
गुरु	”	”
गुरुणा	गुरुभ्याम्	गुरुभिः
गुरुवे-गुरुणे	”	गुरुभ्यः
गुरोः-गुरुणः	”	”
”	गुरवोः-गुरुणोः	गुरुणाम्
गुरौ-गुरुणि	”	गुरुषु
कर्तृ m. नां ३५ नेतृ m. ज्ञेवां.	कर्तृ n.	
कर्तृ	कर्तृणी	कर्तृणि
हे कर्तृ-कर्तृ	”	”
कर्तृ	”	”
कर्त्रा-कर्तृणा	कर्तृभ्याम्	कर्तृभिः
कर्त्रे-कर्तृणे	”	कर्तृभ्यः
कर्तुः-कर्तृणः	”	”
”	कर्त्रोः-कर्तृणोः	कर्तृणाम्
कर्तरि-कर्तृणि	”	कर्तृषु

આ પ્રમાણે ગન્તુ, દ્રેષ્ટુ, નેતુ વગેરેનાં ૩૫ લેવાં.

Krishna has an ornament. કૃષ્ણનું ધરણું છે. કૃષ્ણસ્ય અલંકારઃ અસ્તિ ।

Rama had two books. રામની બે ચોપડીઓ હતી. રામસ્ય રસ્તકે આસ્તામ્ ।

Janaka has one house. જનકનું એક ઘર છે. જનકસ્ય ગૃહમ્ અસ્તિ ।

The woman has a child સ્ત્રીનું એક બાળક છે. નાર્યાઃ શિશુઃ અસ્તિ ।

આ વાક્યોપરથી to have વાળાં વાક્યોનો સંસ્કૃત તરજુમો કેમ કરવો તે સમજવું. કર્તાની જૂઠી વિભક્તિ આવે છે અને ક્રિયા-પદમાં અસૂ to be નું રૂપ વપરાય છે.

વાક્યો.

સજ્જનની કીર્તિ લોકમાં પ્રસરે છે. The fame of a good man spreads in the world.

સંકટમાં ધીરો પુરૂષ હિંમત છોડતો નથી. A bold man never leaves his courage in a difficulty.

રામ પ્રેમથી દીકરાને ભેટે છે. Rama embraces his son with affection.

તે મોક્ષને માટે દેવને ભજે છે. He worships God for absolution.

તે યક્ષોની વસતિમાંથી આવ્યો. He came from the residence of Kubera's attendants.

દુઃખ દુષ્કર્મથી ઉપજે છે. Misery results from a wicked action.

મદન રતિનો પતિ થાય. Madana is the husband of Rati.

ઈશ્વરઃ સૃષ્ટિયાઃ પાલકઃ ઈશ્વર સૃષ્ટિનો પાળનાર છે. God is the protector of the creation.

બુદ્ધિનો વધારો કીર્તિને માટે છે. (બુદ્ધિના વધારાથી કીર્તિ થાય છે.) The intensity of talent is for fame.

તે જમીનપર બેસે છે. He sits on the ground.

રામની માતાઓ તેમના જમાઈ ઋષ્યશૃંગને આશ્રમે ગઈ. Rama's mothers went to the hermitage of their son-in-law, Rishyasringa.

सीता यातुः च ननान्दरम् आपृच्छत् पश्चात् पितुः गृहम्
अगच्छत् । सीताએ દેરાણીઓ (જેઠાણીઓની) તથા નણંદની રાજ
લીધી અને પછી આપને ઘેર ગઈ Sita took leave of her
husband's brother's wives and her husband's
sister: afterwards went to her father's house.

રઘુના આપે વસિષ્ઠની ગાય રક્ષી. Raghu's father protected
Vasishtha's cow.

નારાયણનાં કામો હરિની પ્રીતિ માટે નથી. (હરિને પ્રસન્ન નથી.)
Narayana's actions do not please Hari.

વેદમાં શૂદ્ર લાયક ગણાતો નથી. (શૂદ્રનો અધિકાર નથી.) A
Sudra is not authorised in Veda.

બુદ્ધાઃ મૂર્ખાણામ્ સ્તુતીઃ વા નિન્દાઃ ન ગણયન્તિ । કાલ્યા પુરુષો
મૂર્ખોની સ્તુતિ અથવા નિંદાને ગણતા નથી. Wise men do
not count the praises or censures of fools.

પ્રધાનોથી રાજ સેવાય છે. A king is served by his
ministry.

ગોવાળીઓ એ ગાયોને રક્ષે છે. A herdsman protects
two cows.

ગોપઃ ધેનૂઃ રક્ષતિ । A herdsman protects cows. જુવ-
તીઓ નદીમાંથી (-નું) પાણી આણે છે. young women bring
water from (-of) the river.

સાસુ જમાઇપર સ્નેહ રાખે છે. A mother-in-law feels
affection for her son-in-law.

તે ચંદ્રના ચળકાટને જુએ છે. He sees the brightness
of the moon.

તે કૃતકર્મોનું ફળ અનુભવે છે. He experiences the result
of his good actions.

લોભથી બુદ્ધિ ચળે છે. Talent goes astray by avarice.
હરિ સ્વભાવે સારો છે. Hari is good by nature.

રામે પિતાને અને માતાને પિંડ આપ્યા. Rama offered balls
of rice to his (deceased) parents.

સ્મૃતિમાં ધર્મ કહ્યા છે. Duty is told in Smriti.

સીતા નણુંદના પતિ ઋષ્યશૃંગને નમી. સીતા નનાન્દુર્મર્તારમૃણ્ય-
શૃંગમનમત્ ।

વિશ્વામિત્ર જાતે ક્ષત્રિય હતા, પાછળથી તે બ્રાહ્મણ થયા. વિશ્વા-
મિત્રો જાત્યા ક્ષત્રિય આસીત્ પશ્ચાદ્ બ્રાહ્મણોઽભવત્ ।

શંખૂક ધંધે ખેડુત છે. શંખૂકો વૃત્ત્યા કૃષીવલઃ ।

સીતા હમેશાં સાસુને ખુશ કરતી. સીતા સદા શ્વશ્રૂમપ્રાણિયત્ ।
રાજાનો પ્રધાન રાજનીતિમાં હેંશિયાર છે. નૃપસ્યામાત્યો નીતૌ
નિપુણઃ ।

સ્મૃતિઓમાં મનુની શ્રેષ્ઠ છે. સ્મૃતિષુ મનોઃ શ્રેષ્ઠા ।

મહારાષ્ટ્રમાં યુવતિઓનો વિનય વખાણવા લાયક છે. મહારાષ્ટ્રે
વધૂનાં વિનયઃ પ્રશસ્યઃ ।

('મહારાષ્ટ્ર') એ દેશનું નામ છે તોપણ એનો અર્થ 'મોટું રાજ્ય'
થાય છે, તથા કુરુ, કલિંગ, મગધ, વજ્ર વગેરે નામો લોકોપરથી
લેવાયલાં સમજાઈ આવે છે તેમ એ સમજાતું નથી માટે એકવચન
વાપર્યું છે.)

રામે પોતાની બેન શાંતાને જોઈ અને પોતાની માને નમ્યા. રામઃ
સન્સારં શાન્તામૈક્ષત માતરમનમચ્ચ ।

રામે માણસને તેની જાત પૂછી. રામો જનં જાતિઃ પૃચ્છત્ ।

માણસો સંપત્તિને ચઢાય છે. જના ઃતિવાચ્છન્તિ ।

છંદ્રેજો છંદ્રંડથી અહીં આવે છે. અઙ્ગલા અઙ્ગલઃ મેરિહાગચ્છન્તિ ।
વેશજના પડોસમાં ગુફાઓમાં દેવોની બહુ પ્રતિમાઓ છે. વરુલં
સંનિધૌ વિવરેષુ વાનાં વહવો મૂર્તયઃ સન્તિ ।

હરિએ રાત્રિએ ધ્યાનમાં ગાળી. હરી રાત્રીધ્યાનેડનયત્ ।

કૃષ્ણની ઘણી છોકરીઓ હતી. કૃષ્ણસ્ય બહવો દુહિતર આસન્ ।
બહાદુરી કીર્તિ આપે છે. શૌર્ય કીર્તયે ।

માણસનો સ્વભાવ કામોપરથી જણાય છે. મનુષ્યસ્ય પ્રકૃતિઃ
કૃતિભ્યો જ્ઞાયતે ।

નારાયણની પાયમાલી તેનાં દુષ્કર્મોનું ફળ છે. નારાયણસ્ય નાશો
દુષ્કૃતીનાં ફલમ્ ।

ધર્મ મનુષ્યનું મોટામાં મોટું ધરણું છે. ધૃતિર્નરસ્ય પરમં ભૂષણમ્ ।
મધ્વરપ્રતિ ધણો પ્રેમ લક્ષિત કહેવાય છે. ईश्वरे परमः स्नेहो
भक्तिरभिधीयते ।

માણસની બુદ્ધિનો પરિપાક એ ઉપદેશનું ફળ છે. મનુષ્યસ્ય બુદ્ધે-
ર્વિકાસ ઉપદેશસ્ય પરિણામઃ ।

સીતાનું મુખ શોભામાં ચંદ્રના સમાન છે. સીતાયા મુખં કાન્ત્યા
ચન્દ્રેણ સમમ્ ।

હાથીની ગતિ ધામી છે. ગજસ્ય ગતિર્મન્દા.

આપે પોતાની છોકરીઓને ધણો પૈસો આપ્યો. પિતા દુહિતૃભ્યઃ
પ્રભૂતં ધનમયચ્છત્.

એતની અલ્પિસ પ્રેમનું ચિહ્ન હતું. સ્વસુરુપહારઃ પ્રીતે શ્રિહૃદ્યાસાજઃ.

પાઠ ૨૨, ૨૩.

Imperative. (લોડ).

આશર્થ.

પરસ્પૃષ્ટના પ્રત્યયો.

આનિ
(none)

તુ

આવ

તમ્

તામ્

આમ

ત

અન્તુ

આત્મનેપદના.

એ	આવહૈ	આમહૈ
સ્વ	ઇથામ	ધ્વમ
તામ	ઇતામ	અન્તામ

પહેલા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુનાં Impera. forms વદાનિ, વદાવ, વદામ, વદ, વદતમ્.....ની પેઠે લેવાં.

ચોથા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુનાં Impera. forms પુષ્યાણિ, પુષ્યાવ, પુષ્યામ, પુષ્ય, પુષ્યતમ્...ની પેઠે લેવાં.

છઠ્ઠા ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુનાં Impera. forms વિશાનિ વિશાવ, વિશામ, વિશ, વિશતમ્...આ પ્રમાણે લેવાં.

દશમાં ગણના પરસ્મૈપદી ધાતુનાં Impera. forms ચોરયાણિ, ચોરયાવ, ચોરયામ, ચોરય, ચોરયતમ્.....આ પ્રમાણે લેવાં.

પહેલા ગણના આત્મનેપદી ધાતુનાં આ ૩૫ મોદૈ, મોદાવહૈ, મોદામહૈ, મોદસ્વ.....વગેરેની પેઠે લેવાં.

ચોથા ગણના આત્મનેપદી ધાતુનાં આ ૩૫ યુધ્યૈ, યુધ્યાવહૈ, યુધ્યામહૈ, યુધ્યસ્વ, યુધ્યેથામ, યુધ્યધ્વમ્...વગેરેની પેઠે લેવાં.

છઠ્ઠા ગણના આત્મનેપદી ધાતુનાં આ ૩૫ મ્રિયૈ, મ્રિયાવહૈ, મ્રિયામહૈ, મ્રિયસ્વ, મ્રિયેથામ,.....વગેરેની પેઠે લેવાં.

દશમાં ગણના આત્મનેપદી ધાતુનાં ૩૫ મૃગયૈ, મૃગયાવહૈ મૃગયામહૈ, મૃગયસ્વ, મૃગયેથામ...વગેરેની પેઠે લેવાં.

Imperative forms. સદ્ with નિ. (active).

નિષીદાનિ	નિષીદાવ	નિષીદામ
નિષીદ	નિષીદસ્તમ્	નિષીદન્ત
નિષીદતુ	નિષીદતામ	નિષીદન્તુ

(passive).

નિષદ્યૈ	નિષદ્યાવહૈ	નિષદ્યામહૈ
નિષદ્યસ્વ	નિષદ્યેથામ	નિષદ્યધ્વમ્

निषद्यताम्	दिशद्येताम्.	निषद्यन्ताम्
	वस् (active).	
वसानि	वसाव	वसाम
वस	वसतः	वसत
वसतु	वसताम्	वसन्त
	(Passive).	
उष्यै	उष्यावहै	उष्यामहै
उष्यस्व	उष्येथाम	उष्यध्वम्
उष्यताम्	उष्येताम्	उष्यन्ताम्
	ह्वे (active).	
ह्वयानि	ह्वयाव वगेरे.	
	(Passive).	
ह्व्यै	ह्वयावहै वगेरे.	
	जि (active).	
जयानि	जयाव वगेरे.	
	(Passive)	
जायै	जीयावहै वगेरे.	

लज्ज धातुની સાથે જેનાથી લાજ ઉત્પન્ન થાય તેના નામની ઘણું ખડું ત્રિજી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે દુષ્કૃતિભિર્લજ્જન્તે તેઓ નકારાં કામથી લાજે છે.

To decrease=અલ્પીભૂ.

તૂ વર્ગના અક્ષર પછી લ આવે તો તેને અદલે લ મૂકાય છે અને નૂ ની પછી લ આવે તો નૂ ને અદલે અનુનાસિક લ મૂકાય છે. જેમકે તત્+લોક:=તલ્લોક:, ઉત્+લઙ્ઘિતુમ્=ઉલ્લઙ્ઘિતુમ્, વિદ્વાન્+લિખતિ=વિદ્વાંલિખતિ, અભિલાષાન્+લભસ્વ=અભિલા-
ષાંલભસ્વ બન્ધૂન્+લઘુત્વમ્=બન્ધૂંલઘુત્વમ્.

વાક્યો. પાઠ ૨૨ મો.

સત્ય જય પામે. Let truth conquer.

છોકરા, તારા આપને નમ. Child, bow to thy father.

દૂતાઃ અયોધ્યામ્ ગચ્છન્તુ । જસુસો અયોધ્યા જય. Let messengers go to Ayodhya.

બે દીકરાઓ ઘોડે ચઢે. Let, the two sons mount the horse.

રે રે વિનયમ્ ત્યજત મા । અરેરે, વિનયને તજે નહીં. Oh, oh, do not abandon your modesty.

બે સખીઓ, ફુલો લાવો. (You two) female friends bring flowers.

હે મિત્ર ! આપણે બંને બાગમાં પેસીએ. Oh friend ! let us both enter the garden.

પાણીને તજ, ઘી પી. Abandon water, and drink ghee.

હું કેવી રીતે વાઘોની સમીપમાં રહું ? How am I to live in the proximity. of tigers ?

લોક દુઃખને તરો, કલ્યાણને જુઓ. Let the world overcome difficulties and see benefits.

માણસોના વ્યાધિઓ નાશ પામે. Let the diseases of men perish.

બે મોર મહેલની ટોચપર નાચો. Let the two peacocks dance on the top of the palace.

બાળકો ! જુઠું બોલો નહીં. Children do not speak falsehood.

તમે બે, બે આસનપર બેસો. You two, sit on the two seats.

છોકરા માને બોલાવ. Child ! call thy mother.

રાજાઓ હંમેશાં પ્રજાને ધર્મ પ્રમાણે રક્ષો. Let kings always

protect their subjects according to the duty.

લોક હંમેશાં આનંદ પામે. Let people always experience joy.

શત્રુનું વેર લેવાનો ઉપાય શિખવો. Teach the way to revenge upon the enemy.

માતા પિતા પ્રસન્ન થાઓ. Parents, you both be pleased.

આપણે સત્યથી દૂર નહીં. Let us not fall off the truth.

સોની સોનું તોળે. Let the goldsmith weigh gold.

માઆપનું અને ગુરુનું વચન પાળ. Act according to the saying of thy parents and preceptor.

પુજ્ય પુરુષોને સન્માન આપ. Adore venerable persons.

પાન્થાઃ તરોઃ છાયાયામ વિશ્રામ્યન્તુ । Let the travellers rest under the shade of the tree.

બે બાળકો હાથ ધુઓ. Two children wash their hands.

તમારા ભાઈનું નામ કહો. भ्रातुरभिधानं कथयत ।

હે બાળકો ! નિશાળે જાઓ અને પાઠ શિખો. बालाः पाठशालां गच्छत पाठं पठत च ।

મંથર રાણીને રક્ષો. ईश्वरो राज्ञीं रक्षतु ।

આપણે ડાહ્યા માણસોની શિખામણને અનુસરીએ. પ્રજ્ઞાનામુપદેશાનનુસરામ ।

દેવો પ્રસન્ન થાઓ. देवास्तुष्यन्तु ।

(God save the queen અને gods be satisfied આ બે વાક્યોમાં God અને gods ની પછી કોમા હોતે તો એ બે શબ્દોને સંબોધનમાં અને ક્રિયાપદોને બીજા પુરુષમાં વાપરતે. આ પરથી અને એવાં બીજાં વાક્યોપરથી બીજાં પુરુષ અને ત્રિજાં ક્યાં વાપરવા તે સમજાશે.)

હરિ અને માધવ, બબડો નહીં. હરે માધવ ચ મા જલન્તમ ।
રામની જિત સંબંધમાં શંકા ત્યજ દે. રામસ્ય વિજયે શઙ્કાંત્યજ ।
એ પ્રમાણે માણસોના શત્રુઓ નાશ પામે. एवं जनानां शत्रवो
नश्यन्तु ।

ગરીબોને પૈસો આપ. दरिद्रेभ्यो द्रव्यं यच्छ ।

ચંડાળ ! બ્રાહ્મણને અડક નહીં. चाण्डाल ब्राह्मणं मा स्पृश ।

(Imperative માં નહીં=મા વપરાય છે.)

તે સોમરસ પીએ. सोमं पिबतु ।

તે પોતાના કુળનાં સન્કર્મો સંભારે. वंशस्य सुकृतीः स्मरतुं ।

અમે મનુષ્યોનાં વખાણને લાયક થઈએ. नृणां स्तुतीरहाम ।

આપણે મિત્રોના અપરાધોને માફ કરો. मित्राणामपराधान्
क्षाम्याम ।

છોકરા, આપને સારી રીતે ભેટ. कुमार पितरं ददं श्लिष्य ।

બાળકો, મૂર્ખાં પ્રાણીઓને દુઃખ દો નહીં. बालका मूकान् जीवान्

मा पीडयध्वम् । बालका मूकाञ् जीवान् मा पीडयध्वम् ।

હરિનું મન ક્રોધથી બળભળો નહીં. हरेश्चित्तं क्रोधेन मा क्षुभ्यतु ।

આપણે પાપમાં ગળડો નહીં. पापे मा लुट्याम ।

ગેત્રાણીઓ ગાયોને ઘેર લઈ જાય. गोपो धेनूर्गृहं नयतु ।

લોકોનો સોના માટેનો લોભ ઘટો. जनानां सुवर्णस्य तृष्णालीभवतु ।

બંને છોકરાંઓ, માને રાજ કરો. पुत्रौ मातरं प्रीणयताम् ।

ભિખારીઓ ચોખ્ખા વણે. मिश्र कास्तण्डुलमुञ्छन्तु ।

મૂર્ખો બબડે. मूर्खा जल्पन्तु ।

વાક્યો. ૫૪ ૨૩ મો.

શત્રુઓની સાથે લડ. Fight with thy enemies.

ચિત્ત શાંતિ પામે. Let the mind get peace.

હે શિષ્યો ! ગુરુઓને નમો. Pupils, salute your tutors.

પ્રજાઓના હિતને માટે રાજાઓ મંડો. Let kings set the-
mselves about the good of their subjects.

એ ઝાડીઓ ગીત શિખે. Let the two girls learn the song.
તમે એ શેઠને સેવો. You both, serve your master.

કેવી રીતે દુઃખ સહું ! How am I to endure misery !
કીર્તિને માટે આપણે યત્ન કરો. Strive we for fame.
રાજા જય પામ. King, conquer.

ભાઈના ગુણોને વખાણો નહીં. Do not praise your
brother's merits.

માણસો અનાજની વૃદ્ધિથી રાજી થાઓ. Let men rejoice at
the plenty of corn.
તમે એ સદાચાર તરફ પગલાં બરો. You two, step towards
good conduct.

માણસોની ધર્મમાં ઇચ્છા વધો. Let the desire of men
increase towards duty.

એ શિયાળ મરણ પામે. Let the two jackals die.
ખબર સંભળાવો. Let the news be heard.
સજ્જનતા રાખ. Resort to civility.

નૃપસ્ય સૂનવઃ પરાક્રમેણ પ્રકાશન્તામ્ । રાજાના પુત્રો પરાક્રમથી
શોભો. Let king's sons shine by valour.

સ્ત્રાણામ્ ચિત્તમ્ વિદ્યાયામ્ રમતામ્ । વિદ્યાર્થીનું મન વિદ્યામાં
હરખાઓ. Let the mind of pupils delight in
learning.

આપણે ગાયન આરંભો. Commence we singing.

પ્રજાના મ કલ્યાણાય નૃપૈઃ ક્લેશાઃ સહ્યન્તામ્ । પ્રજાના સુખને
માટે રાજાઓથી કલેશ સહન થાઓ. Let distresses be en-
dured by kings for the happiness of their
subjects.

वनस्य शोभाम् प्रेक्षस्व । जंगलની શોભા જો. See the beauty of the forest.

આપણે બેએ સંકટમાં પણ જૂઠું બોલવું નહીં. Let us both not speak falsehood even in difficulty.

અનિષ્ટમ મા આશંકેયામ્ । તમે બે ભૂંડું ધારો નહીં. Do not you both suspect evil.

તરવઃ ફલાનામ્ ઉદ્ગમેન શોભન્તામ્ । વૃક્ષો ફળોના આવવાથી શોભે. Let trees look beautiful by the appearance of fruits.

દુષ્ટ કૃત્યોથી સુખની આશા રાખવી નહીં. Do not hope happiness from misdeeds.

રાણીના શત્રુઓ ધુળે. રાણ્યાઃ શત્રવો વેપધ્વમ્ ।

કેરી ચાખ. આમ્રં સ્વાદસ્વ ।

સંસ્કૃતને અભ્યાસ આરંભો. સંસ્કૃતસ્યાધ્યયનમારમધ્વમ્ ।

આપણે ઈશ્વરની આરાધ્વો પાળો. ईश्वरस्याशा अनुरुध्यामहे ।

ચંદ્ર પ્રકાશો. इन्दुः प्रकाशताम् ।

બે ચોપડીઓ અહીં અણાય. पुस्तके अत्र पायेताम् ।

તમે બંને, દેવદત્તને શત્રુ ગણો નહીં. देवदत्तं शत्रुं मा मन्येथम् ।

માણસોની ચઢતીમાં રાજ થાઓ. नृणां भूतौ मोदध्वम् ।

લુચ્ચા, મર. खल, म्रियस्व ।

મનુષ્યો ખરાબ કામથી લજવાઓ. जना दुष्कृतिभिर्लज्जन्ताम् ।

ઓસડના ગુણો પરખાઓ. औषधस्य गुणाः परीक्ष्यन्ताम् ।

લાયક માણસોને પૈસો અપાય. पात्रेभ्यो धनं दीयताम् ।

માણસો હંમેશાં સાચું શોધે. जनाः सदा सत्यं जगयन्ताम् ।

પાપીઓને અમથા વખાણો નહીં. पापान् मा म्लाघध्वम् ।

પક્ષિઓ ઝાડની ડાળીઓ પરથી ઉડે. विन्गास्तरोः शाखाभ्यो

उडयन्ताम् ।

કુચ્યા સજ્જનોની સાદાઈપર (ભલે) હસે. શઠાઃ સજ્જનાનામૃજુતાં
પ્રતિ વિહસન્તુ ।

અનાજના દગલા આત્મણેને અપાય. ધાન્યસ્ય રાશયો બ્રાહ્મણેભ્યો
દીયન્તામ્ ।

રાગને પુત્ર થાઓ. નૃપસ્ય પુત્રો જાયતામ્ ।

તું તારી ઈચ્છાઓને પામે. દૃષ્ટાનિ લભસ્વ । અભિલાષાલ્ભસ્વ ।
હું મારા પિતાની આજ્ઞાઓનું અપમાન કરું નહીં. પિતૃરાજામા-
વધીર્યૈ ।

આપણે બંને આપણા શત્રુઓને મારી નાંખો. શત્રૂન્ નિપૂંદયાવ ।
નોકરના બે અપરાધો શેડથી માફ થાઓ. મૃત્યુસ્યાપરાધૌ મર્ત્તા
ક્ષમ્યેતામ્ ।

મહેનતથી પૈસો મેળવો, લિપ્ત માગો નહીં. શ્રમેણ ધનં લભધ્વ
મા યાચંધ્વમ્ ।

બે છોકરાં લાડવા ચાખે. બાલકૌ મોદકાન્ સ્વાદેતામ્ ।

આપણે બે, લડાઇમાં હણાઇએ નહીં યુદ્ધે મા હન્યાવહૈ ।

પાઠ ૨૪ મો.

ઠાઈ પણ ધાતુનું ભૂતકૃદંત કરવું હોય તો તેને ત લાગેછે.
જેમકે શ્રુ નું શ્રુત, કૃ નું કૃત, અને એજ પ્રમાણે મૂત, જિત,
ક્ષિપ્ત, વગેરે. કેટલાક ધાતુનાં ભૂતકૃદંત કરવામાં બીજા નિયમો લાગુ
પડે છે. તેવાનાં ભૂતકૃદંત પાઠેજ કરવામાં આવે છે. જેમકે પચ્ નું
પક્, ષચ્ નું ષક્ત. આ ભૂતકૃદંતનું સ્ત્રીલીંગઅંગ અ નો આ કર-
વાથી થાય છે.

આ ભૂતકૃદંતનાં રૂપો નરજાતિમાં નૃપ જેવાં થાય છે, નારી-
જાતિમાં શાલા જેવાં થાય છે. અને નાન્યતરજાતિમાં વન જેવાં થાય છે.

જ્યારે અંગ્રેજ ભૂતકૃદંતનો અર્થ ગુજરાતી ભૂતકૃદંત જેવો
એટલે કરેલો, એટલો, ઉઠેલો એવો થાય, અને અનિયમિત વર્તમાન

એવો એટલે કરાય, પૂજાય, ખવાય એવો ન થાય ત્યારે ધણું ખરું સંસ્કૃત ભૂતકૃદંત વપરાય છે. જેમકે God is worshipped everywhere. ઇશ્વર સઘળે પૂજાય છે, એમાં ગુજિત: નહીં વપરાય. Is worshipped=પૂજ્યતે પણ A jar is made by a potter કુંભારથી ઘડો બનેલો છે—એમાં 'બનેલો' ભૂતકૃદંત છે માટે કુમ્ભકારેણ ઘટઃ કૃતઃ ।

કોઈ પણ પરસ્મૈપદી ધાતુનું વર્તમાન કૃદંત કરવું હોય તો તેના વર્તમાનકાલના ત્રિજા પુરૂષનું બહુવચનનું રૂપ લેવું અને તેમાંથી પ્રત્યયના નૂ અને હ કાઢી નાંખવા. જેમકે:—

ગણ.	ધાતુ.	વ૦કાંત્રિ૦પુ૦બ૦વ૦	વ૦ કૃ૦
૧	ગમ્	ગચ્છન્તિ	ગચ્છત્
૪	પુષ્	પુષ્યન્તિ	પુષ્યત્
૧૦	ચુર્	ચોરયન્તિ	ચોરયત્
૨	યા to go	યાન્તિ	યાત્
૬	વિશ	વિશન્તિ	વિશત્
૨	અસ્ to be	સન્તિ	સત્
૨	ઇ to go	યન્તિ	યત્
૨	યા to go	યાન્તિ	યાત્
૬	હિ	હિન્વાન્તિ	હિન્વત્
૭	રુધ્	રુધ્ધન્તિ	રુધ્ધત્
૮	કૃ	કુર્વન્તિ	કુર્વત્

ગચ્છત્, પુષ્યત્ અને ચોરયત્ નાં રૂપ એકસરખાં લેવાય છે.

સત્, યત્, હિન્વત્ અને કુર્વત્ નાં રૂપ એકસરખાં લેવાય છે, અને યાત્ તથા વિશત્ નાં રૂપ એકસરખાં લેવાય છે.

જે ધાતુને ત્રિજા પુરૂષ બહુવચનમાં 'સંસ્કૃત સેકંડ બુક', ના નિયમ પ્રમાણે અન્તિ ને બદલે અતિ લાગે છે, તેમાં તો માત્ર હ ન ઉડી જાય છે, જેમકે:—

૧	શાસ્ત્ર	શાસતિ	શાસત
૨	જાગૃ	જાગ્રતિ	જાગ્રત
૩	હુ	જુહતિ	જુહત

પહેલાં, એથા, છઠ્ઠા કે દશમા ગણના કોઈ પણ આત્મનેપદી ધાતુનું વર્તમાનકૃદંત કરવું હોય તો ધાતુને તેના ગણની નિશાની લગાડવી અને પછી માન પ્રત્યય લગાડવો. જેમકે:—

ધાતુ, ગણની નિશાની

૧ વન્દ+અ+માન=વન્દમાન.

૪ યુધ્+અ+માન=યુધ્ધમાન.

૬ વિદ્+અ+માન=વિન્દમાન.

૧૦ મૃગ્+અ+માન=મૃગયમાણ.

ઉપસર્ગ વિનાના કોઈ પણ ધાતુનું સંબંધક ભૂતકૃદંત કરવું હોય તો તેને ત્વાં લગાડવો, જેમકે કૃત્વા=કરીને ભૂત્વા=થઈને નીત્વા=દોરી લઈને. જે ધાતુની પહેલાં ઉપસર્ગ હોય અને તેનો અંત્યાક્ષર હ્રસ્વ સ્વર હોય તો તેનું સંબંધક ભૂતકૃદંત ત્ય લગાડેથી થાય છે. જેમકે અનુસ્+ત્ય=અનુસ્ત્ય = અનુસરીને. વિજિ+ત્ય=વિજિત્ય ૭તીને વિસ્મૃ+ત્ય=વિસ્મૃત્ય=વિસરીને.

જે ધાતુની પહેલાં ઉપસર્ગ હોય અને તેનો અંત્યાક્ષર દ્વિધ્વ સ્વર કે વ્યંજન હોય તો તેનું સંબંધક ભૂતકૃદંત ય લગાડેથી થાય છે. જેમકે આની+અ=આનીઅ=આણીને. અનુભૂ+અ=અનુભૂઅ=ભોગવીને પ્રક્ષિપ્+અ=પ્રક્ષિપ્ત્ય=નાંખીને, having thrown.

હેતુવર્થકૃદંત Infinitive of purpose ધાતુને તુમ પ્રત્યય લગાડવાથી થાય છે. એ લગાડતા પૂર્વે ધાતુના અંત્ય સ્વર તથા ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે જેમકે શ્રુ નું શ્રોતુમ્ to hear, કર નું કર્તુમ્ to do, હૃ નું હર્તુમ્ to take away, જિ નું જેતુમ્ to conquer.

દશમા ગણના ધાતુનું હેતુવર્થકૃદંત તથા સંબંધક ભૂતકૃદંત કરતી વખતે ધાતુને અય લાગે છે, અય ની પૂર્વે યતા ગુણ, વદિ

તથા આદેશ વ્રગેરે ફેરફારો કરાય છે અને પછી અય નો છેલ્લો અ કાઢીને હતુમ્ અને હત્વા ઉમેરાય છે જેમકે

ચોરયિતુમ્-ચોરયિત્વા,

પ્રીણયિતુમ્-પ્રીણયિત્વા,

પીડયિતુમ્-પીડયિત્વા,

ઘોષયિતુમ્-ઘોષયિત્વા,

ક્ષાલયિતુમ્-ક્ષાલયિત્વા

દારયિતુમ્-દારયિત્વા,

પૂર્વે ઉપસર્ગવાળા દશમા ગણના ધાતુનો સંબંધક ભૂતકૃદંત કરવો હોય તો અય કાઢી નાંખીને ચ ઉમેરવો. જેમકે પ્રક્ષાલયતિ તું પ્રક્ષાલ્ય, વિદારયતિ તું વિદાર્ય અને અભિવાદયતિ તું અભિવાદ્ય.

ભૂતકૃદંત, સંબંધક ભૂતકૃદંત તથા હેતુવર્થકૃદંત (=સામાન્યરૂપ Infinitive of purpose) માત્ર પ્રાદ્ભિરના નિયમોથી જ બનાવાય એમ નથી તેથી પ્રાદ્ભિરમાં ન આપેલા એવા કેટલાક વપરાતા ધાતુઓનાં એવાં રૂપો અહીં આપ્યાં છે:—

ધાતુ.

ઘુષ્ 10th conj.

ચુર્

તુદ્

દમ્

પા to drink.

પુષ્

બુધ્ 4th A.

મદ્

વસ્ત્

શમ્

ભૂતકૃદંત.

ઘુષ્ટ-ઘુષિત

ચોરિત

તુષ્

દાન્ત-દમિત

પીત

પુષ્ટ-પુષિત

બુદ્

મત્

ઉષિત

શાન્ત-શમિત.

અદ્, ઝઙ્ઘ, કુપ્, કુસ્, ગણ, ચર્, ચલ્, જલ્, જીવ, ધાવ, નિન્દ્, પત્, પીડ્, પ્રથ્, બુધ્ 1st conj. રક્ષ્, છુટ્, વર્ણ, સાન્ત્, સ્પૃહ્, સ્ફુર, આ ધાતુઓનું ભૂતકૃદંત હત લગાડેથી થાય છે; જેમકે અટિત, ઉઠિહત, નિન્દિત, બુધિત વગેરે.

धातु.

संयधिक भूतकृदंत.

हेत्वर्थ कृदंत.

अस्	to throw	असित्वा	असितुम्
इष्		एषित्वा-इष्ट्वा	एषितुम्-एष्टुम्
कथ्		कथयित्वा	कथयितुम्
खन्		खनित्वा-खात्वा	खनितुम्
गम्		गत्वा	गन्तुम्
चर्		चरित्वा	चरितुम्
चुर		चोरयित्वा	चोरयितुम्
जि		जित्वा	जेतुम्
जीव्		जीवित्वा	जीवितुम्
त्यज्		त्यक्त्वा	त्यक्तुम्
दह		दग्ध्वा	दग्धुम्
दृश्		दृष्ट्वा	द्रष्टुम्
धाव्		धावित्वा-धात्वा	धावितुम्
नम्		नत्वा	नन्तुम्
नश्		नशित्वा-नष्ट्वा	नाशितुम्-नष्टुम्
नृत्		नर्तित्वा	नर्तितुम्
पच्		पक्त्वा	पक्तुम्
पत्		पतित्वा	पतितुम्
पा		पीत्वा	पातुम्
पुष्ट्		पुष्ट्वा	पोष्टुम्
प्रच्छ्		पृष्ट्वा	प्रष्टुम्
बुध्	1st c.	बुधित्वा-बोधित्वा	बोधितुम्
बुध्	4th c.	बुध्त्वा	बोधुम्
भू		भूत्वा	भवितुम्
मन्		मत्वा	मन्तुम्
मुच्		मुक्त्वा	मोक्तुम्

મુહ	મુઢવા-મુઘ્વા	મોહિતુમ-મોઢુમ મોઘુમ
યજ્ઞ	રજ્ઞા	યજ્ઞુમ
રક્ષ	રક્ષિત્વા	રક્ષિતુમ
રમ	રન્ત્વા	રન્તુમ
રુઢ	રુઢવા	રોઢુમ
લભ	લબ્ધ્વા	લબ્ધુમ
લુભ	લુબ્ધ્વા-લોભિત્વા	લોબ્ધુમ
વદ્	વદિત્વા	વદિતુમ
વસ	વસિત્વા	વસિતુમ
વઢ	વઢ્વા	વોઢુમ
વિશ	વિષ્ણા	વેષ્ઠુમ
વૃત્	વર્તિત્વા	વર્તિતુમ
મૃ	મૃત્વા	મર્તુમ
મૃજ	મૃજ્ઞા	મ્રજ્ઞુમ
સ્પૃશ	સ્પૃષ્ઠ્વા	સ્પૃષ્ઠુમ-સ્પ્રષ્ઠુમ
સ્મ	સ્મૃત્વા	સ્મર્તુમ
હ	હૃત્વા	હર્તુમ

તે પાણી પીવાને નદીએ ગયો. He went to the river for drinking water.

કુંભારથી ધડો થયો છે. A pot is made by a potter.

હરિથી સર્પ દેખાય છે. A serpent is seen by Hari.

હું ગામ જવાને ઇચ્છું છું. I wish to go to the village.

માણસોનાં દુઃખો મટાડવાને ઇશ્વર સમર્થ છે. God is able to dispel the pains of men.

સ્રી તજીને વનમાં ગયો છું-છે. I have, thou hast, or he has gone to the forest having abandoned the wife.

રામનું દુઃખ નાશ પામ્યું છે. Ram's pain has perished. ઉપાય ધાર્યો છે. A remedy is contemplated.

કિંકરઃ ગૃહમ્ પ્રવિષ્ટઃ। નોકર ઘરમાં પેઠો છે. The servant has entered the house.

શંભુકે કહેલી ખબર સાંભળીને રામ બેભાન થયો. Having heard the news told by Sambuka, Rama fainted. સીતા નદીના તીરે ચિરમ વિહસ્ય ઉટજમ નિવૃત્તા। સીતા નદીને કાંઠે ઘણાવાર રમીને પર્ણકુટી બણી પાછી વળી. Sita having sported long on the bank of the river, returned her hut.

ગૃહમ્ પ્રવિશ્ય અપૃચ્છત્ માતા ક્વ ઇતિ। એણે ઘરમાં પેશીને પૂછ્યું 'મા ક્યાં છે? Having entered the house he asked 'where is the mother?'

તું પૈસાના મદથી અકડાયો છે—તને પૈસાનો મદ આવ્યો છે. Thou art touched by the pride of wealth, i. e. thou art proud of thy wealth.

રામેણ બહવઃ કૂપાઃ ચ તડાગાઃ ઉત્ખાતાઃ। રામથી બહુ કૂવા અને તળાવો ખોદાયા. Many wells and tanks were dug by Rama.

એણે કહેવાયલો હરિ બ્રાહ્મણને પૈસા આપતો હતો. Hari thus addressed gave wealth to the Brahmin.

થોડે ચઢવાને મરજી થય. A desire is produced to mount the horse.

તે શત્રુને જીતીને શહેરમાં પેઠો. Having conquered his enemies, he entered the town.

એનપણીઓથી પૂછાયત્રી સ્ત્રી લાજ પામી. Being asked by her female friends, the woman felt shame.

સીતાયા ક્લેશઃ સોઢઃ । સીતાથી દુઃખ સહેવાયું. Pain was endured by Sita.

પૃથ્વીમાં ફરવાને યજ્ઞને ઘોડો છૂટે મૂક્યો છે. The sacrificial horse is let loose to go over the earth.

જંગલમાંથી પાછા ફરીને રામે રાજ્ય કરવાનું આરંભ્યું. Having returned from the forest, Rama began to rule his kingdom.

તે કાદવમાં પડેલી ગાયને ઉંચકી લે છે. He lifts up the cow fallen in the mud.

દેવેન રક્ષિતઃ અસ્મિ । હું મશ્વરથી રક્ષાયલો છું. I am protected by God.

હરિણા બહુનિ કાવ્યાનિ પઠિતાનિ । હરિથી ઘણાં કાવ્યો શિખ્યાં છે. Many poems are learnt by Hari.

તાપથી તપેલા અમે ઝાડના મૂળ આગળ જઈએ છીએ. Exhausted by heat we resort to the root of the tree.

પવનથી વાદળાં વિખરાયાં છે. વાયુના મેઘા નિરસ્તાઃ । ખેડુતોથી ખેતરો ખેડાયાં છે અને અનાજ વધાયું છે. કૃષિવલૈઃ ક્ષેત્રાણિ યજ્ઞાનિ ધાન્યમુપ્તં ચ ।

શિષ્યને સારી રીતે ભણાવીને ગુરુએ તેને પરણવાની રજા આપી. શિષ્યં સુષ્ટુ વિનીય ગુરુઃ પરિણેતુમનુજ્ઞામયચ્છત્ ।

હરિયો પવનથી ફોલ પામ્યો છે. સમુદ્રો વાયુના ક્રુદ્ધઃ ।

કુતરાંને પગલે પગલે ચાલીને તે સૂચવેલી જગાએ આવ્યો. સારમે-યસ્ય પદાન્યનુસૃત્ય નિર્દિષ્ટં યાનમાગચ્છત્ ।

શિવ રાવણની ભક્તિથી પ્રસન્ન થયા. શિવો રાવણ ચ મન્ત્યા સંતુષ્ટઃ ।

મશ્વરે મનુષ્યોના હૃદયમાં સદ્ગુણોનું ખીજ મુક્યું છે.

ईश्वरेण मनुष्याणां हृदये सद्गुणानां बीजं निहितम् ।

તમારા શત્રુને જીતવાને તૈયાર થાઓ. શત્રુ જેતુ ઘટા ભવત ।

લડાઈમાં ઘણા સિપાઈઓ લણાયા. યુદ્ધે બહવઃ સૈનિકા હતાઃ ।

મરણ પામેલા પતિને સંભારીને તેણીએ પાછી મૂર્છા ખાધી. મૃત

મર્તારં સ્મૃત્વા પુનરમૂર્ચ્છત ।

રાજ્યાભિષેક વખતે સઘળા માણસો કેદખાનામાંથી છોડી મુકાયા.

અભિષેકસ્ય સમયે સકલા જનાઃ કારાગૃહાન્મુક્તાઃ ।

આળક ચંદ્રને પકડવાને ઈચ્છે છે. બાલક ઇન્દુ ગ્રહીત મિચ્છતૈ ।

નારાયણથી મહેનતનું કામ મેળવાયું છે. નારાયણેનોદ્યમસ્ય ફલં

લબ્ધમ્ ।

દેવીને પ્રણામ કરીને તે દેવલમાંથી પાછો ફર્યો છે. દેવીં પ્રણમ્ય

દેવાલયાન્નિવૃત્તઃ ।

હરિની ભૂલો તેના આપથી માફ કરાઈ છે. હરેરપરાધાઃ પિત્રા

ક્ષાન્તાઃ ।

પહાડપર ચઢીને તેણે તળાવ જોયું. પર્વતમારુહ્ય કાસારમપશ્યત ।

ભયનું કારણ ગયું છે. ભયસ્ય કારણં ગતમ્ ।

તે હુમ્યાઓને સન્નજનોના માર્ગમાં લઈ જવા યત્ન કરે છે. શઠાન્

સજ્જનાનાં માર્ગે નેતું યતતે ।

આળક દરિયા કાંઠે તળયું. બાલકઃ સમુદ્રસ્ય તીરે ત્યક્તઃ ।

સંસારનાં દુઃખો અનુભવીને તે સાધુ થયો. સંસારસ્ય દુઃશાન્ય-

નુભૂય યતિરભવત્ ।

સીપાઈઓથી રસ્તે ઘણાં ગામ બળાયાં. સૈનિકૈર્માગે બહવોગ્રામા દગ્ધાઃ ।

મિત્રને જવાબ આપીને તે શાંત ઉભો. મિત્રં પ્રતિમાપ્ય મૂકોડતિષ્ઠત્ ।

હરિની સ્ત્રીને છોકરો આવ્યો છે. હરેર્મર્યાયાઃ પુત્રો જાતઃ ।

સવારમાં ઉઠીને મનુષ્યો મહોડાં ધુએ છે. પ્રાતરુત્થાય જના મુખાનિ

પ્રાલયન્ત ।

ચોરો રાગના અમલદારોથી બંધાયા. સ્તેના રાજા રુષેર્બસાઃ ।

પાઠ ૨૫ મો.

શબ્દને છેડે એક કરતાં વધારે વ્યંજન આવે અને એ વ્યંજન હોય ત્યારે જો પહેલો વ્યંજન ર્ હોય તો પહેલો રહે છે અને બાકીના ઉડી જાય છે. જેમકે મરુત્સુ=મરુત્, પણ અમારૂં માં રૂં નો પહેલો વ્યંજન ર્ છે તેથી ર્ ઉડે નહીં.

ચ્ કે જ્ ની પછી કોઈ અધોષ વ્યંજન આવે તો ચ્ કે જ્ ને બદલે ક મૂકાય છે. જેમકે વાચ્+સુ=વાક્+સુ યુજ્+તિઃ યુક્તિઃ, ઉચ્+તિઃ=ઉક્તિઃ ચ્ કે જ્ ની પછી નાસિકાસ્થાની અથવા અર્ધસ્વર શિવાયનો ધોષ વ્યંજન આવે તો ચ્ કે જ્ ને બદલે ગ્ મૂકાય છે. જેમકે વાચ્+મ્યામ્=વાગ્મ્યામ્, હુત્મુજ્+ભિઃ=હુત્મુગ્ભિઃ.

શબ્દને છેડે ચ્ આવે તો તેને બદલે ક્ કે ગ્ મૂકાય છે.

અનુનાસિક શિવાયના પદાન્ત વ્યંજનને બદલે તેના વર્ગનો પહેલો અથવા ત્રીજો મૂકાય છે. જેમકે મરુત્-દ્ર.

અ, આ, શિવાયના કોઈ સ્વર, કંઠસ્થાની વ્યંજન ક્ કે ઙ્ અથવા ર્ કે લ્ પછી આદેશ અથવા પ્રત્યયનો સૂ આવે તો ધણું ખરું તે સૂ નો ષ થાય છે. જેમકે નૃપે+સુ=નૃપેષુ, ગુરુ+સુ=ગુરુષુ, ગીર+સુ=ગીર્ષુ, કમલ્+સુ=કમલ્ષુ, વાક્+સુ=વાક્ષુ=વાક્ષુ, વાર્+સુ=વાર્ષુ, જક્+સિવ=જક્+ષિવ=જક્ષિવ પણ અનુસ્રિય એમાં સૂ ધાતુનો છે તેથી ષ થયો નથી. માલા+સુ=માલાસુ અને રાજ+સુ=રાજસુ આ બે શબ્દોમાં સૂ ની પૂર્વે એકમાં આ છે અને એકમાં અ છે તેથી ષ થયો નથી.

પરસ્મૈપદી ધાતુના વર્તમાનકૃદંતનું (Fem. base) નારી-જાતિઅંગ કરવું હોય તો તેને ર્ લગાડાય છે. આ ર્ લગાડતા પૂર્વે પહેલા ચોથા અને દશમા ગણના ધાતુના વર્તમાનકૃદંતના અંત્ય ત્રની પહેલાં નૂ મૂકાય છે અને છઠ્ઠા ગણના ધાતુના અંત્ય ત્ર ની પહેલાં નૂ વિકલ્પે કરીને મૂકાય છે. જેમકે ભવત્+ર્=ભવન્ત્+ર્=ભવન્તા એજ પ્રમાણે પચન્તી, માચન્તી, મામ્યન્તા, ચ રચન્તી, વિશતી -વિશન્તી, પૃચ્છન્તી.

સધળા પરસ્પૃષ્ટી ધાતુના વર્તમાનકૃદંતનું નાન્યતરગતિનું પહેલી, બીજી અને સંબોધનનું દ્વિવચન નારીગતિઅંગ જેવું થાય છે.

જયત્ m. નાં રૂપો.

જયન્	જયન્તૈ	જયન્તઃ
જયન્	જયન્તૌ	જયન્તઃ
જયન્તઃ	„	જયતઃ
જયતા	જયદૂભ્યામ્	જયતિઃ
જયતે	„	જયદૂભ્યઃ
જયતઃ	„	„
„	જયતાઃ	જયતામ્
જયતિ	„	જયત્સુ
„	જયન્તી f.	„
જયન્તી	જયન્ત્યૌ	જયન્ત્યઃ
જયન્તીમ્	„	જયન્તીઃ

આ પ્રમાણે બાકીનાં પણ દાસી જેવાં.

જયત્ n.

જયત્	જયતી	જયન્તિ
------	------	--------

આ રૂપો પહેલી, બીજી અને સંબોધનનાં છે. બાકીનાં રૂપો નરગતિનાં રૂપ જેવાં થાય છે.

આજ પ્રમાણે ભવત્ being, માદ્યત્, શામ્યત્, ચોરયત્, ઘોષયત્ વગેરે પહેલા, ચોથા અને દશમા ગણનાં વર્તમાનકૃદંતનાં રૂપ લેવાય છે.

ભવત્ (pro.) yōur honourનાં રૂપ મગ્ધત્ નાં જેવાં થાય છે.

છઠ્ઠા ગણના વર્તમાનકૃદંત વિશત્ નાં રૂપો:—

વિશત્ m.

વિશત્

વિશન્તૌ

વિશન્તઃ

એજ પ્રમાણે આક્રીનાં પણ જયત્ m. જેવાં.

વિશતી-વિશન્તી f.

વિશતી	વિશત્યૌ	વિશત્યઃ
વિશન્તી	વિશન્ત્યૌ	વિશન્ત્યઃ
વિશન્તિ	_____	_____
વિશન્તીભ્યઃ	_____	વિશતીઃ
વિશન્તીભ્યઃ	_____	વિશન્તીઃ
વિશત્યા	વિશતીભ્યામ્	વિશતીભિઃ
વિશન્ત્યા	વિશન્તીભ્યામ્	વિશન્તીભિઃ
વિશત્યૈ	_____	વિશતીભ્યઃ
વિશન્ત્યૈ	_____	વિશન્તીભ્યઃ
વિશત્યાઃ	_____	_____
વિશન્ત્યાઃ	_____	_____
_____	વિશત્યોઃ	વિશતીનામ્
_____	વિશન્ત્યોઃ	વિશન્તીનામ્
વિશત્યામ્	_____	વિશતીષુ
વિશન્ત્યામ્	_____	વિશન્તીષુ

વિશત્ n.

વિશત્ વિશતી-વિશન્તી વિશન્તિ

૧ લી. ૨ ૭ અને સંયોધનનાં આ રૂપો છે આક્રીનાં વિશત્ m. જેવાં.

આજ પ્રમાણે મધા હજી ગણુના ધાતુના તથા ખીજ ગણુના આ કારાંત ધાતુના પરસ્પૃષ્ટ વર્તમાન કૃદંતનાં રૂપ લેવાય છે. આથી ચાત્ going નાં રૂપ વિશત્ જેવાં લેવાં.

સન્તિ પરથી સત્ being અને અદન્તિ પરથી અદત્ eating વગેરે આકારાંત ધાતુના નહીં એવા ખીજ ગણુના તથા

પાંચમા, સાતમા, આઠમા અને નવમા ગણનાં વર્તમાન કૃદંતનાં ૩૫ નરગ્નતિમાં જયત્ત જેવાં, નારીગ્નતિમાં અંત્ય તૂની પહેલાં મ ન લાગવાથી થાય તેનાં ૩૫ દાસી જેવાં, અને નાન્યતરગ્નતિમાં સત્, સતી, સન્તિ । અદત્, અદતી, અદન્તિ । એવાં ૩૫૦ ૧ લી, ૨ ૭ અને સંબોધનમાં થાય છે, આઠીનાં ૩૫ નરગ્નતિ જેવાં થાય છે.

સત્ નો અર્થ good થાય છે ત્યારે પણ એનાં ૩૫ સત્ being જેવાંજ થાય છે. જેમકે સન્તઃ પુરુષાઃ good men અથવા men present.

શાસત્ નાં નરગ્નતિનાં ૩૫ મહત્ત જેવાં, નારીગ્નતિ અંગ શાસતી નાં દાસી જેવાં;

શાસત્ n. નાં ૩૫૦.

શાસત્ શાસતી શાસતિ-શાસન્તિ

આ ૧ લી. ૨ ૭ અને સંબોધન ૩૫ છે. આઠીનાં નરગ્નતિ જેવાં.

જશ્વત્, ચકાસત્, દરિદ્રત્, જાગ્રત્ અને ત્રિગ્ન ગણના ધાતુનાં વર્તમાનકૃદંતનાં ૩૫ શાસત્ જેવાં લેવાય છે.

દૂરથી જેની સાથે બોલીએ તેના નામનાં સંબોધન ૩૫ના અંત્ય-સ્વરની પછીના સ્વર સાથે સંધિ થતી નથી જેમકે અઙ્ગલ અત્રા-ગચ્છ, વત્સ આયુષ્યમાન્ ભવ.

આવા સંબોધનનાં ૩૫ની પહેલાં હે કે હૈ વપરાયું હોય તો એ શબ્દોની પછીનાં સ્વર સાથે એમની સંધિ થતી નથી પણ સંબોધન શબ્દના અંત્ય સ્વરની તો પછીના સ્વર સાથે સંધિ થાય છે. જેમકે અઙ્ગલાત્રાગચ્છ. વિદ્યમાન pre. p. from વિદ્ 4 A. being existent અવિદ્યમાન્ non-existent.

ભવત્ એ ત્રિગ્ન પુરુષનું સર્વનામ છે તેથી ભવાન્ ગચ્છતિ થાય પણ ગચ્છસિ થાય નહીં. અત્રભવત્ આપશ્રી આપસાહેબ, તત્રભવત્ તેઓશ્રી, તેઓ સાહેબ. અત્રભવાન્ આગચ્છતુ આપ પધારો. તત્રભવન્તઃ ગુરુઃ ન આગતાઃ તે ગુરુશ્રી પધાર્યા નહીં.

વાક્યો.

દુષ્ટોથી શુભવંતોને પણ ભય હોય છે. There is fear from the wicked even to the meritorious. **चन्द्र-स्य प्रकाशः शरदि आल्हादकः भवति चंद्रो प्रकाश शरद-ऋतुमां आनंदप्रद होय છે.** The light of the moon is delighting in autumn.

વિજળી સાથે વાદળું આકાશમાં છે. There is a cloud with lightning in the sky.

છોકરા, દીર્ઘાયુ થા. ભાઈ, ઘરડો ડાસો થજે. Child, be long-lived.

બુદ્ધિમંતો લોકમાં પ્રખ્યાત થાય છે. The talented become famous in the world.

રામ શરીરધારી ધર્મ જોવા છે રામ જાણે શરીર ધારણ કરીને આવેલો ધર્મ છે. રામ જાણે ધર્મનો અવતાર છે. Rama is as if duty incarnate.

જય પામતા શત્રુઓને ઉવેખ નહીં-જોયા ન કર. Do not neglect thy enemies who are conquering.

આપથી ફરમાવાયલો નોકર શહેરમાં ગયો. The servant, ordered by your honour, went to the town.

મગલતે વાસુદેવાય નમઃ : ભગવાન્ વાસુદેવને (શ્રીકૃષ્ણને) નમસ્કાર
Bow to divine Vasudeva.

ગુરોઃ પશ્યતઃ શિષ્યેણ અદેનયઃ કૃતઃ । ગુરુના જોતાં જતાં શિષ્યથી અવિનય કરાયો; Though the preceptor was seeing, disobedience was shown by the pupil.

ગુરોઃ પશ્યતઃ=ગુરુ જોતાં જતાં. આ પ્રયોગને અંગ્રેજીમાં (genetive absolute) કહે છે.

મનુષ્ય આવતો હતો તે છતાં, છોકરી બોલતી હતી તે છતાં, પાણી પડતું હતું તે છતાં—આવાં વાક્યોનું સંસ્કૃત કરવામાં એ પ્રયોગ થાય છે. તેમાં નીચે એક લીટીથી જણાવેલ મનુષ્ય, છોકરી અને પાણી કર્તા છે તેની છટ્ટી વિભક્તિ વપરાય છે અને આવતો હતો, બોલતી હતી વગેરે જે શબ્દો કાળા અક્ષરમાં લખ્યા છે તે ક્રિયાપદોનાં વર્તમાન કૃદંત વપરાય છે. એ વર્તમાન કૃદંતોનું મનુષ્ય વગેરે કર્તાનાં જાતિ, વિભક્તિ અને વચનવાળું રૂપ વપરાય છે. એટલે મનુષ્યસ્ય આગચ્છતઃ, કુમાર્યાઃ વદન્ત્યાઃ, વારિણઃ પતતઃ

નલઃ હુતમુજા દગ્ધમ અરણ્યમ્ અપદ્યત્ । નળે અગ્નિથી બળેલું જંગલ જ્વેયું. Nala saw the forest burnt by fire.
દહાડા જતાં નારાયણ પંડિત થયે. Days having elapsed, Narayan became a learned man.

દિનેષુ ગચ્છત્ આ પ્રયોગને અત્રેણમાં Locative absolute કહે છે.

કૃષ્ણ ગયો કે છોકરા ચાલ્યા ગયા.

કૃષ્ણ ગયો કે=કૃષ્ણે ગતે.

ઝાડ પડ્યું એટલે અમે કહેવા આવ્યા.

ઝાડ પડ્યું એટલે=વૃક્ષે પતિતે.

આપ ઉભા છો ત્યારે શા માટે ડરિએ.

આપ ઉભા છો ત્યારે=મવતિ તિતિ.

ભાઈ નથી બોલતો ત્યારે શું કરું ?

ભાઈ નથી બોલતો ત્યારે=ભ્રાતરિ ન વદતિ.

આ થોડા દૃષ્ટાંતો પરથી (સતિ સત્ત્વે) Locative absolute નો પ્રયોગ સમજાશે.

દશરથે ભૂમૃતિ મહીમ શાસતિ જનાઃ સુખભાજઃ અમવન્ ।

દશરથ રાજ પૃથ્વીપર રાજ કરતા હતા ત્યારે માણસો સુખી થયા.

When king Dasarath was ruling the earth, men became happy.

દેવોના સ્વામી અર્જુનને જોવાને ઇચ્છે છે. The lord of gods wishes to see Arjuna.

કવિઓનાં વચનોમાં મિઠાશ છે. There is sweetness in the words of poets.

એ મિત્રોનું વચન ઉલ્લંઘન કરાય એવું નથી. The word of the two friends is inviolable.

આપ છોકરાઓની સાથે આવો એવી શ્રીમંત રાજાની આજ્ઞા છે.

(इति=such that.) Your honour should come with your sons, such is the order of our prosperous lord.

અથવા

That your honour...sons, is the order of our prosperous king.

ઘડા મૃતિકાનાં જુદાં રૂપો છે અને ધરેણાં સોનાનાં રૂપો છે.

Pots are different forms of clay and ornaments are those of gold.

પ્રાણના વિયોગમાં પણ (જીવ જતો હોય તો પણ) દુર્જનો સજ્જનોથી પ્રાર્થાતા નથી. Wicked persons are not entreated by good persons even at the passing away of life.

(प्राणः a vital air. આ શબ્દનો અર્થ જ્યારે life જાંદગી થાય છે ત્યારે એ બહુવચનમાંજ વપરાય છે.)

અહીં જગતમાં પુત્રનો જન્મ આનંદનું કારણ છે. The birth of a son is a source of joy in this world.

સંશયમાં સજ્જનોનાં અંતઃકરણનાં વલણો પ્રમાણરૂપ હોય છે. શક પડે એવી વાતમાં સજ્જનોનાં મનને ઠીક લાગતું હોય તેમાં લાલ ધારવો અને અઠીક લાગતું હોય તેમાં ઉલટું ધારવું. In matters of doubt the predilections of the mind of good men are authority.

વિપદિ સદ્ધિઃ ઉચ્ચૈઃ સ્થાયીયતે । વિપત્તિમાં સજ્જનોથી ઉંચે રહેવાય છે. આપત્તિમાં સજ્જનોનાં અંતઃકરણ કલેશથી વેગળાં અને ઉંચા નિશ્ચયોમાં રહે છે. Good men keep high (live nobly) in adversity.

પથરપર બેઠેલા ગુરૂએ શિષ્યોને ધર્મ શિખવ્યો. The præceptor seated upon the stone taught duty to the pupils.

કરજદારો બધી રીતથી પરાધીન થાય છે. Debtors become dependent in every way.

જીવિતે ચક્ષ્ણલે સતિ ધર્મસ્ય અકાલઃ ન અસ્તિ । જીંદગી ચલ છે તેથી ધર્મનો (કાઈ) અયોગ્ય સમય નથી. Life being transitory, no time is improper for (gaining religious) merit.

નારાયણ પરાધીન નથી. નારાયણઃ પરવાન્નાસ્તિ ।

હરણો જંગલમાં પથરોપર બેસે છે. મૃગા અરણ્યે હશત્સૂપ-વિશન્તિ ।

છંદ્ર દેવતાઓનો રાજા છે. इन्द्रो मरुतां प्रभुः ।

કાર્તિકના પડવાપર મોટો ઓઝવ છે. कार्तिकस्य प्रतिपदि महो-त्सवोऽस्ति ।

મેં એક છાંકરાને નિશાળે જતો જોયો. कुमारं पाठशालां गच्छ-
न्तमपश्यम् ।

ચહતીમાં માણસને બહુ માણસો અનુસરે છે. સંપદિ જનં બહવો મનુષ્યા અનુસરન્તિ ।

માણસ પડતીમાં મિત્રોથી તળય છે. જનઃ આપદિ સુદ્ધિદ્ભિઃ ત્યજ્યતે । જન આપદિ સુદ્ધિદ્ભિસ્ત્યજ્યતે ।

કૃષ્ણે માણસોને ઘોડા હાંકતા જોયા. કૃષ્ણોઽશ્વાન્ નુદતઃ પુરુષા- નપશ્યત્ ।

યોગીઓ જગતને જંગલ તરીકે માને છે. યતયો જગદરણ્યમિવ મન્યન્તે ।

બુદ્ધિમંત નારાયણથી પુસ્તક લખાય છે. ધીમતા નારાયણેન પુસ્તકં ગ્રહાયતે ।

ગુણવંતો પણ કુષ્ટોથી નિંદાય છે. ગુણવન્તોઽપિ નૃશંસૈર્નિન્દ્યન્તે । માણસો હંમેશાં દીર્ઘાયુ થવાને ચહાય છે. જનાઃ સર્વદાયુષ્મન્તો ભવિતુમિચ્છન્તિ ।

ભગવાન્ મનુષ્યે એ પ્રમાણે કહ્યું છે. ભગવતા મનુનૈવં વિહિતમ નત્ર વાણીથી ક્રોધ શમે છે. મૃદ્વા વાચા ક્રોધઃ શામ્યતિ ।

(મૃદુ એ વાચ નું વિશેષણ છે માટે વાચ્ પ્રમાણે એની જાતિ નારીજાતિ છે તેથી એતું ૩૫ ધેન્વા જેવું અહીં વપરાયું)

નારદ આકાશમાંથી ઉતર્યા. નારદો વિયતોઽવાતરત્ ।

સજ્જનો પૈસાથી અભિમાની થતા નથી. સન્તઃ સંપદોદ્ધતા ન ભવન્તિ ।

સ્વર્ગ જતાં ગુરુએ એમ નિમેણું હતું. સ્વર્ગે ગચ્છતા ગુરુજૈર્ પદિષ્મ્ । જંગલમાં રહેતાં રામ અને લક્ષ્મણે ધણા રાક્ષસોને હણ્યા અરણ્યે વસન્તો રામો લક્ષ્મણશ્ચ બહુન્ રાક્ષસાન્ ન્યસૂદયતામ્ । આપના દર્શનથી ધણો પ્રસન્ન થયો છું. ભવતો દર્શનેનાતં ચ પ્રસન્નોઽસ્મિ ।

બુદ્ધિમંત પુરુષો રાજાની સલાહમાં માન પામે છે. ધીમન્તો નૃપાણાં સમાસુ જ્યન્તિ ।

પવન દાંડીમાંથી છુટા થયેલા પુલને .લઘ્ જાય છે. વાયુઃ વૃતાન્ત્ર
શ્લયમ્ કુસુમમ્ હરતિ । વાયુર્વૃન્તાચ્ શ્લયં અથવા વૃન્તાચ્
છલયં કુસુમં હરતિ ।

કવિઓથી વિજ્ઞાની મેઘની સ્ત્રી તરીકે ગણાય છે. કવિભિર્વિદ્યુન્મે-
ઘસ્ય પત્નીવ મન્યતે ।

સ્પર્શ કરાયેલા દેવતા હોતાને પણ ખાળે છે. સ્પૃષ્ઠો હુતભુગ્હોતા-
રમપિ દહતિ ।

(હુતુભુગ્હોતારમ્ પણ થાય; ૧૮ મા પાઠમાં આપેલા નિયમ પ્રમાણે)
સુખી માણસોની સુખની ઈચ્છા સુખના ભોગથી વારંવાર વંધે છે
સુખભાજાં સુખેઽમિલાષઃ સુખસ્ય ભોગેન બહુવર્ધતે રામ
વૈભવી અયોધ્યા નગરીમાં રહ્યા. રામઃ) શ્રીમત્યામયોધ્યાયાં
નગર્યામવસત્ ।

પાઠ ૨૬ મો.

નરજાતિ કે નારીજાતિનાં નામોનાં અંત્ય અન્ ની પૂર્વે જોડાક્ષર હોય
અને તે જોડાક્ષરનો છેલ્લો અક્ષર મ્ કે વ્ હોય તો તે નામોના ૩૫
આત્મન્ જેવાં લેવાં અને નહીં હોય તો રાજન્ જેવાં લેવાં.

આ પ્રમાણે અશ્મન્, બ્રહ્મન્, યજ્ઞન્ અને વિશ્વકર્મન્ નાં ૩૫
આત્મન્ જેવાં થાય છે. અને અણિમન્ m. smallness, ધવ-
લિમન્ m. whiteness, પ્રેમન્, મજ્જન્, marrow મજ્જા,
મેદ, મૂર્ધન્ લઘિમન્ અને હિમન્ નાં ૩૫ રાજન્ જેવાં થાય છે.

બ્રહ્મન્ m. નાં ૩૫.

બ્રહ્મા

બ્રહ્માણૌ

બ્રહ્માણઃ

બ્રહ્મન્

”

”

બ્રહ્માણમ્

”

બ્રહ્માણઃ

બ્રહ્માણાં

બ્રહ્માભ્યામ્

બ્રહ્માભિઃ

બ્રહ્માણે

”

બ્રહ્માભ્યઃ

બ્રહ્મણ:

"

"

બ્રહ્મણો:

બ્રહ્મણામ

"

બ્રહ્મણિ

"

બ્રહ્મસુ

પ્રેમન્ m. નાં ૩૫૦.

પ્રેમા

પ્રેમાણૌ

પ્રેમાણ:

પ્રેમન્

"

"

પ્રેમાણમ્

"

પ્રેમ્ણ:

સાતમી એકવચન પ્રેમણિ-પ્રેમ્ણિ. આક્રીનાં ૩૫ પશુ રાજન્ જેવાં.

કર્મન્ n. નાં ૩૫૦.

કર્મ

કર્મણી

કર્માણિ

કર્મન્-કર્મ

"

"

"

"

"

કર્મણા

કર્મભ્યામ્

કર્મભિ:

કર્મણે

"

કર્મભ્ય:

કર્મણ:

"

"

"

કર્મણો:

કર્મણામ્

કર્મણિ

"

કર્મસુ

અંત્ય ઇન્ ની પહેલાં જોડાક્ષર હોય અને તેનો છેલ્લો અક્ષર મ્ કે
 વ્ હોય તો નાન્યતરજાતિમાં કર્મન્ જેવાં ૩૫ લેવાય છે. આથી
 ચર્મન્, જન્મન્ n. birth, પર્વન્ n. a holiday, ભર્મન્ n.
 a house, વર્ત્મન્ તથા સઘ્મન્ નાં ૩૫ કર્મન્ જેવાં લેવાય છે.
 નામન્ નાં ૩૫ પ્રાઈમરમાં છે તે પ્રમાણે પ્રેમન્ n, હેમન્ યગેરે
 નાન્યતરજાતિનાં નામોનાં ૩૫ લેવાં.

શશિન્ નાં ૩૫ પ્રાઈમરમાં આપેલાં છે તે પ્રમાણે અપરાધિન્ m.
 ક્ષયિન્ m, ઉત્સન્નવર્તિન્ m, કચ્ચુકિન્, કુશલિન્ m.....
 ...નાં ૩૫ લેવાં.

અપરાધિન્ ક્ષયિન્.....યગેરે વિશેષણોનું નારીજાતિ અંગે

જગાડેથી થાય છે તેનાં ૩૫ દાસી જેવાં લેવાં. છેડે ૩૫ વાળા
આવા શબ્દોનાં ૩૫ નાન્યતરજાતિમાં ભાવિન્ ૫. જેવાં થાય છે.

उपानह् नां इषो.

उपानत्-इ	उपानहौ	उपानहः
”	”	”
उपानहम्	”	”
उपानहा	उपानद्भ्याम्	उपानद्भिः
उपानहे	”	उपान्द्वयः
उपानहः	”	”
”	उपानहोः	उपानहाम्
उपानहि	”	उपानत्सु

ક્ષેત્રગામિના આમાં ક્ષેત્ર ના રૂ ની પછી નૂ આવ્યો છે. અને
રૂ તથા નૂ ની વચ્ચે આવી શકે એવા અ ગ્ આ મ્ ઇ અક્ષરો
આવ્યા છે તો પણ નૂ નો જ્ થતો નથી. કારણ કે ક્ષેત્ર અને
ગામિન્ એ બંને સંસ્કૃત સમાસના નિયમ પ્રમાણે જૂનાં પદ ગણાય
છે એટલે રૂ અને નૂ એકજ પદમાં નથી.

શબ્દ અથવા પદના અંત્ય ડ્ જ્ ણ્ કે નૂ ની પૂર્વે હ્રસ્વ સ્વર હોય
અને પછી કોઈ હ્રસ્વ કે દીર્ઘસ્વર હોય તો તે ડ્ જ્ ણ્ કે નૂ એવજા
લખાય છે. જેમકે પ્રત્યઙ્+આત્મા=પ્રત્યઙ્ઙાત્મા, સુગળ્+ઈશઃ=
સુગળ્ગીશઃ, સન્+અચ્યુતઃ=સન્નચ્યુતઃ, વસન્+અમ્બરાત્=વસ-
ન્નમ્બરાત્, શ્રીમન્+ઉપેન્દ્ર=શ્રીમન્નુપેન્દ્ર, પણ ગ્રામાન્+આગ-
ચ્છન્તિ. કારણ કે નૂ ની પૂર્વે દીર્ઘસ્વર આ છે.

નામ અથવા ક્રિયાપદને છેડે આવેલા ણ, ઓ, એ કે ઔ ની
પછી કોઈ સ્વર આવે અને તેથી ણ ઓ વગેરેના અય્ અવ્ વગેરે
થયા હોય તો તે અય્, અવ્ વગેરેના ય્ વ્ વિકલ્પે કરીને ઉડી

નય છે અને તેમ કરવાથી સાથે આવેલા બે સ્વરોની સંધિ થતી નથી. જેમકે વિશ્વે+આકાશઃ=વિશ્વયાકાશઃ or વિશ્વઆકાશઃ
 લક્ષ્મ્યૈ+ઉદ્યમઃ=લક્ષ્મ્યાયુદ્યમઃ or લક્ષ્મ્યા ઉદ્યમઃ, નરૌ+આગ-
 ચ્છતઃ=નરાવાગચ્છતઃ or નરા આગચ્છતઃ

વાક્યો.

યોગિઓ ફળાહારિ હોય છે. Ascetics are fruit-eaters.
 ગુન્હેગારને માફ ન કર. Do not thou forgive the offender.
 મર્તા અનુજીવિને કુપ્યતિ । શેઠ નોકરપર ગુસ્સે થાય છે. The
 Master becomes angry with his servant.
 દશરથના છેકરાનું નામ રામ છે. The son of Dasaratha is
 Rama by name.

બ્રહ્માથી પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે. People are born of the
 Creator.

હે રાજા સુખી થા. King, be thou happy.
 કંચુકી રાજાઓના જનનાખાનામાં અધિકારવાળો પુરુષ છે. The
 Kanchuki is a man authorised in the king's
 harem.

જનઃ ભાવિનઃ અનર્થાન્ જ્ઞાતુમ્ સમર્થઃ ન અસ્તિ । માણસ
 ભવિષ્યનાં દુઃખોને જાણવા સમર્થ નથી. Man is not able to
 know future evils.

પથરોથી ઘોડાની ચાલ અળાયતી છે. The motion of the
 horse is impeded by stones.

જગત્કર્તાનાં ઐશ્વર્યોનું ફળ (-નો પ્રતાપ) સમગ્ર જગ્યાય છે. The
 effect of the great powers of the Creator of
 the world is seen everywhere.

મેં તીથે જવાને રસ્તે જતા જનાળુને જોયો. I saw a pilgrim going by the way leading to a holy place
લોકના કલ્યાણને માટે મહેનત કરતા રામથી જીવ કલેશમાં નંખાયો. Soul was subjected to grief by Rama striving for the good of the people. તે પોતાના છોકરાઓનું કામોમાં કુશળપણ વખાણે છે. He praises the skill of his own sons in actions. [આ વાક્યના સંસ્કૃત વાક્યમાં વપરાયલા આત્મન નો પ્રયોગ ગુજરાતી 'પોતે' ના જેવો થાય છે, એ શબ્દ હંમેશાં નરજાતિમાં અને એકવચનમાંજ વપરાય છે. જેમકે અમે પોતાના (our) પાઠ બણીએ છીએ. આત્મનઃ પાઠાન્ પઠામઃ, તેણી પોતાને (her) પાઠ બણે છે. આત્મનઃ પાઠં પઠતિ, તે એ છોકરીઓ પોતાના (their) પાઠ બણે છે તમારાં આત્મનઃ પાઠં પઠતઃ, તેઓ પોતાને (themselves) ધિક્કારે છે. આત્મ નમવધીર્યન્તે.)

કૃષ્ણ વસુદેવના ઘરમાં રહેતા આકાશમાંથી ઉતરતા નારદને જોતો હવો. Krishna, living in the house of Vasudeva, saw Narada descending from the sky.

શ્રીષેણ ચ રાજ્ઞઃમહિષી સ્વપ્ને સૂર્યમ્ ચ ચન્દ્રમ્ આત્મનઃ ઉત્સન્ન-વતિનો અપદ્યત્ શ્રીષેણ રાજની રાણી સ્વપ્નામાં સૂર્યને તથા ચંદ્રને પોતાના ખોળામાં બેઠેલો જોતી હતી. The crowned queen of king Shrishena saw, in her dream, the sun and the moon resting on her lap.

(her=આત્મનઃ ધ્યાનમાં રાખો.)

રાજાનઃ અપરાધિનઃ પુરુષાન્ દણ્ડયન્ત્ । રાજાઓ અપરાધી પુરુષોને શિક્ષા કરે, Let kings punish guilty persons
દુષ્ટાનામ્ હૃદયમ્ અશ્મના નિર્મિતમ્ ઇવ પરકીયસ્ય દુઃખસ્ય અજ્ઞાન કદાપિ ન દ્રવતિ । દુષ્ટોનું હૈયું પથરથી ધડ્યું હોય

તેમ પારકા દુઃખને સાંભળવાથી કદી પણ પીગળતું નથી. The heart of the wicked, as if made of stone, never melts at hearing the misery of another.

શુભ કર્મેના આરંભ કલ્યાણને માટે છે. The beginning of good works is for—leads to prosperity. સાધુઃ આત્માનમ્ જગતા કુટુંબિનમ્ મન્યતે । સત્પુરુષ પોતાને જગત્ વડે કુટુંબવાળો ગણે છે—આખી દુનિયાને પોતાનું કુટુંબ ગણે છે. A sage considers himself a family man by the world.

પ્રાણિઓના કલ્યાણને માટેજ સત્પુરુષોનું જગત્માં જીવન છે. The life of sages in the world is only for the doing of good to animals.

પ્રિયવાદિનામ્ પ્રિયવાદિત્વમ્, શઠૈઃ દૈન્યમ્ ગણ્યતે । મિટું બોલનારાઓનું મિટું બોલવાપણું હુમ્યાઓથી ગરીબડાપણું ગણાય છે. The kindliness of speech of men speaking sweetly is regarded as lack of spirit by rogues.

રાક્ષા દશરથેન વ્યાલી ઇવ કૈકેયી અજ્ઞાનાત્ કેવલમ્ આત્મનઃ વિનાશાય एव આત્મનઃ સન્નિ નિવેશિતા । રાજા દશરથથી વાધણુ જેવી કૈકેયી અજ્ઞાનથી માત્ર પોતાના વિનાશને માટેજ પોતાના ઘરમાં રખાઈ હતી. Kaikeyi like a tigress was kept in his house by king Dasarath only for his own destruction through ignorance.

મવતઃ અન્તરાત્મા પ્રસન્નઃ આપને જીવ રાજી થયો છે. Your heart is pleased.

વૃક્ષાણામ્ છાયાઃ દિનસ્ય પૂર્વાર્ધે આરમ્ભે ગુર્વ્યઃ ચ ક્રમેણ ક્ષયિણ્યઃ પરાર્ધે તુ પુરા લઘવઃ ચ પશ્ચાત્ વૃત્તિમત્યઃ । ઝાડોના છાંયડા દિવસના પહેલા ભાગમાં શરૂઆતમાં વધારે હોય છે, અને

ધીમે ધીમે ઘટે છે; પાછલા ભાગમાં તો પહેલા થોડા હોય છે અને પાછળથી વધારે હોય છે. In the first half of the day the shades of trees are large in the beginning and gradually lessening, while in the latter half, first they are short and lengthening afterwards. हि हेम्नः विशुद्धि वा श्यामिका अपि अग्नौ संलक्ष्यते कारणं કે સોનાનું ચોખ્ખાપણું અથવા નરસાપણું પણ દેવતામાં જણાય છે Because the purity, or impurity even of gold is tested in fire.

દેવદત્ત બુદ્ધિમાન છે. દેવદત્તો મેધાવી ।

આપ છોકરાને પ્રેમથી ભેટયો. પિતા પુત્રં પ્રેમ્ણાકુસ્યત્ ।

નળ વિશ્વકર્માના છોકરો હતો. નલો વિશ્વકર્મણસ્તનયઃ ।

પક્ષિઓ આકાશમાં ઊડે છે. પક્ષિણોઽમ્બરે ડયન્તે ।

ચાકરો પોતાના શેઠને અનુસરે છે. અનુંજીવિનઃ સ્વામિનઅનુસરન્તિ ।
પહાડોપર ઝાડો ઊગે છે. શિખરિષુ તરવો રોહન્તિ ।

હું છોકરાઓનાં નામો સંભારતો નથી. કુમારાણાં નામાનિ ન સ્મરામિ ।

જોડા ચામડાના બને છે. ઉપાનહશ્ચર્મણા ક્રિયન્તે ।

હરિનો વિનાશ તેનાં કર્મેનું ફળ છે. હરેર્નાશઃ કર્મણાં પરિણામઃ ।
અપરાધીનું મન હંમેશા વહેમ ખાતું હોય છે. અપરાધિનશ્ચિત્તં સર્વદા સાશઙ્કમ્ ।

રાજાકને રાણીનો સંદેશો કંચુકીથી લઈ જવાયો. રાજાનંરાઘ્યાઃ સંદેશઃ કચ્ચુકિકિના હૃતઃ ।

મિહું બોલું છું, પણ સાચું બોલું છું. પ્રિયવાદ્યપિ સત્યં વદામિ ।
આખી સૃષ્ટિ બ્રહ્માથી ઉત્પન્ન થઈ. અખિલા સૃષ્ટિર્બ્રહ્મણો જાતા ।
માણસો ધણી વાર ભવિષ્યની વાતો જાણવાને આતુર હોય છે. મનુષ્યાઃ बहुशो भाविनोऽर्थाञ् જ્ઞાતું સોત્કણ્ઠાઃ । અર્થાન્+જ્ઞાતુમ્=અર્થાજ્ઞાતુમ્ ।

શિવ યોગીઓથી હૃદયને વિષે શોધાય છે. શૂલી યોગિભિર્હૃદયે મૃગ્યતે ।
રાજાથી શત્રુઓના માથાપર પગ મૂકાયો. રાક્ષા શત્રૂનાં શર્ષેષુ
પાદો નિહિતઃ ।

વિદ્વાન્ પુરુષ સદાચારની મર્યાદા ઓળંગતો નથી. સુવિનીતઃ પુરુષઃ
સદાચારસ્ય સીમ્નો ન લઙ્ઘ્યતે ।

દૂર દેશમાં પોતાના કુશળ છોકરાઓની ખબર સાંભળીને તે ખુશ થયો.
દૂરે દેશે લરાલિનાં પુત્રાણાં વાર્તા શ્રુત્વામોદત ।
પશુ થકી પણ બાળકોને માટે પ્રેમ કરાય છે. પશુભિરપિ વત્સેભ્યઃ
પ્રેમાવિષ્કિયતે ।

જંગલમાં ફળાહારીઓથી સહેલથી ગુજરાન થાય છે. વને, ફલા-
શિભિઃ સુખેન જીવિકા લભ્યતે ।
તેણે પોતાને ઘેર પરાણાઓને દેવ તરીકે પૂજ્યા. મર્મણ્યતિથીન્
દેવાનિવાજયત્ ।

બુદ્ધિની મહત્તાથી માણસ પ્રખ્યાત થાય છે. બુદ્ધેર્મહિમ્ના જનો
યશસ્વા ભવતિ । મહિમ એ નામ મહત્ત્વ પરથી પડ્યું છે.
પ્રજાનો વિશ્વાસ સારા રાજાપર વધે છે. પ્રજાયા વિશ્વાસઃ (શુભ-
રાજાનિ) સુરાજાનિ વર્ધતે ।

માણસોનું હલકાપ્રણું તેમનાં પોતાનાં કૃત્યોથી બહાર પડે છે. મનુ-
ષ્યાણાં લઘિમાત્મનઃ કર્મભિરાવિષ્કિયતે । લઘિમન્ એ નામ
લઘુ પરથી પડ્યું છે.

બ્રહ્માએ પ્રાણી, પત્થરો અને આકાશ સરળ્યાં. બ્રહ્મા પ્રાણિનોઽમ્-
નોઽમ્બરં ચાસૃજત્ ।

પાઠ ૨૭ મો.

જે નામને છેડે વસ્ત્ર હોય છે તેનાં ૩૫ વિદ્વસ્ત્ર જેવાં થાય
છે પણ જેમાં અંત્ય વસ્ત્રની પહેલાં ૬ હોય છે તેમાં, જ્યાં વિદ્વસ્ત્ર

નાં ૩૫માં વસ્ત્ર ને બદલે ઉષ્ થાય છે ત્યાં, ઇવસ્ટ્ર ને બદલે ઉષ્ કરવેા જેમકે વિદ્વસ્ટ્ર તું વિદુષઃ તેમ જોઈશ્વર તું સેદુષઃ

અધ્યૂષિવસ્ટ્ર m. નાં ૩૫૦.

અધ્યૂષિવાન્	અધ્યૂષિવાંસૌ	અધ્યૂષિવાંસઃ
અધ્યૂષિવન્	"	"
અધ્યૂષિવાંસમ્	"	અધ્યૂષુષઃ
અધ્યૂષુષા	અધ્યૂષિવદ્વચામ્	અધ્યૂષિવદ્વિઃ
અધ્યૂષુષે	"	અધ્યૂષિવદ્વચઃ
અધ્યૂષુષઃ	"	"
"	અધ્યૂષુષોઃ	અધ્યૂષુષામ્
અધ્યૂષુષિ	"	અધ્યૂષિવત્સુ

વિદ્વસ્ટ્ર તું નારીભતિ અંગુ વસ્ટ્ર ને બદલે ઉષી કરવાથી વિદુષી થાય છે. અધ્યૂષિવસ્ટ્ર તું ઇવસ્ટ્ર ને બદલે ઉષી કરવાથી અધ્યૂષુષી થાય છે.

અધ્યૂષુષી નાં ૩૫ દાસી પ્રમાણે.

અધ્યૂષિવસ્ટ્ર n. નાં ૩૫૦.

અધ્યૂષિવત્-દ્રૂ	અધ્યૂષુષી	અધ્યૂષિવાંસિ
આ ૩૫૦ ૧ લી, ૨ ૭ અને સંબોધનનાં ૩૫૦ છે. બાકીનાં નરભતિ જેવાં.		

તસ્થિવસ્ટ્ર m. નાં ૩૫૦.

તસ્થિવાન્	તસ્થિવાંસૌ	તસ્થિવાંસઃ
તસ્થિવન્	"	"
તસ્થિવાંસમ્	"	તસ્થુષઃ
તસ્થુષા	તસ્થિવદ્વચામ્	તસ્થિવદ્વિઃ

તસ્થુષે	„	તસ્થિવદ્વયઃ
તસ્થુષઃ	„	„
„	તસ્થુષોઃ	તસ્થુષામ્
તસ્થુષિ	„	તસ્થિવત્સુ
તસ્થિવસૂ નું નારીભતિ અંગ તસ્થુષી એનાં ૩૫ દાસી પ્રમાણે.		
તસ્થિવસૂ II. નાં ૩૫ પ્રાઈમરમાં આપ્યાં છે.		

સેદિવસૂ III.

બીજી બ. વ. સેદુષઃ ત્રિ. દ્વિ. વ. સેદિવદ્વયામ્. સાં ૫૦ ૫૦ ૫૦
સેદિવત્સુ આકીનાં બધાં પણ તસ્થિવસૂ પ્રમાણેજ.

જગન્વસૂ III. નાં ૩૫૦.

જગન્વાન્	જગન્વાંસૌ	જગન્વાંસઃ
જગન્વન્	„	„
જગન્વાંસમ્	„	જગ્મુષઃ
જગ્મુષા	જગન્વદ્વયામ્	જગન્વદ્વિઃ
જગ્મુષે	„	જગન્વદ્વયઃ
જગ્મુષઃ	„	„
„	જગ્મુષોઃ	જગ્મુષામ્
જગ્મુષિ	„	જગન્વત્સુ

જગ્મિવસૂ III. નાં ૩૫૦.

જગ્મિવાન્	જગ્મિવાંસૌ	જગ્મિવાંસઃ
જગ્મિવન્	„	„
જગ્મિવાંસમ્	„	જગ્મુષઃ
જગ્મુષા	જગ્મિવદ્વયામ્	જગ્મિવદ્વિઃ
જગ્મુષે	„	જગ્મિવદ્વયઃ

સા० ૫૦ ૫૦ જગ્મિવત્સુ.

એ પ્રમાણે બીજાં ૩૫ પણ જગન્વંસ જોવાં કરી લેવાં જગન્વસ અને જગ્મિવસ એ બે શબ્દો એકજ ધાતુમાંથી નિકળેલા છે, એમનું નારીજાતિ અંગ જગ્મુષી એકજ છે, તેનાં ૩૫ દાસી જોવાં લેવાય છે.

જગન્વસ n. નાં ૩૫૦.

જગન્વત્-દ્

જગ્મુષી

જગન્વાંસિ

૧ લી, ૨ ૭, અને સંબોધનનાં એ ૩૫૦ છે. બાકીનાં નરજાતિ જોવાં.

જગ્મિવસ n. નાં ૩૫૦.

જગ્મિવત્-દ્

જગ્મુષી

જગ્મિવાંસિ

૧ લી, ૨ ૭, અને સંબોધનનાં એ ૩૫૦ છે. બાકીનાં નરજાતિ જોવાં.

ચક્રવસ n. નાં ૩૫૦.

ચક્રવાન્

ચક્રવાંસૌ

ચક્રવાંસઃ

ચક્રવન્

”

”

ચક્રવાંસમ્

”

ચક્રુષઃ

ચક્રુષા

ચક્રવદ્ધયામ

ચક્રવદ્ધિઃ

ચક્રુષે

”

ચક્રવદ્મ્યઃ

ચક્રુષઃ

”

”

”

ચક્રુષોઃ

ચક્રુષામ

ચક્રુષિ

ચક્રુષોઃ

ચક્રુવત્સુ

ચક્રવંસ+ઈ=ચક્ર+ઉષ્+ઈ=ચક્રુષી f. નાં ૩૫ દાસી જોવાં

• ચક્રવસ n. નાં ૩૫૦.

ચક્રવત્-દ્

ચક્રુષી

ચક્રવાંસિ

આ ૧ લી, ૨ ૭ અને સંબોધનનાં ૩૫૦ છે. બાકીનાં નરજાતિ જોવાં.

જે વિશેષણોને છેડે યસ્ય હોય તેમનાં ૩૫ નરજાતિમાં શ્રેયસ જોવાં.

નારીજાતિમાં ફેં લગાડીને દાસી જેવાં અને નાન્યતરજાતિમાં મનસ્સુ જેવાં.

જે નામેને છેડે વસ્ત્ર કે યસ્ત્ર ન હોય પણ અંત્ય અસ્ત્ર હોય છે, જેવા કે દિવૌકસ્ત્ર, દુર્વાસસ્ત્ર, રજસ્ત્ર, વયસ્ત્ર, તેમનાં ૩૫ નર-જાતિમાં ચન્દ્રમસ્ત્ર જેવાં થાય છે અને નાન્યતરજાતિમાં મનસ્સુ જેવાં થાય છે.

કનીયસ્ત્ર, જ્યાયસ્ત્ર, પ્રેયસ્ત્ર, ભૂયસ્ત્ર, શ્રેયસ્ત્ર વગેરે શબ્દો comparative degree નાં વિશેષણો છે. Comparative degree વાળાં વાક્યમાં જેનાથી ચઢતાપણું અથવા ઉતરતાપણું બતાવ્યું હોય છે, અર્થાત્ જે શબ્દના ઇન્દ્રેજી શબ્દની પહેલાં than, to વગેરે મૂકાય છે તે શબ્દની પાંચમી વિભક્તિ આવે છે. જેમકે:—

Krishna is younger than Rama કૃષ્ણઃ રામાત્ કનિયાન્ ।

The father is dearer than the mother પિતા માતુઃ પ્રેયાન્ ।

Knowledge is superior to learning જ્ઞાનં વિદ્યાયાઃ શ્રેયઃ ।

The Narmada is longer than the Tapee. નર્મદા તાપ્યાઃ દ્રાઘીયસી ।

દુર્વાસસ્ત્ર m. the sage Durvasas નાં ૩પો.

દુર્વાસાઃ	દુર્વાસસૌ	દુર્વાસસઃ
દે દુર્વાસઃ	"	"
દુર્વાસસમ્	"	"
દુર્વાસસા	દુર્વાસોમ્યામ્	દુર્વાસોભિઃ
દુર્વાસસે	"	દુર્વાસોમ્યઃ
દુર્વાસસઃ	"	"
"	દુર્વાસસોઃ	દુર્વાસસામ્
દુર્વાસસિ	"	દુર્વાસઃસુ-દુર્વાસસુ

चक्षुस् नां ३पो.

चक्षु	चक्षुषी	चक्षूषि
"	"	"
"	"	"
चक्षुषा	चक्षुर्म्याम	चक्षुर्भिः
चक्षुषे	"	चक्षुर्म्यः
चक्षुषः	"	"
"	चक्षुषोः	चक्षुषाम
चक्षुषि	"	चक्षुषु
		चक्षुषु

એજ પ્રમાણે ધનુસ્ તથા જનુસ્ n. birth નાં ૩પો થાય છે.

हविस् नां ३पो.

हविः	हविषी	हवीषि
"	"	"
"	"	"
हविषा	हविर्म्याम	हविर्भिः
हविषे	"	हविर्म्यः
हविषः	"	"
"	हविषोः	हविषाम
हविषि	"	हविषु
		हविषु

સમીપ n. proximity, vicinity.

વાક્યો.

ઋષિઓ વનવાસી હતા. Sages were forest dwellers.

દેવાને સ્વર્ગના રહેનારા કહે છે. They call gods residents of heaven.

તું નાના ભાઈને બોલાવ. Call younger brother.

કુશ લવનો મોટો ભાઈ થાય. Kusha is Lava's elder brother.

કૃષ્ણઃ પ્રેયસઃ જનાન્ સ્મરતિ । કૃષ્ણ અતિ પ્રિય જનોને સંભારે છે. Krishna remembers the people who are very dear to him.

ઉગતા ચંદ્રમાને જો. See the rising moon.

અંધકારથી આકાશ વ્યાપેલું છે. The sky is covered with darkness.

કન્યયા વાસસી પરિહિતે । છોકરીથી બે વસ્ત્રો પહેરાયાં છે. Two clothes are worn by the girl.

તે કલ્યાણને માટે યત્ન કરે છે. He strives for welfare.

તે શત્રુઓને માથામાં મારે છે. He beats the enemies on their heads.

તે મનવડે હરિકને જાય છે. He goes to Hari by his mind.

એટલે તેનું મન હરિમય થાય છે. હરિમાં લીન થાય છે.

તેને તપોનું ફળ મળે. May he enjoy the fruit of his religious austerities.

દુર્વાસા પાંડવોના મુકામ પર ગયા. Durvasas went to the residence of the Pandavas.

અત્ર મૂયાંસઃ ધાન્યસ્યરાશયઃ વર્તન્તે । અહીં ઘણા મોટા અનાજના ઢગલા છે. Here are very great heaps of corn.

રામે રાક્ષસોને હણીને કીર્તિ મેળવી. Rama having killed the Rakshas obtained fame.

ગંગાના પાણી ધોળાં છે એમ સંભળાય છે. It is heard that the waters of the Ganges are white.

વિદ્વાનોથી બોધાયેલો દશરથ યજ્ઞ કરતો હશે. Dasaratha, advised by the learned men performed a sacrifice.

લીમથી છાતીમાં મરાયલો કીચક મૂર્છા ખાતો હવો. Kichaka struck by Bhima on the breast, fainted.

अग्नौ बहूनि हवींषि प्रास्यति । ते देवतामां धत्वा अणिदान नांभे છે. He throws many offerings in the fire. મેં શહે-
સ્તી પાસે પડેલું રાખનું લશ્કર જોયું. I saw the king's army
encamped in the proximity of the town.

સૂર્યના તાપથી તપેલો મુસાફર છાંયડે જાય છે. The traveller,
oppressed by the heat of the Sun, resorts to
the shade.

દ્વારકામાં રહેનાર લોકની સંપત્તિ મનનો પણ અવિષય હતી. (એટલે
તે સંપત્તિને મન પણ પહોંચી શકતું નહોતું. મન ધારે તે કરતાં
પણ વધારે-કળાય નહીં એટલી હતી) The riches of the
people that dwelt at Dwarka were not even the
object of thought. વસિષ્ઠનાં વચનો સાંભળીને વિશ્વામિત્રની
સાથે રામનું જવાનું દશરથ કબુલ રાખતા હતા. Having heard
the words of Vasishtha, Dasharatha consented
to Rama's departure with Vishvamitra.

विश्वामित्र=विश्वंमित्रं यस्य अथवा विश्वस्यमित्रम्. गुणिषु
गुणाः मूजास्थानं च लिङ्गम् न च वयः न ।

ગુણવંત પુરુષોમાં ગુણો માનનાં કારણ છે, જાતિ નહિ અને વય
પણ નહીં In the meritorious, merits, are the object
of reverence, (but) neither sex nor age.

ગાર્ગીએ સભામાં પ્રવેશ કીધો છે. ત્યારે માત્ર યાજ્ઞવલ્ક્યનેજ પુરુષ
તરીકે સ્વીકાર્યા છે. અન્ય અનેક મનુષ્યો કરતાં ગાર્ગી સ્ત્રી અધિક
માન પામી છે તેમજ શુકદેવ ૧૬ વર્ષની ઉંમરે ઋષિઓની સભામાં
પધાર્યા ત્યારે બધા વૃદ્ધ ઋષિઓ ઉઠીને ઉભા થયા હતા. અર્થાત્ ગુણ-
વંત પુરુષોમાં લિંગ એટલે જાતિ તેથી મનુષ્ય હોય તોજ માન પામે
અને સ્ત્રી હોય તો ન પામે એમ નથી, તેમજ વય એટલે મોટી

વયનોજ મન પામે અને નાની વયનો હોય તો ન પામે એમ પણ નથી. કૈકેયીઃ દારુણમ વચઃ શ્રુત્વા મતારાજઃ દશરથઃ સહસા ભૂમૌ અપતત્ ચ નિશ્ચેષ્ટઃ અભવત્ । કૈકેયીનું બચકર વચન સાંભળીને મહારાજ દશરથ એકદમ ભૂમિપર પડ્યા અને જડ જેવા થઈ ગયા. Having heard the dreadful speech of Kaikeyi, king Dashratha fell on the ground at once and became motionless.

હરિએ વાણીવડે માને શાંત કરી. હરિર્વિચસા માતરમસાન્ત્વયત્ । નારાયણનો નાનોભાઈ કાશીમાં છે. નારાયણસ્ય કર્નીયાન્ ભ્રાતા કાશ્યાં વર્તતે ।

વાણીની વેદોને છંદસ્ કહે છે. પાણિનિર્વેદાંશ્છન્દાંસિ વદતિ । વાણીનિઋપિએ અષ્ટધ્યાયી નામનું વ્યાકરણશાસ્ત્ર રચ્યું છે. એમણે સદાશિવકર્નેથી વ્યાકરણનું જ્ઞાન મેળવ્યું છે.

પવન પુલોમાંથી પરાગ આણે છે. મરુત્ પુષ્પેભ્યો રજ આનયતિ । વાણીને યશ પૃથ્વીમાં પસરે. રાજ્યા યશઃ પૃથ્વ્યાં પ્રસરતુ । પ્રિયવંદા દુર્વાસાકને ગદ્ય અને મારી માગતી હવી. પ્રિયંવદા દુર્વાસસમગચ્છત્ ક્ષમાંચાયાચત્ ।

હરિએ ઘોડા હાંકતા સારથીને આંખોથી જોયો. હરિરશ્વાન્ નુદન્તં સવ્યેષ્ટરં ચક્ષુર્મ્યામપચત્ ।

રામ નાના ભાઈઓથી સેવાયો. રામઃ સ્ત્રીભિરેભ્રાતૃભિરસેવ્યત્ । વનવાસી ઋષિઓના આશ્રમે ઝાડોનાં પાંદડાંના તથા ડાળાનાં બનાવાયા હતા. વનૌકસાન્ જાળામાશ્રમા તરુણાં પર્ણેઃ શાસ્ત્રાભિઃ શ્રીમરપ્રીયન્ત ।

ભગીરથે વેધસને તપોથી પ્રસન્ન કીધા. ભગીરથો વેધસં તપોશ્રીમરપ્રીયન્ત ।

તળાવોનાં વાણીમાં કમળો છે. સરસાં પયસ્સુ કમલાનિ સન્તિ ।

રાજા વિદ્વાન માણસોને પૂજે છે. રાજા વિદુષઃ પૂજયતિ ।
 જેમ માણસ જીવનાં કપડાં છોડીને નવાં ધારણ કરેછે. તેમ જીવ જીવનાં
 શરીરોને તજીને નવામાં પેસે છે. યથા નરો જીર્ણાનિવાસાંસિ
 ત્યક્ત્વા નવાનિ ધારયતિ તથાત્મા જીર્ણાનિ શરીરાણિ ત્યક્ત્વા
 નવાનિ પ્રવિશતિ (વાસાંસિ જીર્ણાનિ યથા વિહાય નવાનિ
 ગૃહ્ણતિ નરોઽપરાણિ । તથા શરીરાણિ વિહાય જીર્ણાન્યન્યા
 નિ સંયાતિ નવાનિ દેહી ।) ભ૦ ગી૦ ૨-૨૨

આનુંજ લાપાંતર પ્રાપ્તમરમાં અંગ્રેજીમાં આપ્યું છે.)
 રઘુએ કામદાં તથા તીરવડે પૃથ્વી જિતી. રઘુર્ધનુર્ભિરિષુભિધ્ધ
 મહીમજયત્ ।
 અગ્નિમાં નાખેલાં બળીદાન અગ્નિથી દેવોકને લઈ જવાય છે. અગ્નૌ
 અસ્તાનિ હર્વીણિ અગ્નિના દિવૌકસઃ નીયન્તે ।
 અગ્નાવસ્તાનિ હર્વીણ્યગ્નિના દિવૌકસો નીયન્તે ।
 અયોધ્યામાં વસનાર લોકો સુખી હતા. અયોધ્યામધ્યુષિવાંસો
 જનાઃ કુશલિન આસન્ ।

(‘ અયોધ્યા ’ ની સાતમી ન વાપરતાં બીજી વાપરી છે.)

વસૂ ની સાથે અધિ ઉપસર્ગ વાપરવાથી અધ્યુષિવસૂ શબ્દ થયો
 છે અને વસૂ ની સાથે ઉપ, અનુ, અધિ, કે આ ઉપસર્ગ વપરાય
 છે, ત્યારે જ્યાં વસવાનું હોય તે જગાના નામની બીજી વિલકતી
 આવે છે. ઉપ+અનુ+અધિ+આડ્+વસઃ=ઉપાન્વધ્યાડ્વસઃ આ
 શુત્ર છે તે યાદ રાખવું. અંધારું અજવાળા પાછળ આવે છે.
 તમસ્તેજોઽનુસરતિ તેજઃ તમોઽનુસરતિ ।

જીવને કાંટાપર મુકીને પક્ષિઓ આકાશમાં ઉડ્યા. જાલં કણ્ટકેષુ-
 મુક્ત્વા પક્ષિણો નમસ્યુદ્ઘયન્ત ।

ગરીબોનું ધન લઈ લેવામાં બહુ મોટું પાપ છે દરિદ્રાણાં ધનસ્ય
 હરણે ભૂયઃ પાપમ્ ।

ગમન, ચલન, દ્રવણ, ધાવન, મનન, સરણ, હરણ, આ શબ્દો
 ધાતુઓપર પ્રત્યય અન્ લગાડવાથી થયા છે. એ નાન્યતર ગતિના છે.

युध्येय, युध्येवहि.....प्रभाञ्चै यथा गणुना आत्मनेपदी धातुनां
३५ लेवां.

विन्देय, विन्देवहि.....प्रभाञ्चै ङङ् गणुना आत्मनेपदी धातुनां
३५ लेवां.

अवधीरयेय, अवधीरयेवहि.....प्रभाञ्चै दशमा गणुना आत्म-
नेपदी धातुनां ३५ लेवां.

passive forms of पा to drink.

present.

पीये .	पीयावहे	पीयामहे
पीयसे	पीयेथे	पीयध्वे
पीयते .	पीयेते	पीयन्ते

Imperfect.

अपीये	अपीयावहि	अपीयामहि
अपीयथाः	अपीयेथाम्	अपीयध्वम्
अपीयत	अपीयेताम्	अपीयन्त

Imperative.

पीये .	पीयावहै	पीयामहै
पीयस्व	पीयेथाम्	पीयध्वम्
पीयताम्	पीयेताम्	पीयन्ताम्

Potential.

पीयेयं	पीयेवहि	पीयेमहि
पीयेथाः	पीयेयाथाम्	पीयेध्वम्
पीयेत	पीयेयाताम्	पीयेरन्

passive 3rd, pers. sing. forms of खन्, गै, जि,
दा, ध्यै, ध्वस्, यज्, वप्, वस्, वह्, स्तु, स्था, स्मृ, हे,
अस् to be जन्, प्रच्छ्, चुर, तड्, नि-सृद्.

Present 3rd. pers. sing.	Imperf. 3rd. pers. sing.	Impera. 3rd. pers. sing.	Potential. 3rd. pers. sing.
खन्यते	अखन्यत	खन्यताम्	खन्येत
खायते	अखायत	खायताम्	खायेत
गीयते	अगीयत	गीयताम्	गीयेत
जीयते	अजीयत	जीयताम्	जीयेत
दीयते	अदीयत	दीयताम्	दीयेत
ध्यायते	अध्यायत	ध्यायताम्	ध्यायेत
ध्वस्यते	अध्वस्यत	ध्वस्यताम्	ध्वस्येत
इज्यते	ऐज्यत	इज्यताम्	इज्येत
उप्यते	औप्यत	उप्यताम्	उप्येत
उष्यते	औष्यत	उष्यताम्	उष्येत
उह्यते	औह्यत	उह्यताम्	उह्येत
स्त्रियते	अस्त्रियत	स्त्रियताम्	स्त्रियेत
स्थीयते	अस्थीयत	स्थीयताम्	स्थीयेत
स्मर्यते	अस्मर्यत	स्मर्यताम्	स्मर्येत
हूयते	अहूयत	हूयताम्	हूयेत

अस् to be ni ३५.

भूयते	अभूयत	भूयताम्	भूयेत
जन्यते	अजन्यत	जन्यताम्	जन्येत
जायते	अजायत	जायताम्	जायेत
चक्ष्यते	अचक्ष्यत	चक्ष्यताम्	चक्ष्येत
चोर्यते	अचोर्यत	चोर्यताम्	चोर्येत

તાડ્યતે	અત ડ્યત	તાડ્યતામ	તાડ્યેત
નિપૂઘતે	ન્યસૂઘત	નિપૂઘતામ	નિપૂઘેત

Potential mood નીચેના અર્થોમાં વપરાય છે.

(1) Probability સંભવ. બની શકે એવું હોવાપણું.

(2) Capability શક્તિ, સામર્થ્ય.

જેમ કે, જનઃ સમુદ્રં તરેત્ કિંતુ સજ્જનતાં નાનયેત્ માણસથી સમુદ્ર તરાય નહિં એવું છે તોપણ કાંઈ તરે એમ સંભવે છે. પણ દુર્જનમાં સજ્જનતા આણી શકે નહીં. તરેત્ એ 'સંભવ' બતાવે છે અને આનયેત્ એ 'શક્તિ' બતાવે છે. ગ્રન્થં રચયેત્ He can compose a book ગ્રંથ રચના સમર્થ છે. આ વાક્યમાંનું રચયેત્ પણ 'શક્તિ' બતાવે છે.

(3) Command શાસ્ત્ર અથવા સત્પુરુષની આજ્ઞા.

સત્યં વદેત્. One should speak the truth. જનો ન પરકીયં દ્રવ્યં ચોરયેત્ માણસે પારકા પૈસા ચોરવો નહીં.

(4) Prayer પ્રાર્થના. મોદકં લભેય મને લાડુ મળે. I pray I get sweetmeat.

(5) Wish or hope ઇચ્છા અથવા આશા I wish I may live long ચિરં જીવેયમ્ અહુ છવું એવી ઇચ્છા અથવા આશા છે. મુખ્ય વાક્યોની પેઠે પેટા વાક્યો (dependent clauses) માં પણ આવા અર્થોમાં Potential વપરાય છે. તેમજ જે આમ થાય, તો આમ થાય. જે આમ હોત તો આમ થાત. આવા conditional sentences માં પણ Pot. વપરાય છે. જેમકે યદિ હરિઃ વિમાર્ગાત્ નિર્તેત શોભનં મહેત્. જે હરિ આડે રસ્તેથી પાછો ફરે તો સાફ થાય.

વાક્યો.

ત્રિવદનં અભિમૂતઃ અપિ ધર્મમ્ ત્યજેયમ્ ન । દુઃખથી અકળાયલો હોઈ તો પણ મારે ધર્મ તજવો જોઈએ નહીં. Though ov-

empowered by misery I should not abandon my duty.

इच्छामि भवान् सोमम् पिबेत् । हुं धृष्टुं ध्रुं કે આપ સોમરસ પિઓ. I wish your honour may drink Soma juice. કેમ ! અરે ! નૃત્ય શિષ્ટું કે ગાયન ? What ! Oh ! may I learn dancing or singing ?

તારે ઘણી મહેનતથી સત્ય જાણવું જોઈએ. Thou shouldst know the truth with much effort. છોકરાઓએ સત્કર્મોથી માતાપને પ્રસન્ન કરવાં જોઈએ. Sons should please their parents by their good actions. આપણે બંને ઈશ્વરની પૂજાથી શાંતિ મેળવીએ. We two may get peace by the worship of God. તમારે દોરડીને સાપ ગણવો નહીં. You should not regard a rope as a serpent.

नरि दुर्दशाम् गते क्षुद्रः अपि अहितम् आचरेत् । માણસ નબળા અવસ્થામાં આવે છે ત્યારે હલકો માણસ પણ તેનું ભુકું કરે છે. When a man is in misfortune, even a mean fellow does him injury.

વધતા રોગને અને જય મેળવતા શત્રુને જોયા ન કરવો. One should not neglect a growing disease and a conquering enemy.

પંડિતોની સભામાં મૂર્ખાએ મૌન સેવવું-ચૂપકી પકડવી. The illiterate should resort to silence in the assembly of the learned.

તારે કુલોથી સુંગધવાળી હવેલીમાં મુસાફરીનો થાક ઉતારવો. Thou shouldst remove the fatigue of thy journey in a mansion fragrant with flowers.

પ્રજાની પ્રસન્નતા માટે રાજાઓએ મહેનત કરવી Kings should strive to please their subjects.

સારા રાજાનો પ્રજાએ દ્રોહ ન કરવો. Subjects should not bear malice towards their good king.

જો હરિ ખોટે રસ્તેથી પાછો ફરે તો સારું થાય. It would be good if Hari turns from bad path.

ધર્મમાં ચુસ્ત ડાહ્યા પુરુષો હરિને જોશે. Wise men devoted to religion will see Hari.

છોકરાઓ, તમારે બંનેએ માતૃશ્રીની આજ્ઞા પાળવી. Two children, you should obey the command of your mother.
તારે હિંમત રાખાને શત્રુઓની સાથે લડવું. Thou shouldst fight with thy enemies having resorted to (-with) courage.

નારાયણના આળસથી દળદર આવશે. Poverty will result from the idleness of Narayana.

गुरुः शिष्यस्य अविनयम् न सहेत् । शिक्षके शिष्यनी असव्य-
તાને સહન કરવી નહીં. The tutor should not endure his pupil's immodesty.

આપત્તિમાં ડાહ્યા માણસે મૂઠ બની જવું નહીં અથવા ધર્મ તજવો નહીં. A wise man should neither be silly nor abandon his duty in adversity.

इच्छामि पुनर् अपि,

इति सीता रामम् अवदत् । हुं धाईं छुं કે આપણે બંને ફરીથી પવિત્ર ગંગામાં સ્નાન કરીએ એમ સીતાએ રામને કહ્યું. "I wish that we two should bathe again in the holy Ganges"—so said Sita to Rama.

[विमुखः भवेत् ફેરવેલા મ્હોંવાળો થાય=મ્હોં ફેરવે.] મુકામને માટે મિત્ર આવે ત્યારે પહેલાંનાં સારાં કામ સંભારીને હલકો માણસ પણ મ્હોં ફેરવે નહીં. When a friend seeks refuge,

even a mean fellow would not turn away his face from him remembering his previous good actions.

तृष्टेताऽ जलम् यच्छेत् दीनस्य च आपदम् हरेत् । तस्मिन् स्थाने
પાણી આપવું અને ગરીબનું દુઃખ મટાડવું. One should give
water to the thirsty and remove the distress
of the poor.

नीचैराख्यम् गिरिम् तत्र विश्रामहेतो अविवसेः । नीचैः
નામના પર્વતપર તારે ત્યાં વિશ્રામો લેવા બેસવું. Thou shouldst sit upon the mountain named *Nichais* to rest there.

सूर्ये तपतिलोकस्यदृष्टेः आवरणायः तमिन्ना कथम् कल्पेत् ॥
જ્યારે સૂર્ય તપતો હોય ત્યારે લોકની દૃષ્ટિને રોકવાને રાત્રિ કેવી રીતે સમર્થ થાય ? How should night be able to obstruct the sight of people when the Sun is shining.

જ્યારે તમે બે ઘેર પાછા જાઓ ત્યારે તમારે હાથ પગ ધોવા. યદા
ગૃહં નિવર્તેથે તદા હસ્તૌ પાદૌ ચ (or હસ્તપાદં) ક્ષાલયેતમ્ ।
માણસોએ મિત્રોને ભૂલી જવા નહીં. જના મિત્રાણિ ન વિસ્મરેતઃ ।
જો તું ઝેર ચાખે તો મરી જાય. યદિ વિષં સ્વાદેથા મ્રિયેથાઃ ।
બે ચોપડીઓ બે હાથમાં લઈ જવાય. સ્તકે સ્તયો નીંચયાતામ્ ।
તમારે બેએ તમારા ગુરુકનેથી ન્યાય શિખવો. ગુરોર્ન્યાયં શિક્ષે-
યાથામ્ ।

અહીં ઝાડની છાયામાં આપણે બેશીએ. અત્ર તરો-છાયાયાં
નિષીદેમ ।

રાજાઓએ પ્રજાને નુકશાનમાંથી બચાવવી. રજાનઃ પ્રજાં અપા-
યાદ્રક્ષેયુઃ ।

આપણે ઇશ્વરને પવિત્ર અંતઃકરણથી પૂજવો. ઈશ્વરં પૂતેન હૃદયેન
યજેમ ।

તારે ગરીબ માણસોને ધન આપવું જોઈએ. દરિદ્રેભ્યોદ્રવ્યં યચ્છે ।
તમારા ધર્મમાં તમારે ન ચૂકવું. સ્વકૃત્યેભ્યો ન પ્રમાદ્યેત ।

કારણ વગર માણસોએ અકળાવું નહીં. કારણં વિના જના ન
શ્રુમ્યેયુઃ ।

કોઈ માણસે જીમ્નનું ધન તકાસવું નહીં. જનઃ પરકીયં ધનં
ન લુમ્યેત્ ।

એ કુવ્યાઓ મરાય એવો રાજાએ હુકમ કાઢ્યો. શઠૌ તાડ્યેયાતા-
મિતિ રાંજાદિશત્ ।

જો આપણે આપણા દેશના રક્ષણમાં મરીએ તો કીર્તિ મેળવીએ.
યદિ દેશસ્ય રક્ષણે મ્રિયેમહિ યશો લભેમહિ ।

સાક્ષિઓએ ધનસાક્ષી કચેરીઓમાં હંમેશાં સાચું બોલવું. સાક્ષિણો
ન્યાયસભાસુ નિત્યં સત્યં ભાષેરન્ । ન્યાય સભાસુ=ન્યાય
સ્યસભાસુ ।

જો હું કાશી જાઉં તો બહુ સંસ્કૃત ચોપડીઓ આણું. યદિ કાશીં
ગચ્છેયં બહુનિ સંસ્કૃતઃ સ્તકાન્યાનયેયમ્ ।

જો તમે જુહું બોલો, તો શેઠી મરાઓ. યદ્યસત્યં ભાષેધ્વં
મર્તૃભિ તાડ્યેધ્વમ્ । અસત્યઃ=ન સત્યમ્.

રાજા સીપાઇઓને શહેરની બહાર લઈ ગયો, જેથી કરીને તે પોતાના
શત્રુ સાથે લડે. નૃપઃ સૈનિકાન્ નગરાદનયદ્યથા શત્રુણા યુધ્ધેત ।
અથવા શત્રુણા યુધ્ધેતેતિ નૃપઃ સૈનિકાન્ નગરાદનયત્ ।

જો હું પાપ કરતો જણાઉં તો શેઠાથી દંડાઉં, યદિ પાપં કુર્વન્
દંડ્યેય મર્તૃભિર્દંડ્યેય ।

જો ગરીબ બ્રાહ્મણો શહેરમાં ભાગે તો કંઈ ધન તેઓ મેળવે ખરા ?
યદિ દરિદ્રા બ્રાહ્મણા નગરે યાચ્ચરેન્ કિંચિદ્ ધનં લભેરન્ કિમ્ ।
મારા માઆપ રાજા થાય એટલા માટે મેં મારી બેતોને બહુ ધન

આપ્યું. પિતરૌ તુષ્યેતામિતિ સ્વસ્મૃત્યો બહુ ધનમયચ્છમ્ ।
માતાચપિત ચ=પિતરૌ.

પતિ પત્નીએ દરરોજ ધરમાં અગ્નિને પૂજવો જોઈએ. જાયાપતી
પ્રતિદિનં ગૃહેષ્ઠિં પૂજયેતામ્ । જાયાચપતિઃ ચ = જાયાપતી.
માણસે ફરજ બજાવવામાં શ્રમને ગણવો નહીં. જનો ધર્મસ્યાનુષ્ઠા-
નયાયાસં ન ગણયેત્ । અનુષ્ઠાને + આયાસમ્.

નિશાળીઆઓએ ગુરુને નમવું. શિષ્યા ગુરું વन्दેરન્ ।

વિદ્વોથી નડાઓ તો પણ તમારે આરંભેલું કામ તજવું નહીં. વિદ્વૈઃ
પ્રતિહતા અપ્યારબ્ધં કાર્યં ન ત્યજેત્ !

પાઠ ૨૯ મો.

સર્વ=અધુ, સધળું. તદ્=તે પેલો. યદ્=જે. કિમ્=કેંણ, શું,
ક્યું, =અસ્મદ્=હું, અમે. યુષ્મદ્=તું, તમે. હદમ્=આ. =અદસ્
=આ, પેલું.

સર્વનામનાં ધણું ખરું સંબોધનમાં રૂપ લેવાતાં નથી.

તદ્ m. નાં રૂપો

સઃ	તૌ	તે
તમ્	”	તાન્
તેન	તામ્યામ્	તૈઃ
તસ્મૈ	”	તેભ્યઃ
તસ્માત્	”	”
તસ્ય	તયોઃ	તેષામ્
તસ્મિન્	”	તેષુ

તદ્ f. નાં રૂપો.

સા	તે	તાઃ
----	----	-----

ताम्	”	”
तया	ताभ्याम्	ताभिः
तस्यै	”	ताभ्यः
तस्याः	”	”
”	तयोः	तासाम्
तस्याम्	”	तासु
	तद् D.	
तद्	ते	तानि

આ રૂપો ૧ લી અને ૨ જીનાં છે. બાકીનાં નરજ્ઞતિ જેવાં.

યદૂનાં રૂપ માટે નાં નરજ્ઞતિમાં સર્વ ની પેઠે અને યા નાં નારીજ્ઞતિમાં સર્વા ની પેઠે લેવાં. કિમ્ નાં રૂપ માટે એજ પ્રમાણે ક અને કા નાં લેવાં.

નાન્યતરજ્ઞતિમાં યદૂ અને કિમ્ નાં રૂપ પ્રાધમરમાં આપ્યાં છે.

एतद् m. नां रूपो.

एषः	एतौ	एते
एतम्-एनम्	एतौ-एनौ	एतान्-एनान्
एतेन-एतेन	एताभ्याम्	एतैः
एतस्मै	”	एतेभ्यः
एतस्मात्	”	”
एतस्य	एतयोः-एनयोः	एतेषाम्
एतस्मिन्	”	एतेषु

एतद् f. नां रूपो.

एषा	एते	एताः
एताम्-एनाम्	एते-एने	एताः-एनाः
एतया-एनया	एताभ्याम्	एताभिः

एतस्यै	”	एताभ्यः
एतस्याः	”	”
”	एतयोः-एनयोः	एतासु
	एतद् m. नां ३पो.	

एतद्	एते	एतानि
एतद्-एनद्	एते-एने	एतानि-एनानि

બાકીનાં નરજાતિનાં જેવાં.

વાક્યમાં સઃ અને एषः ની પછી વ્યંજન આવે તો એમનો વિસર્ગ^३ ઉડી જાય છે.

તદ્, यद् અને किम् એકલાં સર્વનામ તરીકે વપરાય છે અથવા વિશેષણની પેઠે પણ વપરાય છે, એટલે એમનાં ૩૫ની પછી વિશેષ્ય નામ આવે છે. જેમકે यः आगच्छत्=જે આવ્યો. यः અને पुरुषः જે માણસ. यस्मात् पतति જેમાંથી પડે છે અને यस्मात् कृपात् જે કુવામાંથી. स गच्छति તે જાય છે અને स पुरुषो गच्छति તે માણસ જાય છે. सा गता=તે ગઈ, અને सा नगरी रम्या=તે શહેર સુંદર છે, क आगतः કેણુ આવ્યો ? અને कः पुरुषः आगतः કયો માણસ આવ્યો ? कस्या श्रुतम्=કોની તરફથી સાંભળ્યું ? અને कस्याः कुमार्याः श्रुतम्=કઈ છોકરી તરફથી સાંભળ્યું ?

નીચે આપેલાં કિંચિત્ નાં ૩૫ો કિમ્ નાં બધાં ૩૫માં ચિત્ ઉમેરવાથી થાય છે.

किञ्चित् m.

कञ्चित्	कौचित्	केचित्
कञ्चित्	”	काञ्चित्
केनचित्	काभ्याञ्चित्	कैचित्
कस्मैचित्	”	केभ्यश्चित्
कस्माश्चित्	”	”

કસ્યચિત્	કયોશ્ચિત્	કેષાંચિત્
કસ્મિંશ્ચિત્	"	કેષુચિત્
	કિંચિત્ f-	
કાચિત્	કેચિત્	કાશ્ચિત્
કાંચિત્	"	"
કયાચિત્	કામ્યાંચિત્	કામિશ્ચિત્
કસ્યૈચિત્	"	કામ્યશ્ચિત્
કાસ્યાશ્ચિત્	"	"
"	કયોશ્ચિત્	કાસાંચિત્
કસ્યાંચિત્	"	કાસુચિત્

કિંચિત્ n.

કિંચિત્	કેચિત્	કાનિચિત્
---------	--------	----------

આ ૧ લી અને ખીજીનાં રૂપો છે. બાકીનાં નરગતિ જેવાં.
 કિમ્ નાં રૂપોમાં ચન અને અપિ પણ આ પ્રમાણે ઉમેરાય છે.
 અને તે રૂપોના અર્થ પણ કિંચિત્ ના જેવાજ થાય છે. કિંચિત્
 =any કેચિત્ જનાઃ some men. કેષાંચિત્ દેવાનામ્ of
 some gods. કસ્યૈચિત્નાર્યૈ for some woman. કેચન-
 પુરુષાઃ some men, કામિરપિ નારીભિઃ by some women
 કેમ્યદ્વાન બાલેમ્યઃ for some children કેષામપિ ગ્રામાણામ્
 of some villages, એક one એ સર્વનામ છે. એનાં રૂપ
 સર્વ એવાં લેવાય છે. દ્વિવચનમાં ઘણું ખરૂં એ વપરાતું નથી. બહુ
 વચનમાં એનો અર્થ some કેટલાક થાય છે. જેમકે એકે મન્યન્તે
 some believe

અન્ય other ખીજું આ શબ્દ સર્વનામ છે. એનાં રૂપ સર્વ ની
 પેઠે લેવાય છે. માત્ર નાન્યતરગતિમાં પહેલી તથા ખીજીના એકવચ-
 નમાં એનું અન્યમ્ રૂપ ન થતાં અન્યત્ થાય છે.

उभ both आनां ३५ द्विवचनभांज लेताय છે. નરજાતિ ઉભૌ, ઉભૌ, ઉભાभ्याम्.....વગેરે, તથા નારીજાતિ ઉભે, ઉભે, ઉભા-
भ्याम्.....વગેરે सर्व all નાં દ્વિવચન જેવાં. इयत् એટલું this
much, एतावत् તેટલું this much, कियत् કેટલું how much.
यावत् જેટલું that much અને तावत् તેટલું as much
આ સર્વ નામોનાં ૩૫ ત્રણે જાતિમાં ભગવત્ જેવાં થાય છે.

तद् નાં ૩૫ બે વાર વપરાય ત્યારે તેનો અર્થ various થાય છે,
तेषु तेषु शास्त्रेषु=in the various shastras तानि तानि
मित्राणि various friends, तेभ्यः तेभ्यः पुरुषेभ्यः for
various men.

यद् ની સાથે किम् નાં ૩૫ આવે અને किम् નાં ૩૫માં चित्,
चन કે अपि ઉમેર્યું હોય અથવા ન ઉમેર્યું હોય તો તેનો અર્થ
'ગમે તે' થાય છે.

यः कः चित् 'गमे ते' येन केन चित् गमे तेषु, यस्मात् कस्मात्
चित् पुरुषात् गमे ते पुरुष तरक्ष्णी. यत्र कुत्र निर्पादति गमे त्यां
બેસે છે. sits anywhere.

यः कोपि भवामि अहम् whoever I may be, हुं
ગમે તે હોઉં.

महत् m. નાં ૩૫૦.

महान्	महान्तौ	महान्तः
महन्	"	"
महान्तम्	"	महतः
महता	महद्भ्याम्	महद्भिः
महते	"	महद्भ्यः
महतः	"	"
"	महतोः	महताम्
महति	"	महत्सु

મહતી f. નાં ૩૫ દાસી જેવાં.

મહત્ m.

મહત્

મહતી

મહત્

દિશ f. (દિશા) નાં ૩૫૦.

દિશ્-ગ

દિશૌ

દિશઃ

"

"

"

દિશમ્

"

"

દિશઃ

દિગ્મ્યામ્

દિગ્મિઃ

દિશે

"

દિગ્મ્યઃ

દિશઃ

"

"

"

દિશોઃ

દિશામ્

દિશિઃ

"

દિશ્ચુ

કોણુ અહીં આવેલો છે ? Who has come here?

કોનાં આ પુસ્તકો છે ? Whose are these books?

કોના (કંઈ સ્ત્રીના) છોકરા આ છે. Whose sons are these?

મેં જે પુરુષને ગઈ કાલે જોયો તેનેજ હું બોલાવું છું.

I call the very man whom I saw yesterday.

તે છોકરી કંઈ બોલી નહીં. That female child spoke nothing.

મેં તે બ્રાહ્મણને દક્ષિણા આપી. I gave dakshina to those Brahmins.

કયા શહેરમાંથી જાસુસ આવેલો છે ? From which town has the messenger come?

એમને જે જે ઇચ્છ (ગમતું) હોય તે તે કરાઓ. Let whatever is desired by these be done.

જે કથાઓ પુરાણોમાં સંલગ્ન છે તેજ આ માણસો લખે છે. These men dramatically represent the same stories that are heard in the Puranas.

તેજ આ દેશ છે જેમાં હું પ્રિયા સાથે ઘણો વખત રહ્યો. This is the same country where I lived long with my beloved.

येनएतद् अखिलम् जगत् निर्मीयत तस्यै ईश्वरायनमः
જેનાથી આ આખું જગત પેદા થયું તે ઈશ્વરને પ્રણામ. Bow down to that God by whom this whole universe was created.

તે તે શાસ્ત્રોમાં કુશળ પંડિતોની સાથે રાગ્ન બેસ્યો. The king spoke with learned men well-versed in those respective sciences (or in the various sciencies).
ક્યા બે જણનાં તે બે કપડાં છે ? Whose are those two clothes ?

यया वसिष्ठः आत्मानम् पूतम् मन्यते ताम् अरुन्धतीम् वन्दस्य ।
Bow to that Arundhati by whom Vasi-shtha thinks himself purified.

राजपुत्रः सर्वासु कलासु प्रावीण्यम् उपगतः ।
સધળી કળાઓમાં નિપુણતાને પામ્યો છે. The Prince has gained proficiency in all arts.

જેનાથી મહિષાસુર રાક્ષસ હણાયો તે દુર્ગા (કાળકા, મહાકાળી) દેવીને પ્રણામ. Bow to that Durga goddess by whom Mahishasura was killed. તે બે નદીઓ પ્રયાગમાં મળે છે. Those two rivers join at Prayaga.

જે બે જણથી ચોરી કરાઈ તે માણસોને રાગ્નએ શિક્ષા કીધી. The king punished those two persons by whom theft was committed.

આ જંગલમાં અગાઉ બ્રહ્મને જાણુતાર ઋષિઓ રહેતા હતા. The sages knowing Brahma formerly dwelt in this forest.

જેમનાથી પૃથ્વી ખોદાઈ ગઈ હતી અને જે કપિલના ક્રોધથી બળી ગયા હતા તે સગર ઋષિના છોકરાઓને ભગીરથે ગંગાના જળથી ઉદ્ધાર્યા. Bhagiratha saved, by means of the water of the Ganges, those sons of Sagara by whom the earth was excavated and who were burnt by the anger of the sage Kapila.

જેમના વિવાહ પોતાના છોકરાઓની સાથે થયા હતા તે જનકની છોકરીઓની સાથે રામન દશરથ અયોધ્યા ગયા. King Dashratha went to Oudh joined with those daughters of Janaka whose marriages took place with his own sons.

અત્ર કોઽપિ ન દૃશ્યતે રોદનમ્ તુ શ્રૂયતે । અહીં કંઈ જણાતું નથી રૂદન તો સંભળાય છે. None appears here, however weeping is heard.

પુરા યાનિ વસ્તૂનિ મહતા શ્રમેણ સાધ્યાનિ આસન્ તાનિ અધુના યન્ત્રાણામ્ સામર્થ્યાત્ અલ્પેન એવ આયાસેન સાધ્યાનિ । અગાઉ જે ચીજો ઘણી મહેનતે થાય એવી હતી તે હમણાં સાંચાતા બળથી થોડીજ મહેનતથી થાય એવી છે. Those things which could formerly be done with great labour can now be done with only little trouble by help of machines.

યસ્યાઃ દુગ્ધમ્ ન ઉપલભ્યતે તયા ધેન્વા કિમ્ ક્રિયતે । જેનાથી (—જેનું) દૂધ ન મળે તે ગાયથી શું કરાય—તે ગાયનું શું કામ છે ? What is to be done with, what is the use of—that cow from whom (—whose) milk is not obtained ?

य चावेत्तम अस्ति सः नरः कुलीनः सः पण्डितः स श्रुतिमान् गुणज्ञः सः एव वक्ता च सः दर्शनीयः सर्वे गुणाः काञ्चनम् आश्रयन्ते । जेની કને પૈસા હોય છે તે માણસ ઉંચા કુળનો, તે પંડિત, તે વેદ જાણનાર, તે ગુણની ખુબ જાણનાર, તેજ બાપણ કરનાર અને તેજ ખુબસુરત, સધળા ગુણો સુવર્ણમાં રહે છે. That man who has wealth, is highly born, he is a learned man; he is one who knows the Vedas, he is appreciative, he alone is a speaker and he is handsome. All good qualities resort to gold.

એઓ કાણુ છે ? एते के ।

તેઓનો ધંધો શો છે ? का तेषां वृत्तिः ।

તે હરિની છોકરી છે साहरेर्दुहिता ।

શું તેણીનું નામ છે ? किं तस्या नाम ।

કાને રામે એવું કહ્યું ? कस्मै राम एवमवदत् ।

so=एवम्. इति वपराय नहीं. इति तो शब्दसमूह (phrase) अथवा वाक्यने अंते वपराय છે. જેમકે સ મૂર્ખઃ અસ્તિ इति अहम् अकथयम् I said 'he is a fool.' संपदः पदम् आपदाम् इति अहम् बोधामि I know 'riches are the abode of miseries.

તે ગોવિંદનો ભાઈ છે. स गोविन्दस्य भ्राता ।

હું તેની સાથે નિશાળે ગયો. तेन सह पाठशालामगच्छ ।

તેણે નારાયણને તે છોકરાઓની સાથે રમતો જોયો. स नारायणं तैः कुमारैः सह रममाणमैत ।

પોતાના કયા મિત્રને તે સંભારે છે. आत्मनः किं मित्रं स ज्ञराते ।

તે નદીમાં માછલાં છે. तस्यां नद्यां मत्स्याः सन्ति ।

તે તેણીનાથી અનુસરાય છે. स तया अनुसृत ।

તે ગામોમાંથી આવેલા માણસો ક્યાં છે ? તેમ્યો ગ્રામેભ્ય આગતા
નરાઃ કુત્ર ।

જે દેશનો રાજા શૂદ્રક છે તેમાંથી તેઓ આવે છે. યસ્ય દેશસ્ય
રાજા શૂદ્રકોઽસ્તિ તસ્માત્તયાગચ્છન્તિ ।

પોતાની જે દાસીઓ સમીપમાં હતી તેને પોતાને માટે પુલો લાવ-
વાને રાણીએ હુકમ આપ્યો. આત્મનઃ યાઃ દાસ્યઃ સંનિધૌ આસન્
તાઃ આત્મને કુસુમાનિ આનેતુમ્રાજ્ઞી આદિશત્ । આત્મનો યા
દાસ્યઃ સંનિધાવાસં તા આત્મને કુસુમાન્યાનેતું રાજ્યાદિશત્ ।
મહારાષ્ટ્રીયોનો રાજા આ ધરમાં રહ્યો. મહારાષ્ટ્રીયાણાં રાજા ત-
સ્મિન્ ગૃહેઽવસત્ ।

તે છોકરીઓમાંની કઈ ગાય છે ? તાસાં કુમારીણાં કા ગાયન્તિ ।

કાનાથી આ ગ્રંથ અહીં મૂકાયો ? કેનૈષ ગ્રન્થોઽત્ર નિહિતઃ ।

આ અવિકારી આત્માના સામર્થ્યથી આકાશ અને પૃથ્વી ટકી રહ્યાં
છે. एतस्याक्षरस्यात्मनઃ સામર્થ્યેન દ્યાવાપૃથિવ્યૌ વિધૃતે ।

તે એથી કંઈ મોટું કામ કરાયું નથી. તાભ્યાં કિમપિમહત્ કાર્યં
ન કૃતમ્ ।

હું તે વનમાં ઘણી વાર સુધી રહ્યો. તસ્મિન્નરણ્યે ચિરમવસમ્ ।

કઈ દિશાથી તે હુઝ્યો ગયો ? કયા દિશા સ જાલમોગતઃ ।

તે દેવાલયમાં લક્ષ્મીની સુંદર પ્રતિમા છે. તસ્મિન્ દેવાયનને
લક્ષ્મ્યાઃ સુન્દરા મૂર્તિરસ્તિ ।

હરિએ તેને ન મનાય એવી વાત કહી. હરિસ્તમશ્રદ્ધેયાં કથામકથયત્ ।
જેને લક્ષ્મી ઇચ્છે છે તે તેણીને મેળવવો કહ્યું કેમ થાય ?
યં લક્ષ્મીઃ પ્રાથયતે સ તયા દુરાપઃ કથં ભવેત્ । or શ્રિયા-
દુરાપઃ કથમીપ્સિતો ભવેત્ એટલે શ્રિયા ઈપ્સિતઃ દુરાપઃ
કથમ્ ભવેત્ ।

પાઠ ૩૦ મો.

when=જ્યારે=યદા. when=ક્યારે=કદા.

અસ્મદ્ અને યુષ્મદ્ નાં ૩૫ પ્રાઈમરમાં આપેલાં છે તે ત્રણે જાતિમાં લાગુ પડે છે. અહમ્ આગતઃ હું આવ્યો. અહમ્ આગતા હું આવી. ત્વમ્ પ્રજ્ઞઃ તું ડાહ્યા છે, ત્વમ્ સુકન્યા તું સારી છોકરી છે.

અહમ્ અપરાધી ન. હું અપરાધી નથી. I am not guilty.

રઘુનાથઃ આવયોઃ સ્નિહ્યતિ. રઘુનાથ અમારા બંનેની ઉપર હેત રાખે છે, Raghunath feels affection for us both.

મે પુત્રકઃ કુત્ર અસ્તિ. મારો છોકરો ક્યાં છે? Where is my dear son?

પુત્રક માં ક એ તદ્વિત પ્રત્યય છે. ક જુદા જુદા અર્થમાં ઉમેરાય છે તે માટે નીચેના થોડા દાખલા તૈયાર કરો.

વૃક્ષ a tree અને વૃક્ષક a small tree.

પુત્રક a dear son.

અશ્વક a bad horse.

આ દાખલાપરથી જણાશે કે ક= 1 small, 2 dear, 3 bad.

આમ ત્રણે અર્થો થાય છે.

દેવિ, તને હું વંદુ છું. Goddess, I bow to thee,

અસ્માન્ મા અવધીર્ય. અમને વખોડ નહીં. Do not despise us.

વિષ્ણુ તમને રક્ષે. May Vishnu protect you.

હું તારી સાથે બાગમાં જવાને ચાહું છું. I wish to go to the garden with thee.

આર્યે તે મૂતાર્થમ્ કથયામિ. પૂજ્ય સ્ત્રિ, હું તને સત્ય કહું છું. Venerable woman, I tell the truth to thee.

(તે ની ચોથી અથવા છઠી વિલક્તિ છે.)

તું મને પૈસો આપતો નથી. Thou dost not give me wealth.

શંકર તમારા કલ્યાણને માટે હો—તમારું કલ્યાણ કરો.

May God 'Shiva be for your welfare !

બે બાળકો, તમારા પિતા ક્યાં છે ? You two children. where is your father ?

પૃથ્વીમ્ યુષ્માસુ રક્ષત્સુ નઃ મયમ્ કુતઃ । પૃથ્વીને તમે રક્ષો છો .
ત્યારે અમને ભય ક્યાંથી હોય ? When you are protecting
the earth. whence is fear to us ?

હું તમારી કનેથી મળેલી ખબર સૌને કહું છું. I tell the
news obtained from you to all.

તેનું દુઃખ દાળવાને અમારાથી ધરાયલો ઉપાય નિષ્ફળ થયો. The
remedy contemplated by us to take away his
pain became fruitless.

તવ...પ્રતનુ યતઃઆવાગ્ દીર્ઘમ્ . તાલ્લઃ સુખમ્ ન અન્વમવાવ
તમારું પુણ્ય મારી માફક થોડું છે કારણ કે આપણે બંનેએ ઘણું
વખત સુખ ભોગવ્યું નહીં. Thy good action is small
like mine, because we both did not enjoy hap-
piness for a long time.

મમ મનઃ અધ્યયનાય ત્વરતે । માં મન ભણવાને તલપે છે.
my mind is impatient for study.

एषः अस्माकम् अश्वः । આ અમારો ઘોડો છે. This is
our horse.

તે.મલા ક ગતા । તારી મા ક્યાં ગઈ ? Where is thy
mother gone ?

एतस्य . तान्तस्य . श्रवणेन आवयोः मनः पर्याकुलम् । આ
હકીકત સાંભળવાથી અમારું બંનેનું મન ક્ષોભ પામ્યું છે. The
mind of both of us is agitated by hearing
this account.

ક્રુદ્ધઃદશરથઃકૈકેયીઃ અપૃચ્છત્ પાપે રામેણ વા મયા તવ
કિમ્ પાપમ્ કૃતમ્ । ખીજવાયલા દશરથે કેકેયીને પૂછ્યું 'હે
પાપી સ્ત્રી ! રામે અથવા મેં તારું પાપ કીધું—અગાડ્યું ?

Dasharatha being provoked asked Kaikeyi 'Oh
sinful woman, what offence is done by Rama
or myself against thee કેન નિમિત્તેન एवम् તસ્ય
અનર્થાય અદ્ય ત્વમ્ ઉદ્યતા । શા કારણથી આ પ્રમાણે તેના
અહિતને માટે તું તૈયાર થયેલી છે ? Why art thou pre-
pared to do him harm thus to-day ?

भवतः अस्मासु दीनेषु एतादृशः स्नेहः । आपनो अमारा गरी-
अपर आवो प्रेम छे. Your honour has such affection
for us who are humble.

પવનથી વાદળોના સમૂહની પેઠે, પ્રારબ્ધથી અમારા સંધના મનોરથ
હડી ગયા—નિષ્ફળ ગયા. All our desires are scattered
by fate like a collection of clouds by the wind.

मानिनि मयि कम अपराधलवम् पश्यसि यतः दासजनम्
ત્યજસિ । હે અભિમાની સ્ત્રી ! મારામાં કઈ કસુરને જુએ છે કે
જેથી તું તારા સેવકને તજે છે. Oh proud woman, what
small fault dost thou see in me that thou
abandonest the man who is thy slave ?

नानिनियेषाम् कुलेषु सविता गुरुः च वयम् (गुरुवः) तेषां
ગણિલાલાર્ ત્વમ્ વધૂઃ । હે પુત્રિ, જેમના કુળમાં સૂર્ય, ગુરુ
એટલે મૂલ પુરુષ છે અને અમે ગુરુ છીએ તે રાજાઓની તું વહ છે.

રાજાઓની=રાજાઓને ત્યાં

વહ=છોકરાની વહના અર્થમાં.

હેતમાં વૃદ્ધ પુરુષો નાની છોકરીને 'દીકરી' 'પુત્રી' કહે છે તે અર્થમાં
नन्दिनि=પુત્રિ. Oh girl, thou art the daughter-in-
law of those kings, in whose family 'the Sun

is the progenitor and we are preceptors, or, in whose family the Sun and we are the venerable heads.

यूयम् वयम् वयम् यूयम् इति आवयोः मतिः आसीत् अधु-
ना किम् जातम् येन यूयम् यूयम् वयम् वयम् । तमे ते अमे
अने अमे ते तमे अमे आपण्युं अनेतुं मानवुं हतुं; हवे शुं थध
गयुं કે તમે તે તમે અને અમે તે અમે ? 'You are we and
we are you, such was the feeling of us both;
what has become now that you are you and
we are we ?

અસ્મદ્ અને યુષ્મદ્ નાં મા, મે, નૌ, નઃ, ત્વા, વામ, વઃ,
તે એ દુઃકાં રૂપો વાક્યને આરંભે, શ્લોકની લીટીને આરંભે, સંબો-
ધનરૂપ પછી, તેમજ ચ, વા, एव અને हा એ અવ્યયોની પહેલાં
વપરાતાં નથી. જેમકે,

મમ ગૃહમ્ કાશ્યામ્ અસ્તિ એ વાક્યને આરંભે મે ગૃહમ્
નહીં વપરાય.

ક્ષેદૈઃ અશૈષૈઃ સંવેદ્યઃ } આ અર્ધાં શ્લોકના બીજા
અસ્માન્ કૃષ્ણઃ સર્વદા અવતુ । } લાગને આરંભે અસ્માન્ ને
અદલે નઃ નહીં વપરાય.

હેઃ કૃષ્ણ નઃ પાહિ આ ખોટું છે પણ હે કૃષ્ણ અસ્માન્ પાહિ
એમ વપરાય, કારણ કે કૃષ્ણ સંબોધનમાં છે.

તવ મમ ચ રસ્તકે આમાં ચ ની પહેલાં મે નહીં વપરાય.
તવ મે ચ રસ્તકે એ ખોટું છે.

તવ મમ વા કાર્યમ્. તવ મે વા કાર્યમ્ આ ખોટું છે.

તવ एव રસ્તકમ્ તારંજ પુસ્તક આને અદલે તે एव રસ્તકમ્
નહીં થાય.

હા મમ દુર્માગ્યમ્ આને અદલે હા મે દુર્માગ્યમ્ નહીં થાય.

યુવયો ગૃહં રક્ષતુ પ્રભુઃ એમાં ઘાંગૃહં ન થાય.

તું ડાહ્યો માણસ છે. ત્વં બુધઃ

હું અણુભરોસાદાર માણસ છું. એવો તું વહેમ રાખે છે ?

अहमविश्वास्य इति त्वं शङ्कसे किम् ।

Do you think him to be a fool ?

Do you suspect him to be a thief ?

Do you think him to be a wise man ?

આવાં વાક્યોનો તરબુરો કરતી વખતે એ વાક્યોને આ પ્રમાણે ફેરવી નાંખવાં.

Do you think that he is a fool ? સ મૂર્ખ इति मन्यध्वे किम् ।

Do you suspect that he is a thief स स्तेन इति शङ्कध्वे किम् ।

Do you think that he is a wise man स प्रज्ञ इति मन्यध्वे किम् ।

જ્યારે તમે પહાડપર ચઢ્યા ત્યારે તમારો ભોમિયો કોણ હતો ?

यूयं गिरिगच्छेत् तदा युष्माकं मानदर्शकः क आसीत् ।

કોણે તને આ વાત કહી ? કસ્ત્વામેતાં કથામકથયત્ ।

મારા પિતા કાશીએ ગયા હતા; અને તે જ્યારે પાછા આવ્યા ત્યારે તેણે ધણાં પુસ્તકો આણ્યાં, અને તે મને આપ્યાં. મમ પિતા કાશી-મગચ્છત્ । યદા સ ન્યવર્તત તદા સ બહુનિ સ્ત્રીકાન્યાનય-ત્તાનિ મહ્યમચ્છન્ન । આ વાક્યને આરંભે મમ ને બદલે મે નહીં વપરાય.

ત્યાં જે થયું તે અમને કહે. તત્ર યદાપતિતં તદસ્માન્ કથય । માત્ર પુસ્તક ક્યાં છે એમ મેં તમને પૂછ્યું. મમ સ્ત્રીકાન્યાનય-સ્તીત્યહં સ્માનપૃચ્છમ્ ।

અમારાથી છુટા પડવામાં દલગીર ન થાઓ. અસ્માભિ વૈયોગે મા શોચ । દિલ્લગ ની સાથે જેનાથી છૂટા પડવાનું હોય તેના નામની ત્રિજી વિભક્તિ આવે છે.

તારી કૃપાથી અમે સધળાં સંકટો તરી ગયા. તવ કૃપયા વચં
સર્વાણિ સંકટાન્યપારયામ ।

તમારાથી તે વખતે જે કરાચું તે મને યાદ છે. યુષ્માભિરેતસ્મિ-
કાલે યત્કૃતં તદહં સ્મરામિ ।

સાક્ષિઓ મારાથી સોમવારે આવવાને ફરમાવાયા. સાક્ષિણો મયા
સોમવાસરે આગન્તુમાદિષ્ટાઃ ।

જ્યારે તમે ઘેર આવ્યા ત્યારે મેં તમને અનાજના ઢગલા આપ્યા.
યદા યૂયં મમ ગૃહમાગચ્છત તદાહં યુષ્મભ્યં ધાન્યસ્ય
રાશીનયચ્છમ્ ।

તું હાર્યો તેથી તારા સીપાઇઓ જિતનારને શરણે ગયા.

ત્વયિ પરાજિતે તવ સૈનિકા જેતારં શરણમગચ્છન્ ।

I submit to God. હું ઈશ્વરને શરણે જાઉં છું. ईश्वरं शरणं
गच्छामि. submit to the master ગુરુને શરણે જા. गुरुं
शरणं गच्छ आवां वाङ्मोमां ईश्वरस्य, गुरोः वगेरे छद्दी विल-
ક્તિનાં રૂપો ન વપરાય.

અમે જેએ ધણા ઋપિના આશ્રમે જોયા. આવાં બહુના ઋષિના-
માશ્રમાનૈશ્વાવહિ ।

આં પુલો અમારા બેથી અણાયાં છે. एतानि कुसुमान्यावा-
भ्यामाज्ञीतानि ।

તેણે તે ખબર મારા તરફથી મેળવી. स तां वार्तो मदविन्दत ।

તમે બે બધાં માણસોને વખોડો છો. युवां सर्वाङ्गं जनान् निन्दथः ।

હું તને આ ઈનામ આપું છું. अहं तुभ्यमेतत् पारितोषिकं
यच्छामि ।

તારા તરફથી ગણ્યા પુરુષોનો માર્ગ મેં જાણ્યો. त्वत्प्रज्ञानां मार्गो
मया ज्ञातः ।

ઋત્વિજોએ મને ભૂલ વગર માર્યો. ऋत्विजो मामपराधं विनाताडयन् ।

હે દયાળુ પિતા, અમે તારાં છોકરાં પર ક્રોધે ભરા નહીં. का नृणिक
पितरभ्यं तव बालेभ्यो मा कुप्य ।

અમે (કે જે) તેના દોસ્તદારો (તેના) થી તે દૂર ભટક્યો.

अस्मत्तस्य सुहृद्भ्यः स दूरमाटत् ।

તે કૂતરાને મારવામાં તારાથી અયોગ્ય કામ કરાયું છે.

तस्य सारमेयस्य ताडने त्वयानुचितं कार्यं कृतम् ।

તું રક્ષક છે તો તારી પ્રજા કેવી રીતે દુઃખ ભોગવે ?

त्वयि रक्षितरि तव प्रजाः कथं दुःखमनुभवेयुः ।

અમારામાં હરિ શ્રેષ્ઠ છે. અસ્માસુ હરિઃ શ્રેષ્ઠઃ ।

પાઠ ૩૧ મો.

इदम् नां रूपो प्राष्ठमरमां आप्यां छे तेमां नीये प्रमाणे
वधारे करवोः—

इदम् *m.*

Acc.	इमम्	इमौ	इमान्
	एनम्	एनौ	एनान्

Instr. अनेन
एनेन

Gen. अनयोः
एनयोः

Loc. ,

इदम् *f.*

Acc.	इमाम्	इमे	इमाः
	एनाम्	एने	एनाः

Instr. अनया
एनया

Gen. अनयोः
एनयोः

Loc. ,

इदम् n.

Acc. इदम्
एतद्Instr. अनेन
एनेनइमे
एनेइमानि
नानि

आक्षीनां भीष्मं इषो नरञ्जति जेवां
लेवाय છે. તેમ છટ્ટી સાતમીનું બે
રૂપવાળું દિવચન પણ લેવાશે.

इदम् अने एतद् नां एनम्, एनेन, एनयोः वगेरे विकल्पे थनारां
इषो तेमनां मुप्य इषो वपराया पछी वपराय છે. જેમકે:—

एतम् कुमारम् आह्वय । एनम् अहम् द्रष्टुम् इच्छामि ।
एतयोः कन्ययोः माताकास्ति । एनयोः पितुः समीपे किम् ।
अयम् अहम् आगच्छामि आ। हुं आवुं छुं—आव्यो. Here
I come. एषः अस्मि आ। रह्यो. હાજર છું. Here am I.
एषा आगच्छति तव माता आ। तारी मा आवे છે. Here
comes thy mother. अयं स ते संगमोत्सुकः तिष्ठति
आ। तने भणवाने आतुर થઇને ઉભો છે. Here he stands
eager for thy union. આ વાક્યોપરથી एतद् तथा इदम्
નાં પહેલી વિભક્તિનાં રૂપોનું લાપાંતર ગુજરાતી 'આ' અને અંગ્રેજી
'here' થાય છે તે લક્ષમાં લો.

अमी शब्दतो छेलेो ई अेनी पछीना स्वर साथे जेडातो
नथी. જેમકે અમી અશ્વાઃ, અમી રૂપવઃ

इदम् आसनम् भवता अलङ्क्रियताम् आ आसन आपनाथी
શેલાઓ. Let this seat be adorned by your honour.
હરણની ઝડપની અદેખાઈથી હોયની તેમ આ ઘોડા દોડે છે. These
horses run as if by jealousy of the speed of
the deer.

अयम् ग्रन्थः अनया रीत्या व्याख्येयः आ ग्रंथ आ रीते सम-
જવવો જોઈએ. This book should be explained in
this way.

वत्स अस्मात् साहसात् विरम् छोडरा, आ अविचारी कामथी
અટક. Child, desist from this adventure.

यौ तरू ह्यः अपश्यम् तौ अमू । જે એ આડ મેં ગર્ભ કાલે જોયાં
તે આ. These are the two trees which I saw
yesterday.

આ વિદ્વાન બ્રાહ્મણને દક્ષિણા આપ. Give *dakshina* to this
learned Brhamana.

આ જે છોકરીઓની સોજત મને ગમે છે. The companion-
ship of these two girls pleases me. આ સારંગ પક્ષિને
પ્રિયાની ખબર માટે વિનવું છું. I request this *Saranga*
bird for intelligence about my beloved.

भीरुयतः अवधीरणाम् विशङ्कसे सः ते संगमोत्सुकः अयम्
તિષ્ઠતિ । હે બીકણ સ્ત્રી, જેના તરફથી તું તિરસ્કારનો વહેમ ખાય
છે તે તને મળવાને આતુર અહીં ઉભો છે. Here stands he
eager for union with thee from whom, oh timid
woman thou apprehendest repulsion અયમ્=આ,
here. અમુમદેવદારુમ્પુરઃ પશ્યસિ અસૌત્ર્યમધ્વજેન પુત્રીકૃતઃ
તું આ દેવદારુ વૃક્ષને આગળ જુઓ છે, એ શિવથી પુત્રરૂપે સ્વીકાર-
ાયો છે. Thou seest this pine-tree in front, it is
adopted as a son by Shiva.

इयम् वशा तव प्रियतमा स्त्रीरत्नेषु मम उर्वशी । જેમ ટોળામાં
આ તારી સહચરી તને અત્યંત વહાલી છે તેમ રત્નરૂપ અત્યંત હુંદર
સ્ત્રીઓમાં મારી ઉર્વશી મને છે. Of all female beauties
Urvasi is the dearest to me, as in the whole
herd this mate is to thee.

मङ्कर तस्याः मदिराक्ष्याः प्रवृत्तिम् शंस अथवा असौ मे
ચરતનુઃ ત્વયા દૃષ્ટા ન ઇવ । હે ભ્રમર, તે મોહક ચંદ્રુ વાળી
સ્ત્રીની ખબર કહે અથવા તે મારી સુંદરી તારાથી દેખાઇ નથીજ.

Oh bee, tell the news of that lady with fascinating eyes, or that my beautiful mistress is never seen by you.

હંસ મે કાન્તામ પ્રયચ્છ અસ્યાઃ ગતિઃ ત્વયા હતા । હે હંસ, મારી પ્રિયા આપ, એની ચાલ તારાથી હરાધ છે. Oh swan, give me my beloved, her gait has been stolen by you.

અસ્મિન્ એવ લતાગૃહે ત્વમ્ અભવઃ । આજ વેલાના માંડવામાં તું હતો. Thou wast in this very bower of creepers. અસ્ય એવ મહતિ શિખરે ગૃધ્રરાજ ય વાસઃ આસત્ । આના જ મહોટા શિખરપર જટાયુનો નિવાસ હતો. The residence of Jatayu—the lord of vultures was on the top of this very mountain.

ગૃધ્રાણાં રાજા ઇતિ ગૃધ્રરાજઃ

પુષ્પધારિણઃ અમી વૃક્ષાઃ મનોહરાઃ દ્દશ્યન્તે । પુલવાણાં આ વૃક્ષો મોહક જણાય છે. These trees bearing flowers look charming.

અમુયા વીથ્યા અગચ્છત્ દાસિ અમૂમ દ્રુતમ્ આનય તે આ રસ્તે જાય, હે દાસિ, તેને જલદી લાવ. અમૂમ fem. She went by that way. Oh maid, bring her soon.

or

દાસી અમુયા વીથ્યા અગચ્છત્ અમૂમ દ્રુતમ્ આનય The maid-servant went by this way, bring her soon.

પ્રભિઃ તવ કિમ્ વિપ્રિયમ્ કૃતમ્ યદ્દુ એવામ્ અનિષ્ટમ્ કર્તુમ્ ઉચ્યતઃ અસિ એમણે તારું શું બૂંડું કીધું છે કે એમનું નુકશાન કરવાને તું તૈયાર થયો છે. What offence is given by these men to thee that thou art prepared to do harm to them.

યતઃ અસૌ અમોષાઃ પાનાન્ પ્રણતઃ તતઃ અમુષ્ય ભદ્રમ્
અમીભિઃ કાચન્ । જેથી આ માણસ તેમનાં ચરણમાં નમ્યો છે
માટે એનું ભણું તેમનાથી થવું જોઈએ. As this man has
fallen at their feet, his good should be done
by them.

આવાં વાક્યોમાં પાદાન્ ને બદલે પાદૌ પણ વપરાય છે.
જેમકે પાદાભ્યામ્ ધાવન્તિ બાલાઃ બાળકો પગે દોડે છે.
એમાં પાદાભ્યામ્ દ્વિવચન વાપર્યું છે તેમ.

પુરા અસ્યામ્ પુર્યામ્ કવોઃ ન્યવસત્ । યઃ કિલ નામ્ના કા-
લિદાસઃ અમવત્ । અગાઉ આ શહેરમાં એક કવીશ્વર રહેતા હતા
જે નામે કાલિદાસ હતા. In this town there lived in
former times a lord of poets who was Kalidasa
by name.

યદિ શ્ચક્ષ્ણૌ પ્રસન્ના ઇમમ્ વરુણ્યાચ્ચે । જો દેવી પ્રસન્ન થાય
તો હું આ વરદાન માગું. If the deity be pleased, I
shall ask this boon.

અસ્મિન્ લોકે યદ્ ક્રિયતે તસ્ય ફલમ્ અઽગ્નિન્ લોકે અ-
નુભૂયતે । આ લોકમાં જે કરાય છે તેનું ફળ પેલા લોકમાં અનુ-
ભવાય છે. The fruit of that which is done in this
world is experienced in that (-the next) world.
પ્રભિઃ વચ્ચોભિઃ મે દુઃખિતામ્ માર્યામ્ કાન્ત્વચ્ચ । આ વચ્ચેનાથી
મારી દુઃખિયારી સ્ત્રીને શાંત કર. With these words com-
fort my distressed wife.

હે સીતે ઇમૌ તે પુત્રૌ । હે સીતા, આ બે તારા છોકરાઓ છે.
Oh Sita, these are thy two sons.

આ મારો ગ્રંથ છે. અર્ચં મે ગ્રન્થઃ ।

આ મનુષ્યો રાજાના જયમાં હરખાય છે. ઇમે મન્જુ રાજો
જિજ્ય મોદન્તે ।

આ છોકરીઓ નૃત્ય શિખે છે. હમા: હમાયોં નૃત્યં શિક્ષન્તે ।

આ ગામેમાં ઘણા વિદ્વાન પુરુષો રહે છે. एषु ग्रामेषु बहवो
विद्वांसः सन्ति ।

હું આ આખોથી જોતો નથી. અહમામ્યાં ચક્ષુર્મ્યો નેક્ષે ।

આ ઝાડપર વાંદરો છે. अस्मिंस्तरौ वानरो वर्तते ।

આ નદીઓમાં ઘણું પાણી છે. आसु नदीषु प्रभूतं वायति ।

આ પહાડોમાંથી ઘણા પથરા પડ્યા છે. અમીમ્યો ગિરિઓ બહવો
दृशदः पतिताः सन्ति ।

મેં આ લાકડીઓથી ચોરને માર્યો. અહમેભિર્લગુડૈઃ સ્તેન (લગુડૈ
स्तेन or लड़्डैस्तेन) मताडयः ।

મેં શિવાલયમાં આ સ્ત્રીઓને જોધ. અહં શિવાલય હમા નારીરેક્ષે ।

આ નદીઓનાં મૂળ હિમાલયમાં છે આસાં નદીનાં પ્રભવા હિમા-
लये सन्ति ।

આ છોકરાઓને અને પેટી છોકરીઓને થોડો લાડુ આપ અમીમ્યઃ

कुमारेभ्योऽमूयः कुमारीभ्यश्च कश्चिद् मोदकं यच्छ । त पर्व-
तना शिखरपरથી ઉતરી આવતો વાઘ મેં જોયો. અમુઘ્ય પર્વતઃ

शिखरान् वतरन्तं व्याघ्रमहमैक्षे ।

આ જે ચોરોથી મેં મારું સોતું બચાવ્યું અમૂમ્યાં સ્તેનામ્યામહં
मम वृषणमरक्षम् ।

મેં તે સિપાઇને રણભૂમિમાંથી નાસતો જોયો. અહં તં સૈનિકં
रणभूमेर्भावन्तमपश्यम् ।

મુસાફર તે રસ્તે ગયો. पान्थस्तेन वर्त्मनागच्छत् ।

આ જે ખાડાને માટીથી ભરો. હમે ગર્તે મૃદા પૂરય ।

હું કંબુસ તરફથી દક્ષિણા પારતો નથી. અહં કદર્યાઃ દક્ષિણાં
नापेक्षे ।

રાજાનો મહેલ આ નદીથી જે ડાશપર છે. રાજઃ પ્રાસાનોઽસ્યા

नद्याः क्रौञ्ची (क्रौञ्चयोः)

તે સ્વાદિષ્ટ ફેરી મને આપ. तत्स्वादात्तं मया यच्छ ।

આ હરણથી શો અપરાધ કરાયો છે. ? અનેન હરિણેન કોઽપરાધઃ
કૃતઃ ।

આ બે નદીઓનો સંગમ પવિત્ર છે. અમુયોર્નદ્યોઃ સંગમઃ પવિત્રઃ ।

આ વસ્ત્રથી ઢંકાયેલો છું અદૃશ્ય થાઉં છું. અનેન વાસસા ચ્છન્નોઽ-
મદૃશ્યો મવામિ ।

આ બે છોકરીઓ પણ લગ્નમાં આવી દેવાની છે. હમે કન્યે
અપિ પ્રદેયે ।

પાઠ ૩૨ મો.

વિદ્વાન્પણ્ડુ અને રાજપણ્ડુ કદી પણ બરોબર નથીજ. રાજ પોતાના
દેશમાં પૂજ્ય છે. વિદ્વાન્ તો સર્વજે પૂજ્ય છે. Learnedness
and royalty are never equal: a king is worship-
ped in his own country, while a learned man is
worshipped everywhere.

એક ગુણવાન્ છોકરો સારો, સેંકડો મૂરખ હોય તો તે નહીં ચંદ્રમા
એકલા. અંધકારનો નાશ કરે છે. અને તારાઓનો ઝુમખો તે કરતો
નથી. One meritorious son is better and not even
hundreds of fools; a single moon dispels dark-
ness and not even a constellation of stars.

સુપુત્રેણ કુલમ્ યથા એકેન અપિ પુષ્પિતેન સુગન્ધિના સુવ-
ક્ષેણ તત્ સર્વમ્ વનમ્ વાસિતમ્ । સારા છોકરાથી આખા કુળની
પેઠે એક પણ કુત્રવાળા સુગંધમય સારા વૃક્ષથી તે આખું વન બહેક
બહેક મારતું થાય છે. Just as a race (is made famous)
by a good son, so that the whole forest is rendered
fragrant even by a single good tree which
bears flowers and which is fragrant.

યઃ ઉત્સવે વ્યસને દુર્મિત્રે શત્રુવિગ્રહે રાજઘાતે ચ. એવ શ્મ-
શાને તિષ્ઠતિ સઃ બાન્ધવઃ । જે ઉત્સાહમાં, આપત્તિમાં, દુઃકાળમાં,
શત્રુ સાથે ઝડાઈમાં, રાજઘરઆદમાં, અને શ્મશાનમાં ટકી રહે તે

સંબંધી જાણવો. He who stands on a festive occasion, on difficulty, in famine, in hostility with enemies, at king's court and at the burning-place is a relation (or a friend).

દુષ્ટ માણસ મીઠું બોલનારો છે એ કંઈ તેનામાં વિશ્વાસ મૂકવાનું કારણ નથી. તેના જીભના ટેરવાપર મધ છે, પણ હૈયામાં તો દુઝા-દુઝા ઝેર છે. That a wicked person is a sweet speaker is no reason for confidence (in him) there is honey on the tip of his tongue, but deadly poison in his heart.

दुर्जनः विद्यया अलंकृतः सन्न अपि परिहर्तव्यः सर्पः मणिना भूषितः किम् असौ भयंकरः न । दुर्जनं ज्ञान्थी शलुगारेदो ह्येय-
तोपणु तञ्च देवो. सर्पं रत्नथी शलुगारेदो છે તેથી શું તે ભયપ્રદ નથી ? A wicked man though adorned with learning ought to be shunned, a serpent is adorned with a jewel-is he not dreadful ?

કુળજાનોની સાથે સંબંધ, પંડિતોની સાથે દોસ્તી અને સગાંવહાલાંની સાથે સરખો મેળ અર્થાત્ સંપ રાખનાર વિનાશને પામતો નથી. One who associates himself with men of good family, and makes, friendship with the learned and equal union with his relations, never perishes. ને નિશ્ચિતને છોડી દઇને અનિશ્ચિતને સેવે છે તેની નિશ્ચિત વસ્તુઓ જતી રહે છે અને અનિશ્ચિત તો નાશ પામીજ છે. The certain things of that man who having abandoned certain things resorts to an uncertain thing perish, and the uncertain thing has perished indeed.

જ્યોતે લખતો હેતુ પવન છે, કમળોને લય ઉપજાવનાર ઠંડી ઋતુ છે, તેમ પહાડોને ઇંદ્રિય વજ્ર, અને સજ્જનોને દુર્જનો લયદાતા છે.

Wind is a source of fear to trees, the cold season to lotuses, thunderbolt to mountains, and a wicked man to good men.

વાવાઝરડાંથી વૃક્ષો પડી જાય છે. તેથી વૃક્ષોને પવનનો ભય કહ્યો છે. અસલ પહાડોને પાંખો હતી અને ઉડતા હતા પણ પછી ઇંદ્ર પોતાના વજ્રવતી તે પાંખો કાપતા હતા. આથી પહાડોને ઇંદ્રના વજ્રનો ભય કહ્યો છે.

तस्मात् भूतिम्च्छता स्वविषये रक्षा कतञ्च रक्षणात् यथा स्वर्गः प्राप्यते यज्ञैः न अवाप्यते । ते भाटे संपत्तिने धन-नारे પેતાના રાજ્યમાં રક્ષણ કરવું જોઈએ. રક્ષણથી જેવી રીતે સ્વર્ગ મળે છે તેવી રીતે યજ્ઞોથી મળતું નથી. As heaven is not obtained by sacrifices as through protection, so one who wishes prosperity should protect his own dominion.

यथा पकानाम् फलानाः पतनात् अन्यत्र भयम् न एवम् जातञ्च नरस्य मरणात् अन्यत्र भयम् न । જેમ પાકાં ફળોને પતન શિવાય બીજા કશામાં ભય નથી તેમ જન્મેલા પુરુષને મરણ શિવાય બીજામાં ભય નથી. As there is no other fear than that of falling down to ripe fruits, so there is no other fear than that of death to a born being.

હું મરણથી ભય ધરતો નથી માત્ર કલંકિત કીર્તિથી (બીહુ છુ); નિષ્કલંકિત એવા મને મરણ પુત્રના જન્મતુલ્ય છે. I am not afraid of death, I fear only polluted fame; death to me who am pure is verily like the birth of a son.

નિષ્પાપ પુરુષોના કુળમાં જન્મેલા મારામાં પાપ નથી. જે પાપ છે એમ જણાય તો શુદ્ધ એવા મને તેથી શું છે? There is no

sin in me who am born in a family of sinless persons, if it is thought possible, what has it to do with me who am sinless ?

પૈસાને હ મેશાં દુઃખનું કારણ ગણ્યું, ખરે તેમાં સુખનો અંશ નથી. શ્રીમંતોને છોકરાથી પણ લય હોય છે, આ વાત બધેજ દૃઢ થઈ છે.

Always consider wealth as evil. Indeed there is not an atom of happiness in it. There is fear to the rich even from their sons. This is the established way everywhere.

કાણુ તારી સ્ત્રી છે ? કાણુ તારો છોકરો છે ? આ સંસાર ઘણો વિચિત્ર છે. કોનો તું ? અથવા ક્યાંથી આવ્યો છે ? તે માટે, હે ભાઈ, આ તત્ત્વનું ચિંતન કર. Who is thy wife ? Who is thy son ? this world is very curious. Whose art thou ? or whence hast thou come ? Therefore oh friend ! think about this real thing.

यदि त्वम् अचिराद् सत्तत्त्वम् वाञ्छसि शत्रौ मित्रे पुत्रे बन्धौ विग्रहसन्धौ यत्नम् मा कुरु सर्वत्र समचित्तः भव नो तुं सत्वर सत्य वस्तुने पामया भागतो होय तो શત્રુ, મિત્ર છોકરા અને સગાવહાલાંમાં લડાઈ કે સલાહને માટે પ્રયાસ કર નહીં. સધળાંમાં સમજુદ્ધિ રાખ. If you desire the real thing soon, do not make efforts for war and peace, with thy enemy, friend, son and relation. Be even-minded every where. આ શરીરરૂપી હોડી તારાથી ભારે પુણ્યરૂપી કિંમત વડે દુઃખના દરિયાને પેલેપાર જવાને ખરીદાઈ છે. એ ભાગે તે પહેલાં તરી જ. This vessel of the body is bought by thee for a great religious merit as price in order to go over to the other shore of the ocean of misery. Cross (by means of it) as long as it is not broken.

दुःखोदधेः=दुःखस्य उदधेः

ધૈર્ય જેના પિતા છે, જેની માતા ક્ષમા છે, દીર્ઘકાલીન શાંતિ જેની સ્ત્રી છે, સત્ય જેનો પુત્ર છે. દયા એન છે, ભાઈ મનનો જય છે, ભૂમિનું તળીયું પથારી છે, દિશાઓ પણ વસ્ત્ર છે, જ્ઞાનરૂપી અમૃત ખાવાનું છે; એ જેના કુટુંબીઓ છે તે યોગિને હે મિત્ર ક્યાંથી ભય હોય તે કહે. Say, friend ! ' whence is fear to that ascetic whose family members are, these:—whose father is courage, mother is for giveness, wife is continued peace. son is the truth, sister is mercy, brother is control over mind, bed is the surface of the earth, cloth is even the directions and food is the nectar of knowledge.

વિપત્તિમાં ધૈર્ય, સંપત્તિમાં ક્ષમાગુણ, સલામાં વક્તાપણું, યુદ્ધમાં શરાતન, કીર્તિપર પ્રેમ, વેદપર ખાસ નિષ્ઠા, આ સર્વ મહાત્માઓમાં સ્વભાવથી સિદ્ધ હોય છે. Courage in adversity, forgiveness in prosperity, cleverness in speech in an assembly, valour in war, liking for fame, assiduous devotion to the Vedas—this is naturally existing in great men.

આજસ એ મનુષ્યોના શરીરમાં રહેલો મહાન શત્રુ છે, ઉદ્યોગ સરખો કોઈ મિત્ર નથી જે (ઉદ્યોગ) કરવાથી કોઈ વિનાશ પામતો નથી. Idleness is a great enemy of men, living in the body (itself). There is no friend like industry doing which one does not perish.

બ્રહ્મારણ્યમાં કપૂરતિલક નામનો એક હાથી હતો. There was an elephant named Karpuratilaka in the Brahamaranya forest.

તેને જોઇને સઘળા શિયાળોએ વિચાર્યું જે આ કોઇ ઉપાયથી મરી જાય તો આપણું એના શરીરથી ચાર મહિનાનું ભોજન થશે.

All the jackals seeing him thus contemplated—
“ If this dies by any means, then our food of four months would be (secured) by his body. ”

તેમનામાંથી એક ઘરડા શિયાળો સંકલ્પ કીધો કે મારાથી બુદ્ધિ-બળે એનું મરણ સધાશે. From them an old jackal took a vow “ his death should be brought about by me by the power of my talent. ”

પછી તે હુચ્ચો કર્પૂરનિલકની પાસે જઇને આઠ અંગપર પડી નમીને (સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણમીને) બોલ્યો હે દેવ ! દૃષ્ટિની કૃપા કર. Afterwards that cheat having approached Karpurtilaka and bowed with prostration (on the eight bodily limbs*) said ‘ Lord, do me the favour of a (gracious) look.

જાનુભ્યાં ચ તથા પદ્મ્યાં પાણિભ્યામુરસા ધિયા ।

શિરસા વચસા દૃષ્ટ્યા પ્રણામોષ્ટાંગ ઈરિતઃ ॥

સાષ્ટાંગ પ્રણામ આઠ અંગથી થાય છે તે આઠ અંગો:—

૧ જાનુ=the knee અને ધુટણ. ૨ પદ્મ=અને પગ, ૩ પાણિ=અને હાથ. ૪ ઉરસુ=છાતી, ૫ ધી=બુદ્ધિ, ૬ શિરસુ=શીર્ષ: માથું, ૭ વચસુ=વાણી, ૮ દૃષ્ટિ=આંખ, નજર.

હાથી બોલ્યો તું કોણ છે ? ક્યાંથી આવ્યો છે ?

The elephant said “ Who art thou ? whence hast thou come ?

સકાશ=સમીપ.

તે બોલ્યો હું શિયાળ છું, સઘળા વનવાસિ પશુઓથી મળીને હું આપના સમીપ મોકલાયજો છું. રાજા વગરનું રહેવું યોગ્ય નથી માટે આ વનના રાજ્યમાં રાજ્યાભિષેક કરવા માટે સ્વામિનાં સઘળાં

લક્ષણોથી યુક્ત આપ શોધી કઢાયા છે. તેથી જેમ શુભ વેળા વહી ન જાય તેમ કરીને આપ સત્વર પધારો. He said. "I am a jackal sent to your honour by all the beasts dwelling in the forest, assembled together. Since it is not proper to live without a lord your honor endowed with all the qualities of a lord is selected to be crowned as king to this forest dominion. Therefore may your honour speedily come so that the auspicious time may not pass away."

એમ કહી ઉઠીને ચાલ્યો. So saying he got up and walked.

પછી તે રાજ્યના લોભથી તણાવલો કપુરતિલક શિયાળને રસ્તે દોડતાં ઘણા કાદવમાં પડ્યો. Then that Karpuratilak drawn by the desire of royalty plunged into deep mud while running by the path of the jackal. ત્યારે તે હાથો ખોલ્યો, ભાઈ શિયાળ, હવે શું કરવું ? કાદવમાં પડેલો હું મરી જઈ છું. ફરીને જો. Then the elephant said "Friend jackal, what should be done now. Fallen in the mud I perish. Turn back and look at me."

શિયાળે હસીને કહ્યું સ્વામિન્ ! મારા પૂછડાને આશ્રય લઇને ઉઠ. The jackal laughing contemptuously said "Lord, having taken hold of my tail, rise up."

તેં મારા વચનમાં વિશ્વાસ મુક્યો તો છેડવનાર ન મળે એવું દુઃખ ભોગવાયો. As confidence was placed by you in my words, let irremediable misery be experienced by you.

WORKS BY THE SAME AUTHOR.

(1) Bhakta's Guide to Sans. Second Book
Part I Lessons 1 to 12 Price 10 annas.

(2) Bhakta's Guide to Sans. Second Book
Part II. Lessons 13 to 20. Pages 419 Price
Re. 1-5 as.

Can be had from.

(1) Mr. Kasandas Narandas Booksell.,
Nanavat Surat. and

(2) all well known booksellers, Bombay.

